

SLOVENSKA NARODNA GALERIJA

K. D O B I D A

*D*an 22. junija 1933. bo ostal zapisan kot velik praznik v zgodovini slovenske oblikujoče umetnosti. Ta dan je davna sanja naših dedov postala meso: odprla so se vrata ljubljanskega Narodnega doma in vsemu ljudstvu je bila izročena prva zgodovinsko urejena in kolikor toliko popolna, stalna razstava slovenskega umetniškega ustvarjanja od XV. veka do naših dni.

Pomen Narodne galerije, ki je prava slovenska galerija, je za nas, ki smo mal narod, izredno važen: tvorbe upodablajočih umetnikov govore — prav kot glasba — vsakomur umljivo govoricu lepote. Najboljša slovstvena dela so — še dovršeneje prevedena — tujcem manj dostopna, pa tudi doma je učinek oblikujoče umetnosti širši, neposrednejši, mogočnejši.

Slovenci nimamo slavne zgodovine ne v državnem ne v gmotnem življenju. Naša povest je eno samo dolgo trpljenje. Vse sile naroda je usmerilo na znotraj, v kraljestvo duha. Umetnost v podobi, pesmi in besedi je dokaz tega duhovnega izživljanja, tega nadčutnega hrepenenja trpečega rodu.

V naših dneh, ko vsepovsod gmota slavi zmago nad duhovnostjo, ko vlada nasilje nad pravico, ko moč številke gospoduje nad netehtljivimi vrednotami, nam je Narodna galerija dokaz, da smo še zmožni nadvsakdanjega življenja, še dostopni nadčasnim idealom.

In prav v teh neveselih časih, ko padajo stari maliki v prah, ko se malodušnost in strah pred bodočnostjo lotevata premnogih, ko nam gine vera vase, je vsako potrdilo lastne, svojske kulturne samobitnosti tako potrebno kakor še nikoli.

Ustvarjajočim bo Narodna galerija izhodišče, odkoder bodo na temelju izročila prednikov zavestno nadaljevali visoko stavbo slovenske umetnosti, ki bo po duhu in obliki res naša. Uživajočim pa bo zakladnica najlepšega, kar je ustvaril slovenski genij, in verna podoba naše biti.

Vemo, da niso v naši galeriji samo dela najvišje umetnostne cene, vemo, da niso zbrana niti vsa najorednejša, niti vsaj najznačilnejša. Toda, kar je zbranega, je skladno v celoti, je kar edinstvena zbirka brez primere. Saj je vse to naše, zato nenadomestljivo, neprecenljivo.

Srečnejšim narodom sta pripravljali pogoje za razmah oblikujoče umetnosti vladarska milost in darežljivost knezov in imenitnikov. Naši so ustvarjali v najrevnejših razmerah, v pomanjkanju in s težavo, zgolj iz čiste, nesebične žeje po umetnostni lepoti, brez pričakovanja nagrad in priznanja. Slovenska umetnost je čudežna cvetka nadčloveškega idealizma, zrasla sredi trnja in osata. Brez te skoro nerazumljive gorečnosti in požrtvovalnosti bi slovenske upodabljače umetnosti ne bilo.

Tako je nastala tudi Narodna galerija, rojena iz nepremagljive volje naroda do življenja in popolnoma samó iz njegovih skromnih moči. Prav zato pa je mimo verige drugih kulturnih dokazov nam in svetu predragoceno potrdilo, da smo Slovenci narod, drugim po moči, po čistosti in resnobi duhovne tvornosti enakopraven, in hkrati jamstvo, da naše življenjske sile še ne bodo usahnille, vprav naša

SLOVENSKA NARODNA GALERIJA

NAŠA GLEDALIŠKA PETLETKA

ANTON LAJOVIC

Zopet smo imeli krizo našega Narodnega gledališča, ker je država bistveno znižala svojo dotacijo. Slišali smo nekoliko organiziranih protestov, ne prehudih. A potem zopet — vse tiho je bilo...

Ne dvomimo, da se bo trenutni primanjkljaj kril kakorkoli že; tako bi bila neposredna nevarnost za sedaj ugnana.

Toda, če pogledamo stalno padajočo linijo državnih subvencij, se smemo bati, da sedanja kriza ni bila zadnja, temveč da se utegne ponavljati, a vedno v ostrejši obliki.

Prav je sicer, če ukrenemo vse, kar je potrebno, da se prepreči polom, ki, kakor se zdi, neposredno preti našemu gledališču. Vendar bi se mi zdelo napačno, če bi se vsi skupaj zadovoljili le s trenutnim uspehom in z začasno remeduro. Treba bo misliti, kako najti tisto pot, po kateri bi energično in z rastočo gotovostjo onemogočili nadaljnje krize.

Ko premišljamo o vprašanju ljubljanskega Narodnega gledališča, se ne moremo postaviti na stališče, da bodi jedro in opravičilo njegove eksistence to, da bi bilo golo zabavišče. Če bi imelo biti samo to, tedaj bi bilo upravičeno mnenje, ki ga je nekoč zastopal dr. Šusteršič s svojimi

prijatelji, češ, da ima le mesto kaj koristi od gledališča, ljudstvo na kmetih pa ničesar, zato naj si mesto tudi samo plačuje to svojo zabavo.

Če pa smatramo, da je Narodno gledališče po svojem globokem zvanju predvsem žarišče narodove gledališke kulture, potem bi bilo tako stališče, kakor ga je zastopal dr. Šusteršič, demagoško in obenem materialistično. Materialistično zato, ker tako naziranje ne opaža močnih duhovnih tokov, ki se iz mest kot koncentracijskih točk duhovnega snovanja lijejo čez ves narod in ga duhovno krepijo. Demagoško pa bi bilo, ker bi ustvarjalo zdravemu sožitju protiven razdor in nasprotje med mestom in deželjo, dasi so prav na področju duhovnega izživljanja in duhovnih stvaritev interesi dežele in mesta nedvomno solidarni in istovetni.

Zato je v vsakem primeru jasno, da Narodno gledališče, čim opravlja neko kulturno pozitivno nalogo, po pravici reflektira na izdatno podporo vsega slovenskega narodnega ozemlja, slučajno organiziranega v banovino, prav tako pa reflektira na še izdatnejšo državno podporo. Zakaj pomnoževanje in utrjevanje kulturnih dobrin v našem narodu in ojačevanje njegove duhovnosti mora neposredno koristiti moči naše države.

Da pa dosežemo stalno okrepitev institucije našega Narodnega gledališča in da odvrnemo in onemogočimo nadaljnje krize, je treba naloge našega gledališča dogledati na daljšo dobo in za uspešno akcijo ustvariti dalekosežnejši načrt z globoko perspektivo. Zakaj videti je, da se stvari ne bodo izboljšale, če bomo krparili od zadrege do zadrege in se vedno samo za trenotek otepali vseh nastajajočih težav.

Zdi se mi, da mnogoličnih težkoč in vprašanj ni mogoče rešiti, če ne premotrimo Narodnega gledališča kot kulturnega zavoda v njegovi sociološki perspektivi in funkciji.

Zato naj razvijem nekatere misli, ki bi utegnile, kakor se mi zdi, privedi do pozitivnih uspehov, če bi bile skrbno in vestno realizirane.

*

Pri anketi, ki jo je bilo organiziralo Združenje gledaliških igralcev, se je zdelo, da gre predvsem za rešitev nekih denarnih vprašanj, torej za to, da bi gledališče dobilo od države za kritje primanjkljaja še znatnejših zneskov.

Če pa pogledamo zadevo na daljšo perspektivo, se zdi, da finančna vprašanja stopajo v ozadje in da postaja pereča neka čisto druga stran našega javnega življenja.

Naše gledališče v zadnjem času mnogo trpi zaradi tega, ker ima slabo obiskane celó take predstave, ki kažejo visok umetniški nivó, bodisi po

dramatskih delih, bodisi po njih reprodukciji. Ta pojav, kakor vse kaže, ne govori v prilog onim, ki mislijo, da je dobra kvaliteta gledališkega delovanja že jamstvo za sigurno privlačnost gledališča.

Preradi se nagibamo k temu, da gledamo v gledališču nekako trgovsko podjetje. Premnogi „zdravniki“ izven gledaliških vrst svetujejo baje uspešno zdravilo, da naj se gledališče postavi na trgovsko bazo, pa bo gotovo uspevalo; potemtakem ni treba nič drugega, kakor da postaviš na čelo gledališča človeka, ki ima dovolj trgovske spretnosti in iznajdljivosti.

Vsi ti pa prezro, da dobrine, ki jih nudi gledališče, nimajo po svoji družabni pomembnosti nič skupnega z onimi, ki jih v splošnem razpečava trgovec. Blago, ki ga trgovec nudi občinstvu, je v največji meri blago, ki naj zadosti materialnim življenjskim potrebam. Te so dane same po sebi in so take, da morajo biti zadovoljene, če človek hoče ostati živ, pa naj se sicer omeji tudi na skrajno mogočo mero. Za večino trgovskih predmetov je torej odjemalstvo vsaj v neki najmanjši meri absolutno zajamčeno in njegov pritek se seveda potem ravna po najboljši kvaliteti in najugodnejši ceni.

Dobrine pa, ki jih more nuditi gledališče, ne sodijo med one, ki bi zanje bila dana nujna potreba. Široke ljudske plasti nimajo za to stran duhovnega življenja celó prav nobene potrebe, pa tudi širši krogi inteligence je ne kažejo. Zlasti pri nas je interesentov, ki imajo resnično željo po gledaliških kulturnih vrednotah, skrajno malo, še manjši pa je nemara krog onih, ki se zanimajo za operno dramatiko. Če je torej zanimanje med občinstvom celó v inteligenčnih krogih tako majhno, kaj storiti?

Dober kažipot nam je razvoj našega slovenskega knjižnega trga v zadnjih letih in pa metoda, ki je vodila do tako izrednega uspeha. V prejšnjih časih se je naš založnik zadovoljil s tem, da je novo izišlo knjigo razstavil v izložbi, spustil v liste nekoliko reklamnih notic in mogoče tega ali onega časopisnega poročevalca ogrel za pohvalno poročilo o knjigi. In nato je čakal, da pridejo odjemalci, gnani po romantičnem čuvstvu narodne dolžnosti.

V tej polpretekli dobi je naše umetnostno-kulturno življenje v resnici obvladovala romantična misel, da je stvarjajoči umetnik prvi in odločilni bistrovidec in voditelj narodovih usod. Ta misel niti danes še ni izumrla, saj jo je celó sedanjí predsednik svetovne organizacije PEN-klubov, H. G. Wells, obnovil, ko je dejal, da v PEN-klubu združeni pisatelji reprezentirajo možgane sveta (ideja, ki kaže čudovito enostranost in pretiranost in ki je razložljiva le po moči in vztrajnosti romantične tradicije). Če pa je umetnik poglavitni voditelj naroda, potem se

razume samo po sebi, da je vesoljni narod dolžan, posvečati svojo poglavitno pozornost edinole umetnostni produkciji in ji sua sponte biti zvest odjemalec.

Organizatorji našega knjižnega trga so po pravici zapustili to romantično stališče in se poslužili realnejših in uspešnejših metod. Začeli so za svojo knjigo z osebno propagando in z nabiranjem odjemalcev od hiše do hiše.

To pa je, mislim, tudi za naše narodno gledališče edina pot, ki je ne samo praktično dosegljiva, marveč ki tudi zanesljivo in uspešno vodi do tega, da bo naše gledališče napolnilo svojo hišo do vrha za toliko in toliko abonmajev. Prav nič ne dvomim, da more gledališče samo brez kakega „Društva prijateljev gledališča“ organizirati pridobivanje abonmentov in jih tudi nabrati zadostno število, tako da bi imelo, denimo, štiri ali pet abonmajev popolnoma zasedenih.

Samo mimogrede omenjam, da je v Ljubljani nad 80 advokatov, od katerih so nemara samo trije ali štirje gledališki abonenti, da je nad 140 zdravnikov, ki med svojimi vrstami tudi štejejo več ko samo dobro deseterico abonmentov, da je naš trgovski stan, če vzamem samo tiste, ki so boljše situirani, že prav številen in da med njimi skoraj ni abonmentov. Pa če že med to širšo inteligenco do sedaj ni pravega zanimanja za gledališče, kaj šele porečemo k temu, da celotna naša univerza, ta duhovni izbor in pretendirano najvišji cvet naše inteligence, ne kaže nič boljšega zanimanja za naše gledališče nego drugi inteligenčni krogi in da ne moremo med stalnejše obiskovalce gledališča šteti niti deseterice članov profesorskega zbora. Izmed vsega učččega osebja univerze so *samo štirje* abonenti v gledališču, a univerza šteje nad 80 profesorjev in docentov.

Zato ne dvomim, da bi bilo s primerno agilnostjo vendarle mogoče v vseh vrstah naše inteligence najti še znatno število ljudi, ki bi se odločili, obiskovati gledališče kot abonenti, samo če bi jih kdo osebno obiskal in pridobil za abonente.

*

Že samo pridobivanje novih članov-abonmentov pa pokaže potrebo, da gledališko vodstvo ljudem, ki naj se abonirajo, prikaže takšen načrt sezone, ki bo po kvaliteti del mikaven za široke inteligenčne kroge. Še bolj pereča pa se pokaže ta potreba, če hoče gledališče v velikem številu pridobljene abonente obdržati še nadalje. Gledališče se mora zavedati, da mu bo mogoče obdržati abonente le tako, da jim nudi kvaliteten repertoar, ki bo zbran s posebno občutljivo roko. Prva stvar.

In druga stvar, da je repertoar pripravljen skrajno vestno in v reproductivnem oziru izklesan do zadnjih mogočih fines.

Če pregledamo repertoar zadnjih let, se zdi, da je njegova izbira pretežno prepuščena naključjem in slučajem. Kar si izmisli kak literat, prevede to ali ono delo od kjerkoli in iz kakršnekoli dobe in že je delo na repertoarju.

Sicer je res, da je repertoar tudi tedaj, če je gledališče kulturen zavod, do neke mere nujno slučajnost, a slučajnost samo, kolikor gre za nova dela, ki se slučajno porode v dramski umetnosti.

Kolikor pa gre za starejšo literaturo, bodisi dramsko ali operno, katere veljava je kolikor toliko ustaljena, pa mislimo, da tipanje po naključju in slučajnosti ne zasluži imena dobre teatarsko-kulturne politike.

Kolikor moremo posneti iz zadnjih sezon, je edina stalna smernica, ki jo naša drama zasleduje, udomačitev Shakespearea. Dobro, tudi neka smernica. Gotovo je, da ne more nobeno resno gledališče kot kulturen zavod prezreti teh del.

Drugo vprašanje je, ali bodi ta staroangleška gledališka tvorba edini in glavni temelj slovenske teatarske kulture?

Ne morem si misliti, da bi bilo mogoče postaviti dober gledališki repertoar, ki naj nudi podstavo za zgraditev naše narodne teatarske kulture, ne da bi se določile poglobitve smernice za izbor dramskih in opernih del, ki naj nudijo trden, stalen in vedno živ temelj naši narodni gledališko-kulturni gradbi.

Takega temelja ni mogoče uspešno zgraditi, ne da bi bila njega ostvaritev razdeljena na daljšo dobo, na mnoge sezone.

Naše Narodno gledališče ima prilično stalen kader igralcev in pevcev. Tudi ostalo osebje se menja le malo.

Treba bi bilo, da bi gledališče — projicirano na to daljšo dobo — ustvarilo venec kakih 20 ali 30 poglobitvenih del drame in opere, ki bi jih vodstvo imelo za vredne, da jih publika in zlasti mlajši naraščaj doživi vsaj vsako drugo leto, če ne že vsako leto. Ta dela naj bi po naprej določenih smernicah tvorila glavni temelj za ostvaritev naše gledališko-kulturne vesti in zavednosti; ona bi bila tisti fundament, ki bi se nanj imelo graditi vse ono važno, o čemer bi smotrno gledališko vodstvo smatralo, da sodi v naš neodsvojeviti kulturni trezor.

To bi bila poglobitvena in najtežja, pa tudi najbolj pomembna in najhvaležnejša naloga naše gledališke petletke.

Poleg tega dela, ki bi zanj bilo treba zastaviti največji umetniški napor, da bi dosegli zadnjo izbrušenost, pa bi imelo gledališče dovolj prostora, da se oddolži sodobni produkciji. Dasi bi ta del repertoarja bil kolikor toliko slučajnost, je vendar jasno, da bi vodilne, pri temeljnem repertoarju odločilne smernice imele odločilno vlogo tudi pri izbiri sodobnega repertoarja.

Mislim, da bi se v primeru, ko mi je izbirati med dvema enako dobrima sodobnima deloma, prvim, denimo, poljskim in drugim finskim, kot Slovenec naravno prej odločil za poljskega kakor za finskega.

Kakšne naj bi bile te splošne smernice, o tem bi bila mogoča in potrebna debata. Toda, da so potrebne in nujne, to se mi zdi izven vsake debate.

Ko bi torej naše gledališče s smotreno in z agilno abonentsko propagando imelo na vseh svojih abonentskih večerih dovolj občinstva in ko bi prav isti realizem silil gledališko vodstvo h kvalitetnemu repertoarju in h kvalitetnim izvedbam, bi avtomatično odpadlo vse tisto, kar dela sedaj repertoarju tako mučne neprilike. Ne bi bilo treba več poniževati repertoarja k nivoju okusa, ne bi bilo treba več iskati takih gledaliških komadov, ki vsebinsko slede nizkim instinktom široke mase in ki naj bi menda pritegnili v gledališče širše občinstvo in tako napolnili prazne blagajne. Celotni nivo repertoarja bi se kar avtomatično izboljšal.

Če bi nekega dne imeli gledališče skoro v vseh večerih zasedeno z abonentsko publiko, in če bi nadalje gledališko vodstvo, sledeč realnim uvaževanjem in potrebi, ohraniti si svoje abonente tudi za bodočnost, dvignilo umetniško kvaliteto repertoarja in tudi izvedbe same, bi vendarle ne imeli še nečesa zelo važnega; manjkal bi nam še sozvočni časopisni odmev.

Ko bi abonentska publika stala pred kvalitetnim delom in kvalitetnimi izvedbami, bi sicer že instinktivno čutila, da gre za dobro stvar. Toda če pogledam duhovno življenje širokih, četudi inteligentnih množic, ne morem prezreti, da si široki krogi, dasi jih štejem med inteligenco, ne tvorijo lastne definitivne sodbe; čakajo, da jim je vrednost izvajanega dela ali odličnost izvedbe tudi avtoritativno potrjena.

Zato ima v tvoritvi vrednostnih sodb odločilno vlogo poročanje dnevnih časnikov. Razmotrivanje teh stvari v revijah nima daleč takega praktičnega pomena, saj revije bere samo zelo majhen krog inteligence. Če naj bi torej veliko izgraditveno delo, ki bi si ga naložilo gledališče s petletko, imelo resničen uspeh, žal, ne zadošča, da gledališče z vsem svojim naporom res ustvarja znamenita kulturna dejanja s tem, da nudi odlična dela v odlični izvedbi, marveč je treba, da mu tega, kar gledališče danes izgradi, že jutri ne podere enostransko usmerjeno ali celó zlohотно poročilo v dnevniku.

Za končni zadovoljiv uspeh bi torej bilo neizogibno potrebno, da se gledališko vodstvo že naprej sporazume z vodilnimi uredniki dnevnikov in ob enem z gledališkimi poročevalci, tako da bi se skupno določile osnovne smernice za gledališko-umetnostno politiko v vsem petletju.

Te temeljne smernice bi morali kritiki in poročevalci sprejeti brez rezerve in jih ves čas ne samo lojalno respektirati, temveč jih kot pravilne in dragocene ves čas tudi naglašati.

Pri nas je bila navada, da so za kritika imeli tistega, ki je bil dolžan, brezobzirno razgaljati hibe in napake dela in izvedbe. In imeli so za čim boljšega kritika tistega, ki je udrihal tem bolj divje.

Kritiki sami pa so videli svojo poglobitveno nalogo v tem, da bi bili kažipot stvarjajočemu umetniku.

Če gledam sociološko, se mi zdi, da je poglobitvena, najodgovornejša in najdragocenejša naloga kritika, da ugotavlja vrednote. Občinstvo po pravici ne polaga važnosti na to, v kakšno miselno ali stilno kategorijo sodi ta ali ona stvar, ki jo je nudilo gledališče, marveč hoče vedeti, ali je ta stvar dobra ali slaba, ali je vredna, da jo vzameš med one avtoritativno aprobirane vrednote, ki jih ima vsak človek spravljene v svojem duhu cele množine, vrednote, ki si jih je pridobil z vzgojo ali s tradicijo, in ki po svoji čustveni tehtnosti odločilno določajo človeku njegova dejanja in nehanja.

Če naj kritik v danem primeru podčrta napake dela, odnosno reprodukcije, utegne tako negativno zadržanje imeti svoj pozitivni smisel in svojo konkretno vrednost samo v tem, da se z opozoritvijo na napake odstrani vse tisto, kar je lahko kvarno resnični vrednosti dela ali njegove reprodukcije.

Večkrat omenjene osnovne smernice gledališko-umetnostne politike bi se kajpak morale nanašati na dela prav različnih umetnostnih smeri. Treba bi bilo torej, da bi bil naš časniški kritik ne samo enako pravičen vsem tem smerem, temveč zanje tudi enako občutljiv in enako navdušen. Kajpak, to je bilo vtelesenje idealnega kritika, ki nam ga usoda najbrž ne bo zlahka naklonila. Vzlic temu bo potrebna taka kolaboracija gledališča v dobi njegove petletke s kritiki v dnevnikih, da kritiki ne le ne bodo samo podirali v temeljnih stvareh fundamentov gledališko-kulturne duhovne zgradbe, ki bi jo gledališče skušalo oživotvoriti, marveč da bodo njeni prepričani in sočustvujoči oznanjevalci, ki bodo gledališka prizadevanja spremljali z gorkoto in ljubeznijo.

Pri nas so bile do sedaj z gledališkimi kritiki — pa naj gre za dramo ali za opero — v mnogočem težkoče. Med njimi ni velike izbire. Bojim se, da ne moremo postaviti niti dveh dobrih garnitur kritikov za naše dnevnike, kaj šele treh ali štirih.

Večletni načrt, ki naj bi oživotvoril fundamente naše gledališke kulture, bi zahteval dela raznih dob in različnih stilov in bi seveda stavil na gledališke kritike zahtevo, da se v vseh teh različnih delih znajdejo enako dobro in z enako simpatičnim poobčenjem.

Zdi se mi, da bi bilo tako vsestransko občutljivost za vrednote del, ustvarjenih v različnih formah in stilih, praviloma prej pričakovali od starejšega človeka, ki je v sebi predelal veliko množino umetnostnih doživetij.

Če je mlad človek nadarjen, ima po navadi eno samo, svojemu talentu ustrezajočo izrazito smer, ki jo smatra za edino pravilno. To je njegova pravica in njegova legitimacija, zakaj brez take enostranske zagnanosti bi težko prišel do močnih dejanj. Šele z leti se mu razmerja vrednot polagoma uravnovesijo, tako da lahko ceni tudi tvorbe tistih avtorjev, ki so njegovi lastni smeri nasprotne.

Zato mislim, da bi za ostvaritev gledališke petletke bili kot kritiki koristnejši izkušenejši ljudje.

A če bi nam milostna usoda slučajno naklonila mladega človeka z zadostno gibljivostjo in elastičnostjo duhá, sposobnega vživljati se v najrazličnejše stvarjajoče duhove, bi takega mladega človeka odločno preferiral starejšemu, ker bi mi njegova mladost jamčila za njegovo večjo udarnost in za večji elan v prednašanju.

*

Če bi torej srečno dosegli, da bi dobili v gledališče veliko in zadostno množico abonentov, da bi določili fundamentalne smernice za petletno gledališko-umetnostno politiko, da bi čedalje bolj dvigali reproduktivno višino gledališča in ustvarili zanj jasno in vabljivo zvoneč odmev v časnikih, bi to bila, mislim, ona organizacija našega duhovnega življenja, ki bi jamčila, da bi oživotvorili v naših najširših inteligenčnih plasteh tisto gorko duhovno ozračje, ki bi v njem edinem moglo bujno cveteti in brsteti ter roditi opojen in sočen sad — drevo našega gledališko-umetnostnega življenja.

Jasno je, da abonenti sami, četudi bi v abonmajih polno zasedli gledališče, finančno ne bi pomenili toliko, da bi ti dohodki mogli kriti vse materialne potrebe gledališča. Ta široki abonentski krog, čigar duše bi bile čedalje bolj oplajane in omamljene z rastočo gledališko umetnostjo, bi bil kmalu prišel do tako gorkega, intimnega sočuvstvovanja z našo gledališko kulturo, da bi v celoti ustvaril tako javno mišljenje in čuvstvovanje nasproti naši gledališko-kulturni duhovni zgradbi, da se temu duhu časa ne bi mogel nihče več uspešno upirati.

Pri ljudeh, ki se med Slovenci predvsem zanimajo za politično življenje, je naravno, da je razmeroma majhen njihov interes za stvari, ki leže nekoliko proč od čisto političnih zadev. Svoje mišljenje in naziranje o teh bolj oddaljenih stvareh uravnava po okrožju ljudi, med katerimi žive.

Če se nam posreči, da bomo čuvstveno ogreli in privezali na gledališko-kulturno življenje zelo širok krog naše inteligence, tedaj bo izključeno, da bi se tako močnemu čuvstvovanju za naše gledališče mogel upreti katerikoli naš politični človek, ne da bi čutil, da mnogo tvega z nasprotnim zadržanjem.

Po ustvaritvi takó širokega kroga gledaliških simpatizerjev bi gledališču preteča nevarnost ali kriza ne naletela več na takó slaboten, zgolj teoretičen in razumski odpor, kakor se je to zgodilo ob zadnji anketi, marveč bi čuvstveno in zares na široko razburila duhove.

Prav v ustvaritvi takega duhovnega okolja pa vidim poglavitno in nenehno rastoče jamstvo proti temu, da bi javne naše organizacije, bodisi država ali banovina ali mesto, kdaj odrekle našemu gledališču one podpore, ki so mu za njegovo eksistenco potrebne kot minimum.

Pravkar pokazana pot pa se mi zdi tudi edina, ki bi utegnila našemu narodu ustvariti močno in zdravo rastočo gledališko kulturo.

TURGENJEV — SANJSKI VIDEO

OB PETDESETLETNICI SMRTI — 22. AVGUSTA 1883

ALEKSEJ REMIZOV

Sleherno človeško življenje je velika skrivnost. Tudi najtočneje potrjena dejstva iz človekovega življenja in pričevanja sodobnikov ne morejo in ne bodo mogla nikdar ustvariti človekove žive podobe: vse te življenjske podrobnosti so zgolj kosti in prah. Samo legenda more oživeti mrtve kosti in jim vdihniti življenjskega duha, in samo v legendi živi spomin na človeka.

Leninove besede o Tolstem: „povsod je trgal vse in vsakršne krinke“ so naivno geslo otroka, ki je vaje razdirati igrače. Zakaj pa ne? Odtrgal bom lutki roke in noge, razparal ji vrat ali trebuh, da bom otipal piščalko in vzmet. Razpraskal si bom pri tem vse prste, naposled pa le iztrgal vzmet. Toda skrivnost bo ostala, nje ne morem iztrgati: lutka bo slej ko prej dvigala in pobešala veke in piskala, če ji bom pritiskal trebuh. O, naivna otroka: Tolstoj, ki je „v imenu resnice“ razkrojil Napoleona, in Lenin, ki je ocenil to „resničnost“. Toda oba, Napoleon in Tolstoj, živita in ostaneta živa v legendi, najsi bi še tolikanj trgali masko z njiju.

Kajti legenda je duh življenja.

Človekova vsakdanjost: kako vstaja, já, pije, uporablja spalnico, vse te življenjske malenkosti ne bi mogle niti tedaj, kadar bi jih bili dognali s fotografsko resničnostjo, ničesar dodati ali odvzeti podobi živega člo-

veka. Vsa ta, še tako živa, vsem ljudem skupna dejanja so mrtva. Prav tako mrtve so tudi vse zbirke anekdot, čenče, mnenja sodobnikov in celó lastne izpovedi, ki navadno izzvene v splošno človeška priznanja in niso nikoli brez neresnic, ker je to usoda sleherne iskrene izpovedi. Duh življenja izhaja samo iz legende, a legenda o pisatelju nastaja iz njegovega dela, ki v njem pisatelj odkriva sebe, samo sebe do najbolj skritega dna, skozi sebe pa tudi vesoljne skrivnosti.

Turgenjev — sanjski videc. Realnost njegovega življenja je ogromna: zajema vidni in sanjski svet. Iz skrite realnosti sanj, ki pa nima nič skupnega z globino pri Gogolju, Tolstem in Dostojevskem, je zajel moč Jelene iz „Predvečerja“, moč Lukerje iz „Živih relikvij“, Mariannino moč iz „Celine“ in moč Lize iz „Plemiškega gnezda“ — moč štirih mater.

Turgenjev — sanjski videc. Noben pisatelj ni zapustil toliko sanj — redke so Turgenjevljeve povesti, ki v njih ne bi bilo sanj. Izmed pisateljev drugega razreda, kamor štejemo Turgenjeva, je tak samo Ljeskov, in v tem je njuna skupna poteza.

Turgenjevu se je bilo sanjalo: zelen starček mu je dal orehek. („Povest očeta Alekseja.“) Ta zeleni starček je bil Gogolj. Izmed Gogoljevih učencev — in Gogoljeva učenca sta tudi Dostojevski in Pisemski — je Turgenjev od „Lovčevih zapiskov“ do „Pesmi zmagovite ljubezni“ izvrševal vse, kar mu je naročil njegov učitelj.

Besede Turgenjeva so plahe: za Gogoljevo „obupno prešinjivo pesem“ je gluhi in še v njegovem najbolj znanem „Ruskem jeziku“ je nastala zmeda s prilastkoma „mogočen“, odnosno „svoboden“. Turgenjev je ovladal oni slog, ki ga imenuje Peter Veliki „občevalni jezik“, Puškin pa „kmečko narečje“, to se pravi, da je spretno posnemal ljudsko govorico. S Pisemskim in Tolstim vred je ustvaril oni psevdonarodni jezik, ki uporablja ljudske oblike v književnem literarnem slogu. Šele Ljeskov — prvič po protopopu Avakumu¹ — se je zanimal za ljudsko skladnjo, tako zvano „skaz“², in postal v jezikovnem pogledu bližji in umljivejši preprostemu ruskemu ljudstvu od onega „pristno ljudskega“ „Bežin travnik“³, ki bo vedno ostal samo potvorba gosposkega pisatelja.

Turgenjev slika naravo, opisuje zemljo in nebo, cvetke, noč, zvezde in zarje, pomlad, jesen, poletje in zimo. Njegove in njegovim podobne slike pri Gogolju, Tolstem, Pisemskem, Ljeskovu in Gončarovu so postale del našega vida: ti popisi so ustvarili poseben svet „ruske narave“, muzejski spomenik za občudujoče oko. A kdo izmed sodobnih pisateljev,

¹ Utemeljitelj cerkvenega razkola, avtor znanega življenjepisa, sežgan na grmadi leta 1681. — Op. prev.

² Živo odnosno ritmično govorico, priljubljeno obliko novih pisateljev. — Op. prev.

³ V „Lovčevih zapiskih“. — Op. prev.

ki je prehodil ali vsaj skuša prehoditi visoki svet Gogolja, Tolstega in Dostojevskega, bo skušal gojiti „pokrajinske slike“, katerih sploh v naravi ni, kjer obstoji samo moč, ki utegne biti dobra z vso dobroto materinega srca, in hudobna, neizprosno neusmiljena nasproti nezavaranim. Uporno, svojeglavo srce mora sovražiti „zakone“ in „nujnost“, ki na njih sloni ta moč.

Med revolucijo so vsi planili po „Besih“ Dostojevskega, iskaje besed o revoluciji. A vsi, ki so prečitali „Bese“, so spregledali skrivnostne besede o splošno človeškem „držniti se“, namreč o oni revoluciji, ki o nji niso niti sanjali „titani“ (posebno priljubljena beseda, ki so jo uporabljale med revolucijo naše sovjetske enodnevnice, če so govorile o lastnih osebah!). Niso se zmenili za te misli Dostojevskega, za njegov „brezumni obup“ v priznanju Kirilova o zmagi nad „bolestjo“ in „strahom“ in začetku nove dobe s človekom, ki bo gospodar lastne usode. Ušle so jim tudi besede o „rdečem pajku“, skrivnosti one žrtve, čije igra tvori temelj vesoljnega sveta, dokler ga ne bo pognala v zrak revolucija, ki jo bo prej ali slej dvignil Kirilov. („Stavroginova izpoved.“) A nihče se ni bil spomnil nespravljivo ognjevite Marianne iz „Celine“, ki se, kar dobro vem, ne bo nikdar pomirila, in tudi ne njene sestre Jelene, ki nevdržno sanja o človeški svobodi na zemlji. („Predvečerje.“) Nikomur ni bilo prišlo na misel, da bi kazalo mimogrede poiskati „bese“ kje drugod. Saj je življenje na zemlji vedno težko in je naravno, če človek sanja o lažjem življenju. Kje naj bodo tu „besi“! Ne, tu jih ne smemo iskati. Če želite videti „bese“, oglejte si oni svet, ki so ga naslikali Turgenjev, Tolstoj, Pisemski in Ljeskov. Tu imate nešteto „besov“, in njih ime je lenoba, pa še vase zaljubljena lenoba.

Gogolj ima hudó izzivalno, zanj značilno povest s snovjo o strasti, ki človeka vodi za nos in ga ugonobi, „Plašč“: Besede žvrgole, zaudarjajo po zabavljanju in grohotu, nenadno pa se prikažejo med njimi človeku in Rusiji namenjene bridke vrstice: „Koliko nečloveškega je v človeku, koliko srepe sirovosti je skrite v uglajenem, brezhibnem nastopu izobraženca in — o Bog, celo v tistem človeku, ki ga ima svet za plemenitega in poštenega.“ Turgenjev ni imel prirojene dobre volje; izhajal je brez humorja in čarovnij — Gogoljeva izzivalnost in Gogoljeva magija nista njegovi potezi. Zato se je zgodilo, da sta mu ti dve, pri Gogolju osamljeni, usmiljeni vrstici hudo prebodli srce. Vse povesti pri Turgenjevu, začeni z „Lovčevimi zapiski“, govore samo o človeku, o tem, kako človek pometa s svojim bližnjim. To je sodobno in Turgenjev je sodoben: sodobnost ne vprašuje samo po „čemerkoli“, temveč hoče tudi vedeti „iz katerega vzroka?“. Mar ne bo vse minilo in se razdrlo kakor pajčevina? Na-a, tisto pa ne: v globini človeškega srca skrita čuvstva

so neminljiva — ne moremo jih pozabiti! — zato je prišlo do „neusmiljenega sodnega dne nad tistimi, ki so bili prejeli preveč“.

Zverinske ženske pri Turgenjevu: Odincova, Irina, Polozova, Lavreckaja⁴ so člani v oni verigi pohlepnega neumrjočega življenja, ki jo zaključujejo Jelena Bezuhova v „Vojni in miru“ Tolstega, Glafira Boddrostina pri Ljeskovu („Na nož“) in Katarina Petrovna Krapčikova v „Masonih“ Pisemskega — vse so okoli „Drevesa življenja“ zbrane sestre. In kako daleč od tega „drevesa“ stoji osamljena Liza,⁵ podoba po žrtvi zveličanega duha. Lizina usoda, ki je ostala nezaključena pri Zofiji („Čudne zgodbe“), je povedana do konca pri Evlampiji „Stepnega kralja Leara“: človek, ki mu ni bilo dano, da bi na ljubo neki višji volji premagal eno izmed lastnih volj, ne bo našel v sebi moči, ki bi lahko ovladala voljo drugih ljudi. Koliko razuma in nadarjenosti! Kje bi ž njo primerjali tolikanj skromno in prostodušno Lizo, in vendar tudi to pokriva prah. In Lizi podobno osamljena stoji „po Bogu kaznovana“ Lukerja iz „Živih relikvij“, ki spominja na Uljano iz „Pozabljenih“ Ljeskova: „krotki otroci, sirote, ki molijo za tisti božji svet, ki jih je pogazil“.

Turgenjev, pisatelj brez nasmeha, čigar življenje je razpolovičeno med pošastno resničnost in mōro v sanjah, je povedal o svoji usodi v „Pjetuškovu“⁶; sliši „trk-trk“⁷; skrite roke te usode, tajno znamenje vedno bližjega udarca one neizogibne ure, ki se pred njo ne bo skrila tudi najbolj žilav, pohlepen in zverinski izmed tistih, ki so rojeni pod „Drevesom življenja“. Ne, Turgenjev ni naduti moskovski gizdalin s pariškimi „tiens“ in „merci“, za kakršnega ga je utegnil imeti izmučeni Dostojevski, ki mu je iz muk sijala luč v požrtvovalno človeško trpljenje. In tudi ne tak, kakršen se je videl Tolstemu, ki nam je z edinstveno vero v človeški čudež povedal o človeški radosti in luči. Turgenjev je zajel iz skrivnostnih globin svojega spomina silo štirih mater. Njegovo srce, ki je bilo zaradi neutešene prve ljubezni ranjeno vse življenje, je ostalo nezakrinkano, žejno usmiljenja do pošastne in bridke nesreče upornika, ki se mora pokoriti neusmiljeni, neizprosni usodi. In skozi to temo se svetlika kakor samotna lučka — in to je njegova zadnja beseda — upanje, da bo tu neuslišano hrepenenje uslišano onkraj groba: „ljubezen je močnejša od smrti“.

(Iz ruskega rokopisa prevel N. P.)

⁴ Junakinje „Očetov in otrok“, „Dima“, „Pomladnih vod“ in „Plemiškega gnezda“.

⁵ „Plemiška gnezda.“ — Op. prev.

⁶ Avtor smatra „Pjetuškova“, žalostno povest o častniku, ki je bil zaljubljen v kmečko natakario, za odmev življenjske zgodbe Turgenjeva samega. — Op. prev.

⁷ „Trk-trk“ (v „Lovčevih zapiskih“) peketanje konj razbojnikov, ki zasledujejo potnika, je tu simbol bližajoče se smrti. — Op. prev.

IZ MADŽARSKE LIRIKE

POLPOLJUB

ANDRÁS ADY

Poljuba požar,
zaželenega, danega nikdar,
suklja med nama.
Blodeč v večer
hitiva,
hitiva ihteč
in cilja ni nikjer.

Od postaje do postaje,
premražena in razgreta,
približava se trepetaje.
Ko me zavrne tvoja roka,
moja usta so polna krvi,
tvoja tudi in vendar se mi zdi,
da to še ni najina poroka.

Za en sam poljub
oba bi rada
si v spravo napila iz smrtnih kup.

Poljub kot povelje preti neodložno
in plámen naju peče. A zaman,
vse zaman. In šepetava si otožno:
„Ne, jutri, na jutršnji dan!“

V JESENI

ANDRÁS ADY

Opoldne v jeseni, kako je težkó
smejé se dekletom pokimati z glavo.

Kako to težkó je v jesenskih nočeh
ozirati v zvezd se blestečo svečavo.

V jesenskih teh dneh, o kakó je lehkó
se zgruditi z jokom na zemljico rjavo.

MADŽARSKA LEDINA

A N D R Á S A D Y

Moja noga brede skoz dračje goščav:
preraščena polja in vranov vreščava.
Poznam ga predobro ta grozni pozdrav:
to je madžarska puščava.

Globoko se sklonim do svete prsti,
tam spodaj zdaj glodajo črvi gnilobo.
Prekleta to dračje, te trnov osti!
Kaj cvet si nobeden ne upa v svetlobo?

Skoz zlo to laznino, skoz mrežo to rad
prislunnil bi duši prsti spavajoče:
in zdajci vsa cvetov minulih pomlad
iz mrtvih me čašic omamiti hoče.

Sam molk vseokrog, divjine oplet
me oklepa, uspava, pokriva mi glavo . . .
In veter zabuhne kot smeha rezget
čez neskončno, neskončno puščavo.

ADAM, KJE SI

A N D R Á S A D Y

Razkrojena je žalosti naslaga
in v belih žarkih se mi bliža Bog,
da mojega sovražnika premaga.

Še je njegovo obličje pol zastrto.
Njegovo solnčno in veliko okó
pa vame večkrat je biló uprto.

Če mi naklonjene so zmage bile,
on bil je, Bog, ki jih je priboril,
on z mečem prehitel je moje sile.

V duši njegova odmevajo vprašanja:
„Adam, kje si?“ In srca glasni utrip
spokorno se v odgovor mu odzvanja.

V globini srca moj je, prej kot ženo
sem našel ga in sem ga vsega objel
in v smrti midva bova zdaj le eno.

DREVO POMLADI

CHARLOTTE LANYI

Vrtnar, ki drev si mojega življenja
škropil z bolesti viri preobilo
in slednje jutro nežnih sanj brstenja
ostrgal mu in puha zelenilo,

ki moje sveže veje, upogljive,
zastonj si vezal na drevene grede,
ker venomer brsti so mladožive
poganjale iz moje robske srede —

zdaj, ko ves v cvetju sem, visok, krepak,
vcepiti hočeš sadnega drevesa,
oko z rezila svojega ostrino.

Jaz pa kljubujem ti, ves nem od gneva.
Posekaj deblo! Z mlado korenino
poginem naj kot razcvetén divjak.

IZ DETINSTVA

DESIDER KOSZTOLANYI

Večer je. Sence begajo. Vse tišji
je mrak. Zaprite brž vse duri v hiši.
Glasov izgubljenih, čuj, nemi jek
in daljnih vlakov žvižganje in tek.
Molk je prišel in tih stoji na preži,
zadremal zvonček je v samotni veži.
Preplašen se pokril je blazinjak,
stol kima, čuješ ure le tiktak.
Vse spi že: zvončki, mize in preproge,
konjički spe, obroč in vlak in žoge,
oslepljeno strmi v temó zrcalo,
kakó je zdaj vse mutasto postalo.
Le tiho, da zaspancev ne zbudite,
da psička ne prestrašite in skrite
za pečjó mucke. Še ognjišče drema
in pristanišče z ladjami, z obema
vse, kar je v hiši: vrata, kljuge, sponse,
stolice, klop in slike v spanje tone.

TOLAŽBA

PIROSKA REICHARD

In vse gre mimo: hipi, ure, dnevi,
s teboj, brez tebe — vsa radostnojasna
in tožnotemna leta, kot odsevi.

Smeh, solze, vse gre v isti bežni tir.
Pomlad odhaja, jesen se povrača,
naj nosi leto vihre ali mir.

In vsaka cvetka vene, naj jo plod
ovenča ali naj brez ploda sehne.
Na vsako jutro čaka mraka brod.

In tudi mrak odhaja: mir sledi
in pozabljenje — Vsemu, kar je trudno,
enak je sen, enake so noči.

(Prevedel Alojz Gradnik.)

KRVNIK MAVSAR

FR. LIPAH

Nekoč je živel krvnik Mavsar, hud in strašen mož, da se ga je vse balo. Najbolj pa so se tresle pred njim lutke: to so tiste uboge drobne stvarce, ki nimajo drugega posla, ko da zabavajo ljudi, da pozabijo na svoje skrbi in težave.

Krvnik Mavsar ni ljubil ubogih lutk in njihove vesele umetnosti. Sprva jih je sicer učil, kakor da bi res kaj znal, pozneje jih celó pretepal, toda glej: lutke so igrale dalje prav tako veselo, kakor jim je narekovalo srce.

Sedaj se je krvnik močno razjezil. Če so ljudje pri predstavi tej ali oni lutki ploskali, je Mavsar tako pobesnel, da je odpeljal lutko iz gledališča in jo obesil na javnem trgu. Nekateri so se zgražali, nekateri molčali, pozneje pa so mu celó pritrjevali ter se smejali.

Nekdo — Bog ve, iz katerega nesrečnega kraja je bil doma — se je celó oglasil:

„Je že prav, saj je naš krvnik! Čemu ga pa imamo? Mavsar, le po njih!“

In ko si je po neki usmrtitvi krvnik brisal gnusne roke, je oni človek celó pohvalil Mavsarja in to prav po nepotrebnem:

„Sem naj se gredo učiti naši krvniški vajenci in pomočniki!“

Ljudje so ploskali in visoko nad njihovimi glavami se je zibala v zanki uboga lutka. Toda glej: njen obraz je bil še ves poln veselega smeha, oči so ji sanjale v daljavo — kakor dan poprej na odru . . .

To je krvnika tako ujezilo, da je odslej obešal in moral kar vse povprek. A nobena lutka ga ni prosila milosti ali usmiljenja. To je bilo krvniku tako, kakor da mu je kdo natresel žerjavice v škornje. Sklenil je tedaj, da bo odslej vsako lutko pred usmrtitvijo še javno oblatil in osmešil.

Tako se je tudi zgodilo. Lutke pa so igrale dalje in zabavale ljudi, ki so iskali razvedrila v gledališču. Molče so pričakovale, da se jih bo kdo usmilil in jih rešil sramotne smrti, toda vsak se je bal krvnika in podivjane množice.

Prišel je dan, ko so obesili poslednjo lutko in gledališče je ostalo prazno . . .

Ko je krvnik Mavsar obesil zadnjo svojo žrtev, si je umil roke in se priklonil strmeči drhali:

„Nerad sem vršil ta posel, a moral sem ga. Ob tej priliki, ko odhajam v pokoj, se pristrčno zahvaljujem prijateljem in znancem, ki so se strinjali z menoj, odobravalni moje počette in sploh radi gledali, kako sem obešal.“

Nihče ni bevsknil, krvnik pa se je še enkrat nerodno poklonil in zlezal s krvniškega odra naravnost v pokoj.

*

V miru in samoti pa, ko gre sleherni grešnik vase, je tudi Mavsarju zaropotala vest.

Nemiren se je splazil nekoč na kraj, kjer so visele njegove žrtve: toda vse lutke so imele lica na smeh, nobene žalosti ni bilo na njih, ne strahu pred smrtjo in sodbo božjo.

Mavsarju je začela huda presti in po kratkem obotavljanju je stopil pred prvo zadavljeno lutko in jo nagovoril:

„Odpusti mi, moral sem obešati. To je bil pač moj poklic . . .!“

Lutka mu je odgovorila:

„Nimam ti kaj odpuščati: obešanje je bil tvoj poklic. Hudo mi je bilo le to, da si me pod vislicami še sunil, ko se je vendar že zibala zanka nad mojo glavo. To me je bolelo . . . Na!“ In mu je odtrgala od svoje zanke drobno nitko ter mu jo dala.

Pri drugi lutki je jecljal krvavi Mavsar:

„Odpusti mi! Moral sem! Ljudje so tako zahtevali!“

Lutka mu je odgovorila kakor v solznem smehu:

„Zakaj si pljuval na moje trpljenje, ko si vendar vedel, da to ni prav. A zato, ker si me na moralnem odru, preden si me obesil, še bil s pestjo v obraz, ná, za spomin!“ In mu je tudi dala drobno nitko od svoje zanke.

Tako je hodil nekdanji krvnik med svojimi žrtvami in vsaka mu je potisnila nitko v roko.

Zadnja pa mu je še rekla:

„Čudiš se, da imamo vesele obraze? Vse življenje smo zabavale ljudi, ker smo jih ljubile in zato nam je Bog pustil veselje na licih tudi po smrti. Kaj pa si delal ti? Kakšen bo tvoj obraz...?“

Krvnik je gledal zmedeno predse in v strahu začutil, da so se mu v roki zvezale vse nitke v debelo vrv, ki se je zvila v zanko.

Še preden je trenil, ga je zanka potegnila kvišku in kakor v zrcalu je gledal svoje preplašeno lice: nobenega smeha ni bilo na njem, nobene sence lepote in ne dobrote.

Tako je obvisel med svojimi žrtvami, obvisel in visel kot ogromna, spačena in najbolj ostudna lutka svojega časa.

STAROGRŠKA FILOZOFIJA IN SLOVENCİ

FRANCE VEBER

I

Vse kaže, da živimo v preporodni dobi narodnega prebujanja in nacionalnega hotenja. To prebujanje in hotenje pa bi bilo že naprej nemožno, če bi ne slonelo na dejstvu posebne narodne in nacionalne miselnosti: ono prebujanje in hotenje je samo poseben vnanji izraz te miselnosti, in ta miselnost postaja tudi sama tem jasnejša in krepkejša, čim bolj se kakorkoli še posebej tudi na zunaj izraža. Zato menim, da gre posebnemu ter nepristransko odkritosrčnemu študiju take narodne in nacionalne miselnosti vprav v naših dneh še poseben pomen.

Te miselnosti kajpada ne moremo neposredno opazovati in jo vidimo samo v trajnejših usedlinah narodnega in nacionalnega dela. In zopet menim, da je glavni in najčistejši primer take že na zunaj vidne usedline resnične narodne in nacionalne miselnosti samo *filozofija* in *filozofsko gledanje* na svet in življenje. Znano mi je, da bi marsikomu bolj prijalo,

če bi na tem mestu ne navedel filozofije, pač pa n. pr. zgodovino, jezik, umetnost, gospodarstvo, politiko. Toda zgodovina je v premnogih ter prav bistvenih ozirih tudi posledica dejstev, ki so od sleherne narodne in nacionalne miselnosti poljubno oddaljene; tu je misliti n. pr. na tako zvane zgolj „usodne“ dogodke ali tudi na zgodovinske učinke samega samoljubja in zasebnega stremljenja. Kolikor pa naj tudi taka ali drugačna zgodovina še postane izraz take ali drugačne narodne in nacionalne miselnosti, zavisi od vprašanja, ali in v koliki meri se tudi v njej odraža tako ali drugačno *človekozorno in svetozorno gledanje* na svet in življenje. To velja v enaki meri tudi za vse ostale posebne tvorbe narodnega in nacionalnega življenja: razlika med zapadnim in vzhodnim življenjem je najčisteje izražena v razliki med zapadno in vzhodno filozofijo in tudi bistvo zapadne romanske, germanske in slovanske duše zadene najbolj neposredno samo pravi filozofski duh njenega narodno-nacionalnega svojstva.

Pri tem je stranskega pomena vprašanje, ali se ta filozofija in ta filozofski duh tudi tako rekoč še posebej goji in beleži; glavno pa je, da ima vse dejansko narodno in nacionalno življenje ter prizadevanje že *samo* vrednost posebne filozofije in posebnega filozofskega gledanja. N. pr. Slovani ne proizvajajo na debelo posebnih „filozofskih sistemov“, kakor so to pač delali in še delajo n. pr. Francozi, Angleži in Nemci; toda kdo bi iz tega razloga menil, da Slovani nimajo svoje filozofije, *svojega* centralnega gledanja na svet in življenje, po katerem druge narode morda celo poljubno prekašajo?

V tem stiku je namreč zlasti pomniti, da filozofija, kakor naj bo za narodno in nacionalno miselnost takó neposredno značilna, ni kos gole znanosti v ožjem pomenu besede, pač pa neizogibni *pogoj* za tako znanost in sploh za vse posebno kulturno prizadevanje. Znanost se pokori bolj predmetu, ki ga po svoje obdeluje, bistvo sem spadajoče filozofije pa je bolj v *načinu* gledanja, kakor ga narekuje tisti, ki gleda, in ne to, kar kdo gleda. Tu gre prvenstveno za pravo *osebno* motrenje sveta in življenja, katero šele daje tudi svetu in življenju samemu značaj enako posebne enotnosti: ta enotnost je v prvem redu enotnost „opazujočega“ in šele nato tudi enotnost „opazovanega“. In naj takoj dodam, da bi brez take in torej zgolj osebno pogojene enotnosti sveta in življenja bilo tudi vsako ugotavljanje kakršnekoli drugačne ter zgolj stvarno utemeljene enotnosti stvarstva že naprej izključeno.

To načelo velja brez izjeme za vse panoge naše kulture in civilizacije, od najčistejše znanosti in umetnosti do same tehnike in običajnega gospodarstva. Filozofsko, namreč pravo osebno gledanje je osnovno človeško gledanje in brez *tega* gledanja bi tudi ne bilo nikakega drugačnega ter

svojevstveno človeškega udejstvovanja in prizadevanja. Toda tudi to filozofsko, osebno gledanje utegne biti še kaj raznoliko, in prepričan sem, da so tudi najgloblje narodne in nacionalne razlike prav za prav samo razlike v filozofskem, osebnem gledanju na svet in življenje. Vsak človek se zaveda „svoje“ osebne enotnosti in ni dveh oseb, ki bi sebe in svojo okolico enako enotno motrili. Vendar nam vprav naši dnevi prejasno dokazujejo, da moramo govoriti tudi še o bolj ali manj splošno veljavnih ali tipičnih oblikah take osebne enotnosti in da je vprav vsaka taka oblika obenem že toliko kakor dejstvo pristojne narodne in nacionalne miselnosti. Naposled pa še velja, da smo vendar vsi „ljudje“ in da smo, recimo, od golega živalstva vsaj v načelu vsi enako oddaljeni. Ali to je, da se takó izrazim, zgolj negativna določitev našega osebnega svojstva in nam sama še nikakor ne dovoljuje, govoriti o neki najsplošnejši obliki osebne enotnosti in o vzporedni taki miselnosti, ki bi veljala za vse ljudi in ki bi mogla biti *tudi sama dejanski obistinjena*. Take oblike in take miselnosti ni ali pa sama zamré, ko naj bi postala dejanski oživiljena. Tembolj pa nas ideja vsečloveške občestvenosti upravičuje, da govorimo o zares splošno veljavnih oblikah *osebnega razvoja* in o takih zakonitih *razvojnih stopnjah* narodne in nacionalne miselnosti, ki so za vse narode enako značilne, čeprav jim daje vsak narod še neko posebno in zanj veljavno vsebino. In tu je izhodišče mojega glavnega vprašanja.

Evropci smo kulturni potomci starega Grka. Zato nas po vsem rečenem tudi ne more začuditi znano dejstvo, da je starogrška kulturna zgodovina takó znamenita zlasti po svoji filozofski vsebini. In sicer je vprav starogrška filozofija najzgodnejši primer take filozofije, kakor naj bo obenem zares neposredni znak same narodne in nacionalne miselnosti. Starogrška filozofija je v prvi vrsti starogrško osebno gledanje na svet in življenje in enotnostne stopnje stvarstva, ki nam jih ta filozofija odkriva, so obenem one enotnostne stopnje, katere doživeti in doseči je bilo sojeno samemu starogrškemu *jazu*. Ne trdim, da bi se morale te stopnje v polnem obsegu vračati tudi na točki vsakega poznejšega naroda. Saj so se poznejši narodi mogli že marsikakó okoristiti z vsem tem, do česar se je po lastnem razvoju bila povzpela že starogrška narodna miselnost. Zato bomo, če se ozremo na podobni razvoj drugih in poznejših narodov, po vsej verjetnosti prav redko našli uresničeno vse to, kar nam prikazuje na vseh svojih stopnjah sem spadajoči razvoj starogrškega naroda. Ta razvoj je bil namreč povsem naravno še tako rekoč premočrten in nam prikazuje posamezne razvojne stopnje narodnega življenja, kakor da bi bilo to življenje postavljeno v nekak umetni laboratorij, v katerem se hočejo proučevati samo prave *prvine* takega življenja in v katerem naj bodo že naprej izločena vsa *stranska* dejstva, ki zastirajo pogled na to,

kar je pri stvari res bistveno; podobni razvoj poznejših narodov pa je prepoln vprav takih stranskih in za zaželeni „čisti“ študij narodnega in nacionalnega življenja večkrat naravnost kvarnih činiteljev. Že to pa pove, da ima proučevanje takega prarazvoja, kokor ga najdemo na točki starogrškega naroda, še poseben pomen tudi za globlje umevanje poznejšega in tudi današnjega narodnega in nacionalnega življenja. Nam gre v prvi vrsti samo za zakonite stopnje same narodne in nacionalne miselnosti, za zakonite stopnje *narodnega in nacionalnega gledanja* na svet in življenje. Zato nam gre tudi pri starem Grku v prvi vrsti za razvoj njegove filozofije, in sicer one filozofije, katera edina je že neposredno tudi narodno in nacionalno miselno pomembna. V tem pogledu pa je za nas važna samo ena velika doba starogrškega življenja in ta doba sega od prvih in prazgodovinskih početkov ter tja do — Sokratove smrti.

Proti temu prav nič ne govori dejstvo, da se šele *po* Sokratu pričinja znani mogočni val one starogrške filozofije, ki postaja že podlaga in sestavni člen tudi pravega *znanstvenega* mišljenja in prizadevanja. Saj sem bil že ugotovil, da pravo znanstvo ni in ne sme biti samo osebno zrenje, in morda je najgloblja tragika starogrškega naroda bila vprav v tem, da je stari Grk tedaj, ko je dosegel takó impozantno stopnjo že prave znanstvene miselnosti in ko naj bi postala njegova predhodna narodna miselnost še *nacionalno* završena in zaključena, narodno in nacionalno propadel. Oba miselna vrhova te dobe, Platon in Aristotel, sta po vsej verjetnosti bolj na papirju kakor v stvari narodno in nacionalno čutila in tudi samo ljudstvo je prešlo pod tuje gospodstvo in je naposled izginilo. Zato lahko samo dobo do Sokrata nazivamo zares pozitivno dobo starogrškega narodnega in nacionalnega razvoja in z vida te dobe bom skušal izklesati tudi splošno veljavne zakonite stopnje same narodne in nacionalne miselnosti. Pri tem čitatelja ne bom mučil z izrečnim navajanjem posameznih filozofskih nazorov in nauk, pač pa bom postopal takó, da mi bosta lahko sledila oba: tisti, ki je v zgodovini starogrške filozofije veščak, in tudi tisti, ki ve o tem vsaj toliko, kakor je to že za tako zvano splošno naobrazbo potrebno. Naj tudi še omenim, da je pravo težišče notranjega razvoja slehernega naroda v njegovi *narodni* miselnosti: to miselnost oklepa časovno nazaj prvotna in zgolj plemenska miselnost, časovno naprej pa končno in že prava nacionalna miselnost. Zato govorimo bolj o zakonitih stopnjah same narodne miselnosti in že notranji razvoj starogrškega naroda zahteva, da ugotovimo zlasti štiri take stopnje prave narodne miselnosti, namreč *bajeslovno-plemensko*, *plemensko-narodno*, *narodno-državno* in *nacionalno-državno* stopnjo. Stari Grk je preživel vse prve tri stopnje svoje narodne miselnosti, četrta stopnja pa mu je bila odvzeta.

Sleherni pravi narodni razvoj se pričinja s tako zvano *bajeslovno* stopnjo narodne miselnosti. Prav bistveni znak te dobe narodnega življenja je v tem, da narodna miselnost na tej stopnji še ne pozna nikakega *reda*, in to ne na polju samega razmišljanja in tudi ne na polju hotnega udejstvovanja. Svet je za človeka te dobe samo še neka slepa obilica tako rekoč *slučajno* skupaj nametanih pojavov in dogodkov, med katerimi ni nobene *notranje* zveze. Zato je tudi vse bajeslovno razlaganje in tolmačenje še zgolj prisposodno in vnanje. In tudi v praktičnem življenju odloča tu samo zvižajača in fizična sila, pa naj mislimo na dejansko življenje v to dobo spadajočega človeškega poedinca ali tudi širših in zlasti plemenskih človeških skupin; zato v tej dobi tudi še ne more biti besede o kaki pravi pravni ureditvi glavnih življenjskih odnosov in o kaki pravi moralni poglobitvi življenja. Jasno, saj je človek te dobe *tudi sam* le še neurejena obilica posameznih doživetij, pri čemer imata odločilno moč samo neposredni čutni videz in trenutno poželjenje. Človek te dobe še nima nikake zavesti lastne osebne enotnosti in je zato tudi še slep za fizični red izven sebe in za moralni red v sebi; njegovo življenje je še zgolj instinktivno in zato kajpada skupnostno; ali ta skupnost je v najboljšem pomenu le družinsko-plemenska skupnost. Zato gre tu res za prvo, *bajeslovno-plemensko* stopnjo narodne miselnosti, in razvoj naroda na tej stopnji je že sam po sebi toliko kakor njegov prazgodovinski razvoj. Tej prvi dobi narodnega notranjega razvoja sledi najprej posebna *prehodna doba*, ki bi jo tudi lahko prištevali še k bajeslovni stopnji narodne miselnosti, ki pa vendar pomenja že prehod k nadaljnjemu ter višjemu razvoju. Pri starem Grku je bil to čas, ko se je bila pričela kodifikacija narodnega *prava* in ko so se porajale znane pesnitve *Homerja* in *Hezioda*.

Kodifikacija prava je bila živi dokaz, kako se je prejšnje brezpravno stanje in prejšnja brutalna sila začela umikati jasnemu občutku potrebe po pravnem redu in po vzporedni višji ureditvi medsebojnih življenjskih odnosov. In kar je storila ta kodifikacija na polju praktično-dejanskih odnosov med človekom in človekom, to je omenjena narodna umetnost kaj močno pospeševala tudi na polju teoretično-miselnega gledanja na svet in življenje. To dokazuje zlasti dejstvo, da so se v teh pesnitvah prejšnji lokalni bogovi, ki so jih poznala samo posamezna plemena ali morda celo le posamezne starogrške vasice, začeli umikati poznavanju in priznavanju *panhelenskih*, *vsegrških* bogov, ki so bili v enakem odnosu do vsega naroda in katere častiti je vedno bolj postajala vsenarodno državna dolžnost. Samo to dejstvo nam tudi kaj dobro razlaga, kako se šele v tej dobi pričinja res že neko pravo *svetozorno* gledanje na svet in življenje. Človeka te dobe odlikuje že stremljenje po neki celotni sliki

sveta in življenja in torej po tem, kar bi lahko nazivali že pravo *svetovno in življenjsko naziranje*; saj so tudi omenjene pesnitve Homerja in Hezioda vprav v bistvu tudi nekak prvi poskus takega enotnega ter zares svetozonega pojmovanja vesoljstva.

Tudi to pa velja na tej stopnji še samo po obliki takega pojmovanja in ne po njegovi dejanski vsebini. V vsebinskem pogledu ima namreč narodna miselnost tudi na tej stopnji še pravi bajeslovni značaj; tudi na tej stopnji še ni znan pravi filozofski pojem znanstvenega zakona in vzporedne resnične notranje zveze med pojavi in dogodki: n. pr. tudi na tej stopnji še pošiljajo bogovi neposredno grom in blisk in še enako neposredno vodijo polet puščice in kopja. In tudi pravno stanje te dobe še ni nikako pravo državno stanje; zakaj tudi tu se n. pr. mrtvo še sodi kakor živo in delo za javnost se vrši bolj iz strahu kakor iz narodno-državne zavesti. Jasno, saj je človek te dobe zopet *tudi sam* bil kakor Janova glava, ki je z enim licem gledala še nazaj, v zgolj bajeslovno preteklost, z drugim pa je bila obrnjena že k nadaljnji in nebajeslovni bodočnosti. Človek te dobe je že pričel pravo *osebno* življenje, ali to samo še v kali in v prvih povojih; človek te dobe se je že zavedal lastne *osebne enotnosti*, ali to njegovo enotnost je še vedno prevladovala slepa neenotnost njegovega trenutnega doživljanja. *Zato* je človek te dobe pač že zahrepenel po nekem enotnem pojmovanju sveta in življenja, čeprav je stvarno še vedno ostal na točki bajeslovnega slučaja in bajeslovne usodnosti. *Zato* je človek te dobe pač že zahrepenel tudi po neki pravni ureditvi medsebojnih in torej socialnih življenjskih odnosov, čeprav je stvarno še vedno ostal na točki bajeslovne sile in zvičajne samohotnosti.

O tej dobi pravim, da se v njej zrcali *plemensko-narodna* stopnja narodne miselnosti, zato plemenska, ker je tu še vedno v ospredju neposredna krvna bližina in na njej osnovano zgolj instinktivno življenje, in zato narodna, ker se tu obenem javlja že nekak prehod v sledeče kulturno in pravo — državno življenje. Zdaj mislim na tedanje mogočne Atene, ki so s svojo notranjo ureditvijo, s svojo državno zavestjo in s svojimi kolonijami ustvarile na zapadu prvo pravo in, da se tako izrazim, povsem moderno državo. Stari Grk se je povzpел na tretjo, *narodno-državno* stopnjo svoje narodne miselnosti in kaj zanimiva in važna sta zlasti dva bistvena, sestavna znaka narodnega notranjega razvoja na tej stopnji. Šele zdaj so se namreč pojavili prvi začetki pravega filozofskega motrenja sveta in življenja: stari Grk se je že povzpел do filozofskega pojma *svetovnega zakona*, ki zahteva, da iščemo tudi pravo notranjo zvezo med pojavi in dogodki in jih ne smatramo le za gol slučaj ali le za slepo posledico brutalne, samohotne sile demonskih bitnosti. V tej dobi so nastopili možje, ki so iskali tako zvano „prasnov“ svetovja,

da bi prišli tako do *zakonite* notranje zveze med pojavi in dogodki in do vzporednega enotnega ter „naravnega“ tolmačenja prirodnih izprememb. Ni tu važno, da je n. pr. Tales v tem stiku govoril o vodi, Anaksimenes o zraku, Herakleitos o ognju itd.; vse to kajpada ne sodi več v znanstvo. Tem važnejši pa je filozofski duh, ki edini je tem mislecem omogočil, da so tako radikalno prelomili z dotedanjim zgolj bajeslovnim motrenjem prirodnega stvarstva. Odkrita je bila *ideja prirodnega zakona* in samo ta ideja je omogočila tudi nastop in nadaljnji razvoj pravega prirodoslovnega znanstva. Že s tem pa je izpovedan še drugi bistveni notranji znak te dobe, namreč da je bila tudi sem spadajoča pozornost starega Grka še samo *na zunaj obrnjena* in da je torej tudi tu dobljeni ter povsem novi pojem svetovne zakonitosti prav za prav bil samo toliko, kolikor je to, recimo, današnji pojem zgolj vnanje, telesne prirodnosti. Pojem pravega *zakona*, pravega *reda*, in to pojem *vnanjega zakona*, *vnanjega reda*, sta osnovni gibali narodne miselnosti na tej stopnji.

In to dejstvo ni bilo le znak tedanjega miselnega gledanja na svet in življenje, temveč njegova sila se javlja, in to prvenstveno, tudi na polju tedanjih medsebojnih in dejanskih življenjskih odnosov. Omenjena in samo na zunaj obrnjena pozornost tedanjega Grka je imela za posledico, da je bilo enako povnanjeno tudi vse tedanje *socialno* življenje in da je postalo za starega Grka tako rekoč samo ob sebi umevno, da samo za *občestvo* živi in v danem primeru umrje. Junaki tedanje dobe niso imeli zavesti, da se za to ali ono osebno „žrtvujejo“; Leonidas v Termopilah in Miltiades na Maratonskem polju sta za to dejstvo le posebno zgledna primera. Tedanja umetnost je bila enako sama sebi posvečena in je puščala prav malo sledov tistih, ki so jo dejanski ustvarjali; vse, tudi gospodarstvo in politika, je služilo samo veri in državi, državi in veri. Bila je to ona *klasična objektiviteta* v samem razmišljanju in dejanskem življenju, ki še ni poznala zgolj „zasebne“ zavesti in se zato tudi še ni lomila v luči zgolj zasebnih koristi in ciljev. Zato je bila to obenem doba resnične *objektivne državnosti*, v kateri je tudi vsako zasebno delovanje bilo tako rekoč že toliko kot občestveno in državno prizadevanje. Jasno, saj je človek te dobe zopet *tudi sam* bil že *osvobojena oseba* in ni bil več kakor Janova glava, ki bi bila z enim licem še vsa zamaknjena v zgolj bajeslovne davnine. Osebno življenje je imelo na tej stopnji že značaj *duhá*, kateremu edinemu gre moč, da se, če je treba, neposrednemu čutnemu videzu in trenutnemu poželenju tudi dejanski upre. Ali na drugi strani je bil to vendar le še prvi korak v kraljestvo duhovnega življenja: človeški duh je že samostojno deloval, to pa samo še na zunaj, samo na polju tega, kar sta mu že neposredni čut in trenutno poželenje prikazo-

vala kot njegovo daljnješo in bližnjo „okolico“. Osebna enotnost človeka je bila že dovršena, ali dejanski se je izražala samo še v vnanjem odnosu človeka do sveta in do bližnjega. Zato je človek te dobe pač že ustvaril resnični pojem enotnega svetovnega zakona, čeprav je bil ta zakon po svoji vsebini še polni izraz zgolj čutnega gledanja na svet in življenje. Zato je človek te dobe pač že ustvaril temeljne pogoje enotnega življenjskega reda, čeprav je bil ta red po svoji vsebini še polni izraz zgolj plemenske življenjske skupnosti. Zato končno govorim na tej točki o narodno-državni stopnji narodne miselnosti: ta miselnost je že narodna, ker spaja posamezna plemena v kulturno celino enotnega naroda, in je državna, ker daje tej celini tudi značaj prave državne enotnosti.

Rečeno je samo priča, da je duša starega Grka zahtevala še nadaljnji razvoj. Bil bi to razvoj, ko oproščeni človeški duh najde *tudi samega sebe* in ko se osebno zavestna narodna miselnost še dvigne na stopnjo očiščene *osebne samozavesti*. In stari Grk je res tudi to pot nastopil, ali v prvem zamahu ni krenil do *samega sebe*, pač pa zopet samo k *svoji čutnosti* in k *svojemu* trenutnemu poželenju. Grški duh je resda krenil „na znotraj“, ali pri tem je obstal na mestu, ki se ga je, povnanjen, bil že davno oprostil. To je bila doba *starogrških sofistov*, ki so pričeli prikazovati vse samo v luči *individualnega zdenja* in *zasebne koristi*: prava osebnost se je umaknila goli — zasebnosti, zato je tudi pojem resnice postal toliko kakor pojem čutnega videza, pojem kreposti pa samo toliko kakor pojem dejanske moči. Ta doba je resda imela tudi svojo pozitivno stran in je s svojo ponotranjeno pozornostjo zlasti odkrila tudi zgolj *dušeslovno* ozadje vsega človeškega dejanja in nehanja. Tem usodnejša pa je bila njena negativna stran, namreč njeno zavračanje vsakega *objektivnega* in od slehernega človeškega posameznika povsem nezavisnega *merila* vsega človeškega dejanja in prizadevanja. To je bila zares *kritična* doba v razvoju starogrške duše in obenem doba, ki je ta duša *ni prebolela*. Resda je nastopil Sokrat, ki je še močneje poudaril neizogibno potrebo *osebnega* življenja, obenem pa dostavil, da je vprav tako življenje še — pravilno ali nepravilno in da je pravilnost takega življenja vse kaj drugačnega ko individualno dozvedanje in zasebna korist. Ali ta Sokratov klic, naj se vrne duh k samemu sebi, je ostal osamljen in ni zajel narodne miselnosti njegovega ljudstva: zakaj najboljši tedanji patrioti so zahtevali Sokratovo smrt in Sokrat je moral umreti in z njim so umrle tudi stare Atene, ki jim ni bilo sojeno, da bi se preko prvotnega bajeslovno-plemenskega, sledečega plemensko-narodnega in končnega narodno-državnega razvoja povzpele tudi na zares končno ter najvišjo stopnjo vsegrške *nacionalne* miselnosti.

Kako to? S tem prehajam na *naše* narodno življenje in otvarjam vprašanje, kaj gre nam Slovincem in kaj čaka nas Slovence, ako tudi mi svojo preteklost in svojo bodočnost kratko premotrimo še v luči podanega trojnega, četvernega razvoja starogrške narodne miselnosti.

(Konec prihodnjič.)

K O M E D I J A N T I

B R A T K O K R E F T

I

Vsa ulica ob bólnici je bila polna ljudi. Nekateri so stali na pločnikih, drugi kar sredi ceste. Otroci so silili svoje matere k mrtvašnici, da bi ga še enkrat videli. S cestno železnico so prihajali novi radovedneži. Vsi, ki ga še niso videli, so se trli k mrtvašnici. Navaden voz tretjega razreda je že stal tam. Konja sta leno prestopala na mestu in dremala. Tudi voznik se je dolgočasil in zeval na kozlu. Prezgodaj se je pripeljal.

„Mamica, nič ga ne vidim!“ je vzkliknil fantek, ki ga je vodila za roko lepo oblečena gospa. Jezilo jo je, ker so se ljudje tako gnetli, da ni mogla hitro naprej. Ko ji je neka starejša ženica stopila na nogo, je užaljeno pripomnila: „Malo bolj bi pa res lahko pazili!“ Ženica se je obrnila in pogledala lepo oblečeno, mlado damo. Že je hotela nekaj reči, ustnice so se ji že premaknile, pa si je zadnji trenotek premislila. Mogoče se je ustrašila njene mladostne zunanosti, mogoče da jo je bilo res sram, ker je stopila tako mladi in lepi dami na nogo. Medtem so stopili v mrtvašnico. V desnem kotu je ležal v preveliki krsti pritlikavec v črni slavnostni obleki s cilindrom na glavi.

„Mamica, vzdigni me!“

Gospa je dvignila otroka. Mrtvi pritlikavec je bil prav tak, kakršnega so videli v cirkusu. Samo oči je imel zaprte. Obraz pa je bil v življenju prav tako rumen kakor zdaj. Široke ustnice so bile sinje in upadle. Na rokah je imel bele rokavice.

Nekateri so ga kropili in se križali. Mrtvašnica je smrdela od stenjev in sveč. Tudi od nekaterih žensk je puhtelo, da si je dama s parfumiranim robcem tolažila občutljivi, napudrani nos.

„Jo že neso!“ se je zaslíšalo od zadaj in vse se je obrnilo v tisto stran. Dolg, suh človek z nagubanim obrazom in sivimi lasmi je prinesel pritlikavko, o kateri so že vsi vedeli, da je žena mrtvega pritlikavca. Oblečena je bila v črno obleko. Preko glave so ji zavezali črn šal. Gospa z otrokom je šele tukaj opazila, da nima odrezanih las. (V cirkusu tega ni

videla.) Pritlikavka je bila objokana. V roki je držala navaden robček ter si brisala solze in pot. Nič se še ni ozrla na mrtveca. Mož, ki jo je prinesel, jo je moral opomniti. Tedaj je pogledala na odprto krsto. Njen pogled je bil hladen. Kakor da ne razume vsega tega, kar se dogaja krog nje, se je obrnila spet k možu, ki jo je držal v naročju in mu z robcem otrla pot s čela. Dami se je zdelo, da mu je zaradi pritlikavkine malobrižnosti nerodno pred ljudmi. Obrnil se je k njej in jo v hrvaščini opravičeval.

„Že dva dni joče neprenehoma. Bali smo se zanjo, da bi od žalosti ne umrla za njim še ona. Morali smo ji zabraniti jok. Tako rada sta se imela. Kaj ne, beba!“

Pritlikavka ga je pogledala in se stisnila k njemu. Strah jo je bilo teh radovednih oči številnih ljudi, ki so vsi zijali nanjo in pričakovali kdo ve kaj. Vsi so govorili nekam pritajeno in skrivnostno. Sami resni obrazi, in v beli krsti je ležal mrtvi pritlikavec. Vse drugačno je bilo danes občinstvo kakor v cirkusu, kjer so ju kazali s pritlikavcem in sta morala na starčevo zapoved uganjati razne šale. Mlada gospa, ki si jo je dodobra ogledala z vseh strani, je opazila, da je na vratu zadaj vsa umazana. In ko je isto opazila skozi redke lase na glavi, se je stresla in obrnila vstran.

„Moj bog, kakšne nesnage so ti ljudje! Da je sploh mogoče kaj takega! Kako sploh morejo tako živeti!“ je pomislila. Po telesu jo je streslo. Želodec je protestiral in dama je začutila v ustih neprijetno slino. Ustrašila se je.

„Pojdiva, saj si se ga že nagledal!“ Fantek še sicer ni bil voljan iti, a mu pri mamini odločni zahtevi ni noben ugovor nič pomagal. Moral je iz mrtvašnice. Zunaj sta zadihala sveži, poletni zrak in mamicji je odleglo...

2

„Ali veste, da je revica v drugem stanu?“ se je obrnila neka ženska k svoji sosedki. Novica je šla kmalu od ust do ust in pritlikavka je vzbudila novo radovednost. Pregledovale so jo zlasti ženske in res opazile, da ji je trebuh že nekoliko vzbočen in da mora biti že nekaj mesecev mati. Vse so jo pomilovale. Stara ženica, ki je bila prej stopila dami na nogo, je odnekod privlekla dinar in ga ponudila pritlikavki. Ta je pogledala svojega nosača. „Le vzemi, beba, vzemi, kar ti ponuja milostljiva!“ V starkinih očeh se je zasvetila solza. „Jaz nisem nobena milostljiva, gospod, milostljiva je bila tista, ki je imela otroka s seboj in se je razburjala, ker sem ji v gneči slučajno stopila na nogo. Taka ošabnost!“

Skozi gnečo se je preril mlad cigan. Črni kodri so mu po eni strani padali čez čelo. Ponujal je sliko pritlikavca in pritlikavke.

„Samo jedan dinar, prosim!“

Nekateri so že segli v žepe. Cigan pa je agitiral dalje.

„Za malo siroto nekaj podpore, prosim, sirota je v drugem stanu!“

Zdaj so že dajali. Vsak je dobil za dinar pritlikavčevo in pritlikavkino sliko. In vsi so pomilovali nesrečno mater, ki je izgubila moža, in otroka, ki je izgubil očeta, še preden je prišel na svet. Tudi dama je dala dinar, ker je otrok hotel imeti sliko.

Nato je prišel duhovnik.

„Poglejte, pravoslavne vere je!“

Reditelj pogrebnega zavoda je napravil pred krsto prostor. Ljudje so se morali umakniti. Samo cirkuški artisti, zlasti ženske so lahko ostale v mrtvašnici. Sami suhi, upadli obrazi brez vsakršnega sijaja, o katerem sanjari marsikdo, ki je izven cirkusa. Tik ob duhovnikovo stran je stopil močan možki kakšnih štiridesetih let. To je bil „gazda“. Od vseh je bil najlepše oblečen in v gumbnici na prsih je imel po najnovejši modi žalni trak. Tudi njegov žepni robec je bil črno obrobljen. Ko je začel pravoslavni duhovnik svojo monotono žalostinko, so nekatere ženske zajokale, še gazdi sta se ulili po licu dve debeli solzi.

„Zakaj si umrl, Jovan!“ je glasno rekel predse gazda in zastokal. Poleg njega je stal „čiča“ s pritlikavko.

„Zdaj si poglej še zadnjič svojega moža, beba! Poglej si Jovana zadnjič! Nikoli več ga ne boš videla!“ V njegovem glasu je bilo nekaj žalostnega, hrešččče hripavega. Dolga leta je bil čiča cirkuški vratar, ki je ure in dneve pri vhodu vabil in klical ljudi in tako izgubil svoj glas. Seveda je tudi včas pil in krokal. Lep glas je imel nekoč, da je pel v nočeh sevdalinke, zdaj je hreščal kakor razbite, stare harmonike.

Duhovnik pa je molil in samo včas se je razumela njegova prošnja k bogu: „Spomni se hlapca svojega, Jovana...“ Neskončno dolga je bila njegova molitev in vedno znova se je obračal s prošnjo k bogu za mrtvega Jovana, ki so ga s cilindrom na glavi pošiljali na oni svet.

Vročina je neznosno pritiskala na ljudi. Toda nihče se ni ganil z mesta. Vse je hotelo videti pogreb veselega pritlikavca z velesejma. Lepo oblečene dame in gospodične, stare ženice, otroci, nekaj časopisnih poročevalcev je hodilo od gruče do gruče in prisluškovalo pogovorom ljudi, da bi ujeli kakšno besedo, ki bi jo lahko uporabili v svojem poročilu kot resnični ljudski glas. Nekateri pa sploh niso prišli v bližino, temveč so se zanesli na svoje tovariše in na svojo lastno fantazijo. Pritlikavčev pogreb je bila ta dan največja privlačnost senzacij želnega mesta. In med vrvežem ljudi je dama zagledala velik, črn umetniški klobuk, pod

njim blede, sladko lice in črno umetniško pentljo. Prijazno se je nasmehnila in prej nevidna roka je dvignila črni klobuk v zrak, glava se je priklonila in oči so pozdravile. Nato se je približal. Gospa je stopila iz gneče in on ji je sledil.

„O, gospod . . ., tudi vi tukaj?“

„Po službeni dolžnosti, milostljiva!“

Zdaj sta si podala roke. Novinar je dvignil njeno do svojih prs in jo nalahno poljubil. Njena roka je bila mrzla, kakor so mrzle roke mrličev. Oni dan sta se bila spoznala na neki plesni prireditvi v dobrodelne namene. Milostljiva je bila v odboru, gospod pa je bil poročevalec.

„. . . Vidite, tako romam od prireditve do prireditve in vse je postalo zame samo poročilo. Ples, manifestacija, racija, pogreb. Vse samo petdesetpanske vrste za dnevnik.“

Milostljiva se mu je smejala.

„Tudi vaša mrzla roka je zame samo poročilo. Neprijazno poročilo!“

Gospa ga je zdaj pogledala s sinjimi očmi in za trenotek je bilo obema lepo in toplo.

Mladi novinar ji je bil všeč.

Vsaj tako je mislil cigan, ki je stal nedaleč od njiju in se razgovarjal z mezdnikom pogrebnega zavoda, ki je bil v civilu postrežček št. 16. Tukaj ni imel nobene številke. Vsi so bili oprema tretjega razreda. Voz, konji, voznik in trije postrežčki, preoblečeni v črno obleko s španskimi klobuki. Eden bo nosil križ, druga dva bosta njegova asistenca in bosta narahlo držala za črn trak, ki visi v dveh koncih s križa. (Zdaj je še prislونjen ob steno mrtvašnice in čaka na svojega nosača.)

„Lepa je . . .“, je pripomnil cigan.

„Lepa že, samo malo zvesta. Poznam jo. Odvetnikova žena.“ Postrežček je pripovedoval njene dogodbice, cigan pa je poslušal in gledal odvetnikovo ženo, ki se je pogovarjala z novinarjem. Tiho je mislil na njeno telo, na tiste grudi, ki so dražile poročevalca, da je pozabil na pogreb, da ni nič več slišal popovega petja in molitve.

„Gospodin, pomiluj . . .“

Nad mestom je krožil dvokrilni aeroplan.

3

Duhovnik je končal.

Pristopili so mezdniki pogrebnega zavoda tretjega razreda in zabili krsto. Ženske so spet zajokale, gazda pa si je, utrujen od ceremonije in vročine, brisal potno srago s čela.

„Ženske naj gredo z njo v avto!“ je naročil čiči, ki je takoj ponesel pritlikavko v avtomobil za mrtvašnico. Ženske so jo prevzele v svoje

varstvo, čiča pa se je vrnil h gazdi in mu povedal, da je vse v redu. Medtem so krsto že naložili na voz in sprevod se je začel počasi premikati skozi dolg špalir radovednih ljudi.

Novinar in odvetnikova soproga sta medtem že stopila na ulico.

„Vi ne greste za pogrebom?“ Njeno vprašanje ga je vabilo.

„Ne... Ako dovolite, vas spremim domov?“

„Prosim.“

Nato sta se ozrla na sprevod.

Pred vozom je šla cirkuška godba, pomnožena z godbeniki-artisti, ki so bili v službi pri različnih gospodarjih. Voznik cirkuškega voza in lastnik male menezarije je tolkel na majhen boben, umetniški jahač na konju je igral na prvo trobento, požiralec ognja — indijski fakir — je pihal v mali bas. Klarineta niso imeli nobenega. Moral je ostati na velesejmu, ker je njegov gospodar dajal predstave tudi podnevi. Veliki boben je nosil najmanjši cigan, ki mu je bilo komaj štirinajst let, a se je v cirkusu poskušal že na konju in pri godbi na velikem bobnu. Vsak je moral znati najmanj dve stvari. Godba je bila resnično kakor znešena iz vseh vetrov, kajti cirkus „Evropa“ je bil zelo majhen in skromen in njegova najprivlačnejša točka je bil umrlí pritlikavec. Na čelu godbe je šel vodja „neumnih Avgustov“ in včasih z roko zamahal po zraku, da so ljudje lahko v njem spoznali vodjo in dirigenta. Ta je bil še od vseh godbenikov najlepše oblečen. Dobival je najboljšo plačo, ker je v prostih urah vadil cirkuško bando in jo učil novih komadov. Hlače je imel lepo zlikane in nizki, rumeni čevlji so se v solncu svetili. Kadar je izgubila godba ritem, je stopal trdo kot vojak in obrnjen nazaj dirigiral. Devet mož je štela godba in nekatera godala so bila po dvakrat zastopana. Vedno isto žalno koračnico so igrali in šele med potjo, ko sta bila bobna včasi preglasna, se je kapelnik spomnil, da bi bili morali oba bobna črno prevleči.

„Tiše in bolj temno!“ je nemško zaklical bobnarjema.

„Pozabili smo na črno prevleko, pa je težko brez nje dobiti pravi ton“, je odgovoril mali boben in začel bolj diskretno bítí.

„Schritt halten nach mir!“ je zaklical kapelnik prvemu trobentaču, ki je igral glavno melodijo. In godba je prišla spet v ritem in korak. Ko so neprenehoma se ponavljajočo melodijo na kapelnikov ukaz prenehali, so bili vsi potni v obraz.

„Prekleta vročina!“ je pripomnil mali bobnar in se nasmehnil drugim, ki so si brisali pot.

„Ti se seveda lahko smeješ, ker ti ni treba piskati“, je zavrnil basist bobnarjev nasmeh.

„Instrumente bi bili tudi lahko malo osadžili“, se je oglasil mladi cigan, ki je ponosno stopal s svojim velikim bobnom.

„Koliko ljudi se je zbralo! Neverjetno! Čiča je baje prodal precej slik.“ To je rekel kapelnik.

„Čiča jih ni nič prodal, jaz in Ilonka sva jih prodajala. Čiča je samo agitiral z njo. On si je tudi izmislil tisti trik, da je Pepi v drugem stanu. Komaj sem se držal resno, ko so me ljudje izpraševali, če je to res. Gazda bi mu lahko dal za ta izum kako provizijo od prodanih slik.“

„Gazda ne bo nič dal. Ima tako dovolj veliko izgubo s to smrtjo. Če bi me bil ubogal, bi se ne zgodila ta nesreča. Vedno sem mu pravil, da mu bo ljubljanski zrak škodoval. Navajen je bil na južno podnebje.“ Tako je modroval mali bobnar.

„Ah, haj še! Jovan je prišel premalo na zrak. Ves dan je moral čepeti v kabini. Svežega zraka mu je manjkalo in to mu je šlo na srce.“

„Tiho, smrkavec! Ti bom že dal obrekovanje!“ je ostro zabrusil mali boben velikemu, ki je bil njegov sin. Kapelnik je dal spet znamenje za pozor in pogovor se je končal. Spet so zaigrali. Počasi, nepravilno, z menjajočim se ritmom, v nesoglasju, kar je zvenelo še bolj otožno. Dolga je bila pot do pokopališča in ko so stopili v tretjo ulico, ni bilo več nobenega špalirja. Kapelnik se je ozrl po sprevodu in videl, da gredo za vozom le stari pop, gazda in artisti, od prej številnega občinstva pa se skoraj nihče ni pridružil. Tudi dama z otrokom in novinar sta izginila. Zadnji se je peljal avto s pritlikavko. Nekaj radovednih otrok je skakalo okoli njega, da jih je moral čiča odganjati. Pritlikavka je sedela v naročju stare ženske, ki je bila čičeva žena. Od časa do časa ji je brisala pot s čela in se ji vsakokrat nasmehnila. Okna avtomobila so morali imeti zaprta, ker je bil zrak nasičen s prahom in bencinskim smradom.

Dama in novinar sta se napotila na grad.

Nekaj korakov za njima je šel fantek in jokal, ker mama ni hotela na pokopališče.

4

Med tistimi redkimi, ki so se vendarle pridružili čudnemu pogrebu, je bil tudi star železničar, v lase ves siv, lica in nos pa so mu od krvnih žilic kar cvetela, da ga je njegov tovariš po pravici obdolžil za pijanca. Železničar se je zelo podrobno zanimal za življenje cirkuških artistov in za mrtvega pritlikavca. V isti vrsti z njima je šel star penzionist, bivši orožnik, brez žene in brez otrok, kakor se je predstavil železničarju in njegovemu sosedu. Šli so kakor čreda za pastirjem in nihče jih ni spravljajal v vrsto, ki je sicer tako običajna pri pogrebih. Mogoče, da je ta nered pogrebcev tudi spadal k značilnostim pogreba tretjega razreda. Ko so zavili mimo mitnice na polje, so se otroci kar med potjo začeli loviti.

Železničarju ni dalo miru. Tisto o pritlikavkini nosečnosti mu ni šlo v glavo. Ko mu je levi sosed zaupal, da je bil že tudi član cirkusa, ga je ponovno vpraševal o tej stvari. Tako je končno kot nekakšno uradno tajnost izvedel, da vse skupaj ni nič res in da je samo gazdin trik.

„Veste, ni mi šlo v glavo, kako in kaj. Pravijo sicer, da je nekje pokrajina, kjer živijo sami pritlikavci in tam se menda res kar sami med seboj množijo. Jovan pa je vendar iz Dalmacije.“

„Njegov oče je pristaniški delavec. Reveži so. Z otrokom so vsaj nekaj zaslužili. 1000 Din na mesec jim je pošiljal za pritlikavca. Dobra gaža v teh časih.“

„O dobra, dobra!“ je pripomnil upokojenec in zakašljal.

„No, no, nikar, drugače vas bomo kar s pritlikavcem pokopali!“

„Kdor dolgo kašlja, dolgo živi!“ se je nasmehnil orožnik.

Železničarjeve misli so se povrnile k pritlikavcu.

„To so imeli zdravniki mastno pečenko z njim. Spet so lahko na njem študirali. Mislim, da so ga precej zmrcvarili.“

„Gazda ni pustil. Hoteli so, pa se je uprl!“ je branil bivši artist.

„Jaz pa pravim, da so ga kljub temu. Taki vedno študirajo in režejo, režejo kakor mesarji. Morajo študirati. Kako pa bi sicer znali ljudi operirati? To ni kar tako. Še mesar se mora več let učiti, kaj šele zdravniki. Ti pa se morajo učiti sploh vse življenje. Človek je komplicirana žival in nikoli ji ne prideš do konca . . .“

Tako je modroval železničar.

„Režejo pa res ti hudiči kot mi drugi meso ali kruh. Ko sem bil še v službi, sem bil nekoč zraven. Fantje na vasi so se obdelavali z noži, pa so enega obdelali do mrtvega. Prišla je komisija in kar dva zdravnika sta ga rezala. Domači in uradni. Odprla sta mu prsa, pogledala sta mu v možgane, pretaknila sta vse rane, ki jih je pri pretepu dobil in na koncu sta napisala raport za sodnijo. Po tem nisem bil nikoli več pri taki stvari zraven in svoji ženi sem že takrat naročil, da me ne sme pustiti umreti v bolnici. Pravijo tudi, da dobro plačajo, če se jim kdo proda.“

Orožnik je zaradi cestnega prahu vedno bolj pokašljeval, da sta si bivši artist in železničar pomignila z očmi.

„Ah kaj, naj rečejo, kar hočejo, saj takrat človek več ne čuti. Jaz bi se jim pa prodal, če bi hoteli kaj dati. Samo premlad sem še. Briga me, kaj bo potem z menoj. Potem ni nič. Potem je samo blato in drek!“

Železničar se je zasmejal brezposelnemu „artistu“, ki je namenoma dražil smrti se boječega upokojenega žandarja.

„Tudi Jovan je zdaj našel mir. Nihče ga ne bo več priganjal in nihče si ne bo več ž njim koval denarja. Mene je imel rad. Tri leta sem bil njegov rekomander. Vso Madžarsko in Romunsko sem prepotoval ž njim.“

Tudi v Italiji smo bili in po vsej Jugoslaviji. Če bi ga ne bil jaz v roke vzel, bi tako nič ne znal. Šele jaz sem ga naučil vedenja in šal, da je zabaval občinstvo.“

Železničar je bil zelo radoveden.

„Kako pa — ali se je na ženske kaj spoznal?“

„Seveda, odkar sem ga imel jaz v rokah. Naučil sem ga, da je včasih kakšno iz občinstva vščipnil ali pa ji segel pod krilo. Tudi poljubčke metati sem ga naučil jaz. S pritlikavko pa ni imel nič.“

Nato je bivši pritlikavčev rekomanter razložil železničarju in upokojenemu žandarju, kakšno spolovilo je imel mrtvi pritlikavec.

Nejeverni žandar je zmajal z glavo.

„Kako pa veste vse tako natanko?“

„Saj sem ga večkrat kopal. Dà, gazda lahko joče za njim. Lepe dinarčke je zaslužil ž njim. Vsakdo ga je rad videl. Ko smo bili v Bukarešti, ga je prišla kraljica celo dvakrat gledat, ker ji je prvič tako ugajal.“

„Ali je znal romunsko?“

„Romunsko ni znal, jaz tudi ne, ampak kar tako sem ga naučil nekaj neumnih besedi, ki niso bile ne madžarske ne romunske, ampak menda oboje skupaj. Vsaj zdelo se mi je, da so jih razumeli v obeh državah.“

Godba je spet zaigrala.

„Ali nimamo dobre bande? Kako imenitno igrajo, samo včasih izgubijo takt. Ali veste, kaj že vso pot igrajo? Tisto žalno koračnico, ki jo sicer igramo pri predstavi v cirkusu, ko nesemo ‚mrtvega‘ Avgusta iz arene, pa se norca delamo iz pogreba.“

Železničar se je zakrohotal.

„To pa ste res hudiči! Pa prav tisto koračnico?“

„Prav tisto. Druge se ni bilo časa učiti, muzikante smo zbobnali skupaj in nobenega drugega komada niso znali igrati vsi kakor samo tega. No, pa smo rekli, bomo kar tega.“ Zdaj so prisluhnili. Godba je igrala in šele zdaj so spoznali, da je bolj vreščala, kakor zvenela. Godala so bila zakrpana in nič se niso v solncu svetila. Mali in veliki boben sta težko vzdržala vse ostale v taktu. V cirkusu, ko so na koncu vlekli „mrtvega“ Avgusta za noge iz arene, so morali zmešano igrati. Tudi jokati so morali in tuliti. Zdaj je šlo zares in težko je šlo. Laže je bilo igrati v cirkusu.

„Zakaj pa vi niste več zraven?“

„Mene so reducirali. To je zdaj moderno tudi pri nas. Veliko nas je brezposelnih. Kakor hitro pa se človek enkrat tega posla loti, ni več za nobeno drugo rabo. Napil sem se večkrat. Ljubezen do alkohola sem pri nesel namreč iz Šiške s seboj“, se je prefrigano odrezal pripovedovalec.

„Kaj, vi ste šiškar?“ sta se oba poslušalca začudila.

„Jaz pa sem ves čas mislil, da ste kakšen Hrvat ali pa Srb, ker govorite tako mešanico. Kdo bi si mislil! Ali ste tič! Železničar je zmajal z glavo.

„Kaj pa hočete. Delati se mi ni dalo, pa sem postal artist. V cirkusu so mi rekli ‚Avgustov adjutant‘, ker sem vedno nastopal z glavnim Avgustom in nisem znal drugega, kakor po tleh se valiti. O, jezik sem imel vedno dober! Zadnjič pa sem bil pijan pri nastopu in sem zares klofnil glavnega Avgusta. Ker se ta štuli h gospodarju, me je gospodar odpustil in je namesto mene angažiral še hujšega pijanca. Vidite, tam spredaj gre! Dà, tisti z dolgimi lasmi! Dalmatinec. Pravi, da je umetniški slikar, zdaj pa hoče postati klovn.“

Orožnik in železničar sta se ozrla na visokega moža, ki je šel med dvema ženskama in se živo pogovarjal z njima. Pri tem je močno krilil z obema rokama in od časa do časa si je moral popraviti svojo umetniško frizuro, ker so mu med živahnim pogovorom lasje vedno zlezli preko čela in mu skoraj zakrili oči. Lasje so bili mestoma že močno sivi, lica precej upadla in suha, oči so se skrivale globoko pod visokim čelom. V plečih je bil izredno širok, vrat pa je bil prekratek, tako da se je zdelo, da je zaradi širokosti in izredne višine nekoliko grbast. Kadar se je zasmeljal z močnim, prešernim smehom, ki je bil zanj značilen, sta ženski opazili, da je precej škrbast. V desnem kotu ust je ves čas držal mornarski čibuk in ga grizel z zobmi, ki jih je še imel. Na nogah, ki so bile izredno dolge, je nosil zglodane, sedaj močno zaprašene čevlje. Žandar je opazil, da je nogavica na desni nogi strgana. Oblečen je bil v ponošene modne hlače in salonsko suktnjo, ki je v tej okolici bila videti razmeroma dobra, četudi so se nekatera mesta že precej svetila.

Artist iz Šiške ga je poklical.

„Umetnik Avgust!“

Umetnik se je res odzval in se prizibal do njih.

„Zdravo, ti, ki si naše gore list!“

„Kje pa si dobil denar, da si se ga nažlempal?“

„Klobuk sem prodal umetniškemu jahaču. Za tri kovače. Kaj se hoče! Piti je treba, drugega izhoda ni. O, gospoda sta se tudi potrudila na naš slavní pogreb. Delegati iz občinstva! Bravo! Izredna čast! Jaz sem umetniški slikar v pokoju in trenutno kandidat za prvega klovna v cirkusu ‚Evropa‘. Tako rekoč umetnik-Avgust! To je moje cirkuško ime. Tako so me krstili. Zdaj se šolam za klovna. Zakaj bi pa umetniški slikar na koncu ne študiral še za klovna? Od slikanja človek dandanes ne more živeti, pa naj gre za klovna! Tako so sklenili očaki in preroki kapitalizma in buržoazije. Made in Europa! Vidite, tako je, precenjeno občinstvo!“

Železničar se je smejal, da ga je orožnik opomnil na pogreb. Slikar pa je govoril kar naprej.

„Ne verjamete, kajne? Če bi pa bili jaz, bi verjeli. Edina moja sreča je moj frak. Frak je fundament današnje evropske kulture. Rusi ne pridejo v poštev. Rusi so boljševiki in Azijati. Da nisem imel te dni fraka, bi bil prav gotovo crknil. Zaradi fraka so me angažirali. Vsak, ki hoče postati v cirkusu ‚Evropa‘ klovn, mora imeti svoj frak. Slučajno sem ga bil dobil za ‚Liričen pejsaž‘. Še precej dober je. Tudi nosil sem ga, kadar sem šel po stanovanjih ponujat slike. Zavoljo meščanske forme! Tam mi sicer ni nič pomagal, v cirkusu pa je postal dragocen. Tako je naposled tudi on našel svojo borzo. Nikar se ne smej, precenjeni publikum! Sicer pa se smejmo kar vsi skupaj. Ves svet je komedija in mi vsi smo komedijanti in klovni. Ali ste videli tisto damo in novinarja? Tudi ta dva si bosta zaigrala komedijo. Majhno, veselo komedijo. Mogoče tudi, da bo imela žalosten konec. Toda to ni važno, važno je le to, da je vse skupaj komedija in da smo mi vsi komedijanti. Dama s parfumom, novinar z umetniško pentljo, postrežček v španskem klobuku, duhovnik v ornatu in konji, ki so kakor ljudje, in ljudje, ki so kakor konji . . .“ Od vina se mu je mešala beseda.

Nekateri so se začeli ozirati, vendar je slikar govoril mirno in resno, samo roke so živo mahale. Šli so v zadnjih vrstah in bližina brnečega avtomobila je glasnost njegovega govora omejevala na neposredno okoličico. Artist iz Šiške je potrdil železničarju resničnost slikarjevih besedi. Bil je iz Dalmacije. Vojna ga je zmešala. Sprva je bil samouk, po dolgih romanjih pa je prišel v avstrijski Gradec, kjer so ga tik pred začetkom vojne sprejeli v slikarsko šolo. V šoli je baje dobro uspeval in da ni bilo vojne, bi bil mogoče velik umetnik, zdaj pa je samo slikar, ki portretira za majhen denar. Klatil se je celó po Španiji in Franciji in marsikaterega slikarja pozna. Tudi kopije dela. Kadar je močno pijan, začne jokati in tuliti. Tako živi z dneva v dan. Iz alkohola v jok, iz joka v spanje, malo dela, slabo živi, dosti pije. Gazda mu je frak vzel in mu dal v zameno salonsko suknjo. Včeraj mu je tudi že odpovedal. Humor je imel samo, kadar se ga je že nekoliko navlekel. Ko se je bil gazdi ponudil, ga je imel nekoliko v glavi. Napravil je tak špektakel, da je glavni Avgust postal nanj skoraj ljubosumen. Toda to je bilo samo takrat. Pozneje se ni več tako izkazal. Gazda mu je zato odpovedal. Žalosten je stal pred njim, poslušal njegovo pridigo, v kateri mu je očital, da ga naj bo sram, ker se kot inteligenten človek tako slabo vede. Nato sta stala nekaj časa molče drug pred drugim. Nihče od navzočih artistov se ni upal ziniti besede. Tedaj pa je mahoma slikar vzravnal glavo, zmajal z njo in vzdihnil, kakor vzdihne klovn v cirkusu, ko pravi, da „mora

zda j umreti“, in dejal: „Dà, ni več domovinske ljubezni na svetu!“ Vse je butnilo v divji smeh in samemu gazdi so se orosile oči (vsaj tako je pripovedoval slikar v krčmi). Razumel je njegov očitek. Oba sta bila Dalmatinca in slikar je s tem ironiziral njuno sorojštvo. Pri izhodu se je še enkrat obrnil in dejal: „Ampak — službena pogodba velja en mesec.“ Tako je še za tri tedne preskrbljen.

Dama in novinar sta dospela na vrh.

Pod njima je ležala Ljubljana.

„Ali ni lepa naša Ljubljana?“ je rekla dama in prešerno stegnila roke, kakor da hoče nekaj objeti. Novinar pa je postal sentimentalen. „Ni lepa, gospa, blatna in grda je; samo predmestje mesta, ki ga ni, je. In Ljubljana smrdi. Tudi okoli trimostovja. Kaj bi človek v tem mestu? . . .“

Fantek je stal ob njih in poslušal čudne gospodove besede. Nato je videl, kako ga je mamica pobožala. Kakor njega, kadar joče. Kako dobra je mamica! Na pogreb je že pozabil. Nič več ne joče za njim . . .

5

„Vi ste mi predolgočasna družčina!“ je zarobantil umetnik Avgust nad svojimi tremi poslušalci. „Ženske potrebujejo kavalirja!“ Vrnil se je tja, odkoder je prišel.

„Čudno življenje živite! Jaz ne bi bil za kaj takega“, je modroval orožnik in pokašljeval, železničar pa si je zase mislil, da orožnik kmalu ne bo za nobeno življenje več. Njemu se to življenje ni zdelo tako strašno čudno, ker tudi njegovo življenje, če ga je pogledal nazaj, ni bilo tako preprosto. Orožnik je pač vaje enoličnega življenja, si je dejal sam pri sebi. Vendar ga je zanimalo, kako urejujejo cirkuški ljudje svoje stanovske zadeve. Bil je že star član strokovne organizacije in nehote mu je prišlo na misel, da bi vprašal, če so organizirani. Misel mu ni dala miru, dokler je ni izpovedal.

„Seveda imamo organizacijo. Vsi skupaj. Tisti tam spredaj, ki gre poleg gospodarja, je predsednik. Fotograf je.“

Železničar si je ogledal predsednika artistov. Tudi on je imel kakor slikar salonsko suktnjo, le da je nosil poleg tega tudi star nizki cilindar in okoli vratu je imel obešeno črno vrvico z zlatimi naočniki, ki so štrleli iz žepa belega telovnika. Na njegovo odredbo je organizacija kupila pritlikavcu venec. Leva roka je tičala v beli rokavici, ki pa je bila ob koncih prstov strgana. V desnici je nosil cilindar in drugo rokavico, levica se je oklepala belega ročaja črne palice. V obraz je bil

star. Pod nosom so se košatili gosti in dolgi brki, ki so bili danes skrbno zaviti in namazani. Vrh glave je bil plešast, le ob ušesih in zadaj je še raslo nekaj redkih posivelih las. Z gazdo sta se tikala. Bil je med vsemi najstarejši in je tikal vse artiste, moške in ženske. To je imel kot predsednik za svojo pravico in ker je bil samec, brez otrok in žene, je tako nad njimi izživiljal svoje očetovstvo. Železničarjev in orožnikov spremljevalec je znal povedati marsikatero zanimivo zgodbo iz njegovega življenja. Ker je imel svoj „atelje“ v neposredni bližini cirkuškega prostora, je bil znan z raznimi cirkuškimi družinami, ki so se kdaj ustavile v mestu. — Tako sta na poti iz mrtvašnice do pokopališča železničar in orožnik spoznala najzanimivejše zastopnike cirkuškega sveta.

6

Dospeli so do pokopališča. Sprevod se je ustavil. Krsto so vzeli iz voza in jo položili na nosilnico. Ženske so stopile iz avtomobila in čiča je spet vzela pritlikavko v naročje. Sprevod se je nanovo uredil in stopili so na pokopališče. Godba je začela zadnjč žalno koračnico „mrtvega“ Avgusta. Solnce je še vedno neusmiljeno pripekalo. Iz raznih koncev je prišlo nekaj slabo oblečenih žensk, ki so plele grobove. Tudi nekaj rednih obiskovalcev mrtvih svojcev se je pridružilo kratkemu sprevodu. Pomešali so se kar med cirkuške pogrebce. Čiča je spet pazil na pritlikavkino vedenje. Za njima je šla starejša, lepo oblečena gospa in ves čas gledala nanjo. Spet mu je brisala pot.

„Glej, zdaj nesejo tvojega moža!“ je prijazno dejal čiča pritlikavki, ker je videl, kako se gospa zanima zanjo. Pritlikavka je pogledala na sprevod in se nasmehnila. Čiča je bil v zadregi.

„Ne smeš se smejati, beba! Tam nesejo tvojega mrtvega moža, žalostna moraš biti!“

Pritlikavka se je ustrašila in skrila svoj obraz v njegov vrat. Zdaj se je čiča opravičeval pred gospo, češ, da je revica vsa zmešana, ker je toliko prejokala za mrtvim možem. Gospe so se orosile oči. Vse to je bil slišal slikar, ki se je pri stiski, nastali zaradi ozke poti, znašel ob železničarjevi strani.

„Sirota menda sploh ne ve, za kaj gre. Jokala je res, ampak zakaj je jokala, to ve samo ona. Mogoče, ker je videla druge. Čiča pa jo dresira kakor krotilec zveri. Zato, da bo dobil procente od gazde. Vse skupaj je švindel, svet je švindel, ljudje so švindel, vse je švindel. Najbolje je biti klovn. Ali bi ne bilo zanimivo, če bi stopil zdajle tukaj na grob in bi imel spominski govor mrtvemu pritlikavcu?“

Tako je modroval slikar. Dospeli so na drugi konec pokopališča, ki je izven ograje in je bil šele nedavno načet. To je prostor, kjer pokopavajo tudi samomorilce.

Duhovnik je začel moliti, ljudje so se prekrižali, ženske so spet zajokale. Slikar in železničar sta stopila na kup zemlje ob grobu. Odnekod je zapihala sapica, ki se je nalahno poigravala s slikarjevimi lasmi. Ozrl se je po pogrebcih. „To smo torej vsi ‚žalujoči svojci in preostali‘“, je vzdihnil z ironičnim posmehom.

Ko je duhovnik odšel, je prvi vzel grudo gazda in jo vrgel v jamo. „Zakaj si umrl, Jovan! Moj ljubi Jovan!“ Drugi so morali nekoliko počakati, da se je lahko on dostojno poslovil od mrtvega. Nato je prišel čiča s pritlikavko. Pripognil se je z njo vred in zgrabil dve grudi. Eno je dal pritlikavki, ki ga je začudeno pogledala.

„Vrzi svojemu možu v grob! No, vrzi!“

Pritlikavka je vrgla. Nato še on in drugi. Tudi železničar in orožnik sta vrgla. Slikar je bil med poslednjimi. Orožnik je bil ves čas v strahu zaradi njega. Bal se je, da ne napravi kakega škandala. Ta pa je stopil h grobu, vzel grudo v roke, jo poljubil, se nasmehnil železničarju in vzdihnil: „Ave, anima pia!“ Nato je vrgel težko grudo na krsto. Votlo je zabobnelo, kakor da bi nekdo udaril na veliki boben. Gazda, ki je stal nedaleč od njega, ga je ošinil z ostrim pogledom. On pa nič. Stopil je mimo njega, zmajal z glavo in zamahnil z rokami, rekoč: „Dragi, saj jaz sem katolik!“ Nato je šel. Ostali so se spogledali, nekateri se celó pritajeno smehljali. Kar nekam dobro se jim je zdelo slikarjevo vedenje. Bil je edini med njimi, ki si je upal kaj ziniti gazdi v obraz.

Tako so šli s pokopališča.

7

Predsednik, ki se je ves čas držal resno in ni potočil nobene solze za mrtvim Jovanom, jih je ustavil pred pokopališčem.

„Gremo na liter vina!“

Okrog njega so stali muzikanti.

„No, ali smo dobro igrali?“ je nagovoril kapelnik predsednika.

„Dobro, dobro, včasih ste se sicer nekoliko izgubili, ampak to je bilo samo v začetku. Potem je šlo dobro.“

„Samo enkrat smo doma preigrali. Večkrat nismo utegnili. Morali smo že pospravljati. Jutri gremo dalje. Danes so zadnji programi. Treba je bilo pripraviti vse za pot. Jutri odjadramo v Trst.“

Slikar je stal ob strani in čakal, da ga povabijo s seboj. Pa so vzeli oba, njega in njegovega odpuščnega prednika. Poslovila sta se od železničarja in orožnika.

„Zdaj pa zaigrajte kakšen marš! Da bo šel v noge in pregnal žalost!“

Tako je ukazal predsednik in vzel gazdo pod roko.

Banda je stopila v vrste, kapelnik je dal znamenje za pohod, mali boben je začel bobnati in godba je zaigrala veselo koračnico. Slikar je položil roko svojemu sosedu na rame in nalahno oponašal melodijo trobente.

Ženske so se medtem s pritlikavko odpeljale domov.

„Težko sem jo že nosil proti koncu. Ni lahka. Gotovo ima trideset kil. Treba jo bo zvečer stehitati. Mislim, da ni izgubila preveč te dni. Strašna vročina je!“ Tako je govoril čiča zamišljenemu gazdi.

Orožnik in železničar sta nekaj časa še gledala za njimi, nato sta šla vsak svojo pot, artisti z godbo pa so izginili v gostilno.

Dama in novinar sta se vračala v mesto.

Na grajskem stolpu in nebotičniku sta plapolali zastavi.

Veter je pihal.

Nekje je zavriskala lokomotiva.

... Grobar je zasipaval pritlikavčev grob.

NARODNI POMEN OTOKARJA BŘEZINE

ARNE NOVÁK¹

Narodi ne ljubijo svojih velikih pesnikov v neposrednem odnosu do veličine njihovega miselnega in umetnostnega dela. Največji mojstri pesniške besede in tvorne ideje so za življenje deležni samo hladne, akademske časti in abstraktnega, teoretičnega občudovanja svojih krvnih vrstnikov. Tudi izobraženim sodobnikom nedostaja živega in toplega odnosa do onih, v čijih stvaritvah je vtelesena najvišja miselna in izraževalna sposobnost lastnega naroda; ko povzdigujejo njih delo v vzvišene oblake skrajnega čaščenja, nič kaj ne hrepene po tem, da bi se zrasli z njimi, in tega tudi ne umejo. Ne morejo najti v njih svoje duše, ne prizadevajo si, da bi tu zajemali kaj radosti in sile, sreče in vedrine, večne mladosti, zlatá življenjske opojnosti. Ljudstvo priznava čast in veljavo,

¹ Spisano ob Březinovi petdesetletnici, v vojnih letih. Iz knjige „Z času za živa pohřbených“. Praha 1923.

kakor sodita narodnim poetom, samo onim pesnikom svojega časa, ki so mu obenem tolažniki in vzgojitelji, potrpežljivi deležniki njegovih časovnih nevolj in krajevnih radosti, zgovorni pomočniki v bojih in tesnobah. Ljudstvo si bo vsekdar želelo, da bi njegov pesnik bival ž njim pod nevisokim obokom povprečnega življenja, v vlažnem ozračju domačih nravi in plemenskih navad, voljan, da vsak hip, če takó veleva potreba, zabrenka melodično uspavanko skrbno negovanim upom in da z viteško elegijo zimskega večera pokliče iz podsvetja duše vélikih prednikov. Če se temu patriarhalnemu bardu ob slavnostni uri stvarjalnega navdihnjenja razsvetli vid, da neposredno dogleda narodovo bodočnost, in če umeje svojo vizijo vtelesiti v splošno dosegljiv ritem z besedami, ki so preproste in obenem udarne, tedaj hvaležno navdušenje krvnih sodobnikov kar nima meje: na mah so ga srca in usta vseh priznala za narodnega pesnika.

Med pesnike te vrste ni nikdar sodil Otokar Březina in tudi nikdar ne bo med njimi. Čaščen od peščice predanih in posvečenih občudovalcev vse do oboževanja, je ljudskemu bralcu in povprečnemu izobražencu ostal skrivnost, ki jo moraš gledati s pohlevno vzdržnostjo in nemim zavzetjem. Marsikateri izmed pesnikov, ki ga z Otokarjem Březino družijo generacijska vez in čas, v katerem ustvarjata, se je nekoč zdel takisto težak, nedostopen, ekskluziven. Toda minila so leta; njegove slike, simboli, ideje so si izkrčile pot k razumevanju čitateljev, ki so zdaj tudi pri njem odkrili deležno zanimanje za svojo sedanost in prihodnost. Novotar Machar, ki je bil priplaval v češki svet na gusarski ladji pod rdečo zastavo, da bi zanikaval, rušil in na glavo postavljaval marsikatero tradicionalno navado, je postal tako popularen, da je zasenčil pesnike prejšnjega pokolenja. Težki sanjar in omotični slutilec negotovosti prihodnjih dni, Antonín Sova, si je z nujnostjo svojega zvestega in zaskrbljenega čestva in s svojo krvavo upravičeno humaniteto zavojeval hladno-vzdržne vrstnike in jih prisilil, da so mu priznali dostojanstvo narodnega pesnika. Tudi malobesedne napovedi in dvoumna ironija Viktorja Dyka, ki so zahtevale mnogo intelektualne zbranosti in posebno nastrojene doumljivosti, so se počasi udomačile. Njihov prodorni in lokavi pisec ni danes čislan samo kot subtilni umetnik, marveč takisto kot človek z globoko in zapleteno čustveno kulturo. Edinole pet pesniških knjig Otokarja Březine je ostalo za vso svojo sredino še nadalje zaznamenovanih s sedmimi pečati, in čeprav je sedemnajst let, kolikor jih je poteklo od izdaje zadnje teh knjig, malce razgnalo skrivnostno sparino esoteričnosti, ki jo je obdajala ob nje publikaciji, vendar vidimo ob njegovi petdesetletnici: Globok in prazen prepad nerazumevanja in nezadostnega vrednotenja ga loči od teh, ki je med nje bil hotel vstopiti

kot priljuden sejalec in obenem kot radodaren sadjar s polnim naročjem sadja. Namreč od čeških čitateljev, ki iščejo v poeziji razvitja, poglobitve in posvetitve narodovega duhovnega življenja.

Za pesnika visokega tipa Otokarja Březine, ki je kakor zvonik, dvigajoč se visoko nad oblake, vzdal v svojo nadosebno misel svojo človeško usodo, ima komaj kaj pomena taka priložnostna izpodbuda, kakor je petdesetletnica. Kdor se je vdano, s samozatajevanjem ponudil za sla večnosti, se je bil odpovedal majhnim zemeljskim slavnostim in je izgubil smisel za uro, ki meri presledke časa. Čemu bi se bil oni, ki je velem svojemu delu, da z neutrudljivimi perotmi plavaj po sinjih valovih večnosti, od zvezde do zvezde, oziral za belim krdelom petdesetih kratkokrilih ptičev, ki krožijo okrog puščavnikove bajte? Toda za nas, stalne dolžnike Otokarja Březine, je prav na tej slavnostni postaji udarila ura, ko naj bi preiskali svoj odnos do njegovega dela. Potrudimo se, da najdemo v njem že sedaj to, kar bo postalo gotovost bodočih rodov čez petdeset, sto in dve sto let — namreč narodno-tvorno vrednost in izrazito češkost, ki so jo čitatelji in občudovalci Březine dosihmal takó splošno spregledavali.

Bodočnost se bo Otokarju Březini poklonila predvsem kot velikemu dovrševalcu češke pesniške kulture v devetnajstem stoletju. Barvita in slikovita češka beseda, ki je ob njeni skromni zibelki kot stvarjajoči najditelj stal Josef Jungmann, se je razcvela in z neslutnimi čari bližnjega poletja zadehtela pod toplim dihom dveh velikih lirikov, ki jima Evropa po krivici še ni priznala svetovnega imena, Karla Hynka Máche in Jaroslava Vrchlickega. Medtem ko je osameli poet večera, noči in ničevosti podredil metaforo in epiteton naporni službi otožne, čuvstveno barvane meditacije, ju je vriskajoči poveličevalec svetlobe, ljubezni in razvoja zapregel v solnčni voz misli, omamljene s čutnimi slikami širnega sveta. Otokar Březina je vpeljal v svojo poezijo ob navedeni struji lirične umetnosti in je pokazal, da je prav tako velik mojster besede — plaho elegične, drhteče v strastnem doživljanju krajinske razpoloženosti in v širokem himničnem tonu, leteče po žarečem vesoljstvu, kjer se odigrava od vekov v vekove drama neutrudljive prirode in človeštva, ne starajočega se v trpljenju in delu. Pri tem je Otokar Březina pokazal vse vrline dovrševalca, ki mu je mimo tega naložila stroga moralna discipliniranost, da v samotarski celici izvršuje z zatajevanjem poklic loščitelja draguljev in brusača dragocenih optičnih leč. Nikdar se ni vdajal máchovsko temnemu vrenju prve inspiracije, takisto ni zaupal — kakor genialni improvizator Vrchlický — svoji kipeči besedni umetnosti, ki kar spontano ustvarja cele verige slik, metafor, simbolov. Opustivši že na začetku svoje naglo se vzpenjajoče poti opalizirajoče meglino razkošne poezije

nastroja, se je odločil za simbolično poezijo, v kateri gre vsaki sliki dvojna vrednost, namreč samosmotrno lastno življenje in vrednost transparentne prisposode. Tako je Otokar Březina prav kmalu postavil kulturo in disciplino slike za svoje kar najstrožje umetnostno pravilo. Njegove metafore, zajemane zdaj iz pogumnega poznanja eksaktnih ved, zdaj ustvarjene z monumentalizirajočim pogledom v večno dogajanje prirode in v človekovo delovno udeležbo v njem in tretjič zopet lahko orošene s kapljami krvi in solz, ki so potekle iz spominov na lastno usodo, so domišljene, doživete in natanko logične. V njih se je pokazala najvišja sposobnost češkega duha za besedno podobo, ki je bila že od časov Štitnega in Chelčičkega pretežno le služkinja misli. Šele Otokar Březina, ki glede tega spominja na drugega, z bogatim čutnim življenjem obdarjenega mistika, Julija Zeyerja, je s srebrnim mečem svojega simbolizma pretvoril pesniško podobo v sestro misli.

Toda Březinova pesniška umetnost ne sloni izključno na sposobnosti in kulturi vida, kakor ni slonela na nji ne pri Machi in ne pri Vrchlickem. Oba pravkar imenovana stvaritelja izraznih vrednot češkega verza sta bila obenem muzikalni duši. Macha je bil komorni solist, ki je z naslado igral omotične variacije na najvišjih legah svojega instrumenta, čigar les je zrasel visoko na gorah. Jaroslav Vrchlický je bil kakor dirigent pesniškega orkestra; vanj je bil vpeljal rafinirane pripomočke kitic, ritmov, rim, kakršni so dosihmal bili neznani pri nas na Češkem, zdaj gromovite, da so jemali sluh, zdaj zaljubljeno igrive in muhaste, kdaj pa kdaj pa polne srebrnega zvoka, da je človeku od slasti kopnelo srce. Komorna glasba Otokarja Březine iz prvega razdobja njegovega ustvarjanja je do malega pozabljena; odprimo pa „*Tajemné dálky*“ ali „*Svitání na západě*“ in zadrhteli bodo do nas (iz onih osamelih sob s pogrjnjenimi mizami, s prižganimi svetilkami, s cveticami v vazah, sob, kamor nihče ne prihaja) piščalkini zvoki osamelega srca, ki se naposled pohlevno vdaja nadosebnemu premišljanju in mistični pobožnosti. Mojster vseh mojstrov v češki poeziji je Březina tam, kjer tako rekoč z dvignjenimi zapornicami spušča orkestralni naliv zvokov, ritmov, stavkov, kadenc, simfonik beethovenskega kova; pod njihovimi notami valové in se dvigajo kozmična dejanja, materija dozoreva, narodi se dramijo, zgodovina se obrača, zvezde plešejo v svojih kolobarjih in misli se vrte v omotičnem diru. Tu mu že ne zadoščajo zaprte polifonične oblike Jaroslava Vrchlickega; ritmična pravilnost bi mu bila zgolj navlaka, rima samó prazno zvonjenje okov sužnjev, ki so se osvobodili in zdaj tekó iz nevoljništva. Svoboden ritem preneha biti eksperiment neutrudljivega umetnika in dozori v izrazno nujnost duha, ki hoče podati umerjeno poročilo o svojem létu. Jaroslav Vrchlický je v svojem kozmičnem

monizmu hrepenel, da bi iz njegove simfonične epopeje vekov divjal in vriskal ves vsemir, vsa z duhom oživljena in v neskončnost se prerajajoča materija. Ko pa je Otokar Březina dosegel klasično višino, je prisodil poglavitni delež zboru človeških glasov, koru velikih tipičnih skupin, vladarjev sanj in vitezov, mučencev in graditeljev cerkvá, verujočih bratov in bedečih straž na polnočnih mestih nevarnosti, ljubimcev žena in skrivnosti, prerokov in delavcev. Bilo je že pravilno povedano, da je Březina z načelom nadosebne in krožne lirike uresničil globoko hrepenenje sodobnega pesništva, ki kopni po tem, da bi zapustilo začarani krog omenjenega jaza, in da ga je vtelesil v nov patos, ki se bistveno razločuje od patetike Schillerja ali Hugoja. Vendar je vse do danes ostala neopažena narodno češka poteza Březinove množestvene lirike, njen sklad s tradicijo naše reformacije, ki ni poznala višje in dragocenejše oblike od zbornega petja v cerkvi, ki je na vzburkanih valovih nosilo Bogu občutja, hrepenenje in upe množice in podrejaló vso hvalo in slavo ustvarjene zemlje vzvišenosti osnovnih odnosov človeškega srca. Tako torej segajo globoko v minule veke narodno tradicionalne korenine našega pesnika, in vendar so nekateri omejevali njegovo stvariteljsko svojstvenost, primerjajoč ga z Whitmanom, Verhaerenom, Claudelom ali Jammesom!

Pravi chorus mysticus vre iz Březinóvih himn od zamišljene „Jutrnje molitve“ do vriskajočega „Krožnega speva src“, od koprnečega „Vina močnih“ do otožnega vprašanja „Speči govore s smrtjo“, od poveličevalne „Pesmi o solncu, zemlji, vodah in skrivnosti ognja“ do zagonetne „Vigilije“. Češki duh ni bil nagnjen v mistiko. Neizprosno dosledno premišljanje Petra Chelčičkega o Bogu in človeku ne more niti za hip zatajiti racionalističnega nadiha; v obsežnem hramu vsemodrosti Komenskega se temní v začasnem misticizmu samó prav neznatna vdolbina; sanjači osemnajstega stoletja so zašli na mejo mistike zgólj po naključju, ko se je niso ovedli. In v novejšem času? Karel Hynek Mácha, čigar polnočni duševni svet se tako bistveno razločuje od treznega in mirnega racionalizma vseh vrstnikov, sicer drzno prodira k samemu obrežju tajnostnega, vendar klone v krčih groze, preden mu je bilo uspelo, da bi bil vanj proniknil; Julius Zeyer je bil samo katehumen mistike. Za Otokarja Březino pa ni bilo na svetu važnejše zadeve, kakor pronikniti v skrivnost Boga in sveta in se je polastiti: pri tem je pesniška intuicija udeležena prav tako kakor metoda znanstveno izolanega misleca. Njegova mistika ni ne mistika podsvestja ne mistika onostranstva, zato ne odpira dualističnih prepadov med Bogom in vsemirom, življenjem in smrtjo, modrostjo in usodo. Březinova mistika, ki je bila krščena pri studentu prirodoslovnega monizma in razvojne misli, odkoder sta naiv-

nejše zajemala že Nerudov kozmološki optimizem in evolucijska modrost Vrchlickega, ta mistika, ki je vsa omamljena od sozvočja duha in sveta, ugotavlja in povečuje enotnost in smisel vsega dogajanja. Duhovno in materialno dogajanje izhaja iz Boga in se vanj izliva; ono ne odkriva samo Boga, marveč ga tudi uresničuje in dovršuje.

Samotarska tragika srca, ki ga je ženska izdala in ki ni doživelo zemeljske sreče, in leta, ki jih je bil prebil v šoli krščanskih mislecev in modroslovcev nihilistov — čijih nauki požlahtnjujejo, vendar pa ubijajo srečo — vse to je Otokarja Březino obvarovalo pred zablodo površnega optimizma. Ni zapiral oči pred krivdo, ki je zadela ves človeški rod in poleg njega vse živstvo; zakon boja za obstoj in vojne vseh zoper vse mu je vzbujal največjo grozo; s sramežljivimi besedami bridke žalosti je sprejel nase prekletstvo spolnosti; nagibal je cvetlične kelihe svojega pesniškega sočutja nad vsako bolečino, to težo vesoljstva; poslušal je tišino, ki zija človeku nasproti iz neskončnosti, in se tresel ob odmevih trušča, ki ga povzroča brezsmotrna pot po vsemirju. Indijska in krščanska mistika, ki je iz njiju kmalu posnel živi nauk o skupnosti ne samo s človekom in rastlino, marveč takisto s kamenom in valom, ga je obdaril tudi z idejo odrešitve: Z bolestjo in delom odplačuje vsak izmed nas del skrivnostne krivde, ki jo je bil prinesel s seboj na svet; z bolestjo in delom se približuje popolnosti in Bogu, z bolestjo in delom premaguje samoto, ki obdaja posameznika s črnim oceanom groze. V bolesi in delu se razvija ves vsemir k Bogu, ki ni nič drugega ko najvišja pravičnost vekovitega zakona in nepretrganega ritma. In za to zakonitost, za to pravičnost, za to neprestano uresničevanje Boga — je sladko živeti!

Četudi je mistika Otokarja Březine prepojena z modrostjo vzhodne in zapadne vede, z verskimi slutnjami pradavne Indije in prirodoslovnimi hipotezami najnovejših znanosti, vendar ne more zatajiti sorodnosti s češko duhovno reformacijo. Ni menda samo naključje, da je pesnik v svojem zemeljskem popotovanju sam ponovil pot, po kateri je hodilo češko versko gibanje: Zamišljeni Čeh iz južne Češke je miselno dozorel na oni strani Češkomoravske višave, blizu Kralic in Ivančic. Katera skupna poteza spaja naše reformacijske duhove od Štitnega do Husa, od Chelčickega do Blahoslava, od Jana Amosa Komenskega do Palackega? Poslednji Češki brat je to potezo prekrasno imenoval *božnost*, namreč neoslabljeno prizadevanje, živeti v Bogu in zaradi njega, biti mu na vsakem koraku podoben, gledati v lepoti odsev božjega obličja in v svoji usodi izvršitev Gospodove volje. Na tem platonizmu je izgradil Otokar Březina svojo miselnost in svoje pesniško delo, čeprav je njegova *božnost* še bolj goreča, opojnejša, ekstatičnejša od pobožnosti

čeških evangeličnih mislecev. Filologi bodo odkrili pri Březini poleg odmevov Vede in srednjeveških mistikov sledove globoke biblijske kulture. Literarni psiholog utegne razložiti namige na domačo reformacijsko zgodovino v nekaterih Březinovih pesmih, filozofski razlagalec bo v njegovih verzih in prozi težko prezrl kakšno čudovito mesto, iz katerega se tiho in pomenljivo oglašajo krščanska pansofija, narodno preroštvo Komenskega in ljubka zgodovinarska humaniteta Palackega. Tako poznavalec in ljubitelj rodbine ganjen ugane sorodne poteze v zgubanem obličju pradedu in v risbi zalega vnukovega obraza.

Češka *božnost*, ki so jo verniki in dediči Enote razumevali bolj racionalistično, Otokar Březina pa mistično ekstatično, je vendar kazala močno razviti etični čut. Življenjska praksa je zanjo pomenila več kakor abstraktno razmišljanje o skrivnostih bistva in spoznanja. Kraljestvo božje je bilo treba iskati in uresničiti predvsem na zemlji; rešitev duše je svitala iz gorečega srca in delavnih rok, enako kot iz vidovite misli. V popolnem skladu s tem poudarja Otokar Březina zlasti v svojih poznejših knjigah npravne posledke svojega mističnega, z Bogom prežetega svetovnega sestava. Z vneto nujnostjo se vrača k osnovnim etičnim načelom, ki je na njih zgradil svoj svetli nauk o človeku kot izvrševalcu božje volje in dovršitelju nedovršenega vsemirja: Sočutje in sotrudnost s trpečimi in izgubljenimi biva v nižji, laže dostopni celici, medtem ko odrešilna pravičnost in tvorno sodelovanje pri razvoju vesoljnega sveta stori človeka komaj malo manjšega od angelov, teh neposrednih izvrševalcev božjih sklepov. Z Otokarjem Březino je dobila mistično posvetitev ona progresivna humaniteta, ki jo je František Palacký posnel iz naše narodne zgodovine in jo češkoslovaškemu narodu predočil kot osnovno načelo vsakega, tudi političnega napredovanja. Pesnik „Rok“ je iz polnih dlani trosil dišeče cvetje opojnih barv onim na pot, ki si pridobivajo svoje mesto na zemlji in pred Gospodovim obličjem samo z zmagami pravičnosti, usmiljenja in dela; ki zaničujejo boj za moč in oblast in samo odkupljajo vekovito krivdo bolesti in trpljenja. Edinole tako je smel Otokar Březina hrepeneti po bojih, v katerih so sovražnikom določene „sladke rane, ki števila živih ne zmanjšujejo, marveč povišujejo“.

Dosledno zvest svoji estetiki, ki hoče za vsemi pojavi dognati več en in občni zakon, zbog česar sploh ne imenuje posebnih pokrajin, oseb in dejanj, se Otokar Březina nikjer naravnost ne izreka o svojem narodu, ne o njegovi zgodovinski resničnosti, ne o sedanjih in bodočih pogojih njegovega razvoja. Ni Čeh po jeziku in po geslih, marveč je Čeh po najnotrajnejšem nagibu svojega srca. Dà, Březina je v naših mlajših rodovih poglobil pojem in občutje narodnosti enako intenzivno kakor kritični

nacionalist Machar, kakor ponosno nagonski narodnjak Sova ali tragični pevec zavrele plemenske krvi Peter Bezruč. Če Otokar Březina govori z vročo prepričevalnostjo in s pomenljivim ponavljanjem o zedinjujoči sotrudnosti generacij pri božanskem delu večnosti, misli predvsem na narod, ki z delovnih in bojujočih se vrstnikov enako kakor iz mrtvih prednikov in nerojenih pokolenj venomer podaljšuje svojo neskončno živo verigo, ki jo je božja roka razpela nad prepadi stoletij. Březina ne bi bil praktični etik z najobčutljivejšo vestjo, če ne bi tudi tega člana svoje nadosebne vere prenesel na moralno področje; to dela z večjim poudarkom kakor krščanski verniki svojo dogmo o občestvu svetih ali comteovski pozitivizem, ko proglašča, da so mrtvi predniki bistveno udeleženi pri civilizacijskem delu. Otokar Březina ne uči samo, da bodi narod hvaležen prednikom in da upaj v bodoče rodove, marveč tudi oznanja težavno in sveto odgovornost nasproti tem in onim pri vsem dejanju in nehanju: predniki in zanamci hodijo nenehno z nami in zro v naša plameneča srca in na naše delavne roke. Narod je temu pesniku velikih življenjskih skupin sveta resničnost, ena izmed osnovnih oblik, v katerih se razodeva arhitektonska božja volja; posameznik se ne more izločiti iz njega in gorje onemu, kdor ga samopašno poruši in razvali! Kakor vsak posameznik, preživlja tudi narodna celota véliko dramo krivde, odrešitve in pobožanstvenja; tudi narod mora prekletstvo, ki leži na vsem živem, odplačevati z bolestjo in delom. Narod takisto dorašča k pravičnosti, ki različnosti življenjskih oblik ne šteje več med zla in ovire razvoja, marveč vidi v njih obogatitev zemlje in izpodbudo k ritmični sodejavnosti. Zadnji svornik Březinovega miselnega oboka, razpetega nad premišljanjem o narodu in njegovem poslanstvu, je mistično zavzeta vera v bratstvo narodov: „bolesti najvišji akord, vseh senc skrita jasnost, vseh življenj, vseh smrti objem in sladki razgovor, iz viharja boj, ki drvi skozi vekove, pojoča mistična svatba“.

V času stiske, tesnobe in preizkušnje naj bi se narod tesneje oklenil učitelja-pesnika te vrste. Pri njem bo dobil poslednjo gotovost, da je narodnost večna, neuničljiva in sveta reč, ki jo je Stvarnik kot čvrsti steber neizmerne nosnosti včlenil v arhitekturo sveta in zgodovine. Pri njem naj bi zajemal okrepčilno vero, da je vsaka izkušnja nujna postaja na poti k popolnosti, vsaka boleť preizkušnja moči in očiščenje greha, vsako osramočenje in razžalitev ostroga, ki te poganja, da se z večjim dirom bližaš najvišji pravičnosti. V zadnjih štirih letih je bil Otokar Březina na škodo vseh nas nedvomno pozabljen: kakšno okrepčilo smo pač zanemarili v svoji slepoti nehvaležnežev!

Toda, če se geniju izognemo na eni izmed svojih zemeljskih poti, tedaj njegovo veliko solnce obsine s svojim mogočnim žarom katero

drugo našo stezo. Ni morda daleč čas, ko bo naš narod iskal velikih pesnikov veselja in zmage; veselja, ki bo pognalo v čisto in mladostno rajanje cele množice odrešenih trpinov, zmage, ki s čelad bojevnikov meče srebrn in posvečen blesk v zibeljke nerojenih rodov. Kje bomo našli poeta, čigar jasna vera je prosta vsakršnih optimističnih samoprevar in ki vendar razodeva dovolj slavnostni ritem in dih polne kozmične sile? Ali je mogoče, da bi bil zopet preslišan naš največji zborni ditirambik, najslastnejši poveličevalec upov in razvoja, neutrudni glasnik neizčrpanih možnosti in neskončnega življenja? Ni ga v Evropi ob tem času pesnika, ki bi mogel kak narod ž njim takó pozdraviti *novo nebo in novo zemljo*, kakor mi Čehi s poianom Otokarja Březine:

Pozdravljamo pomlad! Ko bliža se v šumu brzic,
v materinskih gibih zemlje, v krvi hitrejšem toku!
Zazibali veki so v sen nas o slavi. Zliti v oddihu omamnem
drhtijo rože in solnce, ritmi prsi in pesmi.

Pozdravljamo pomlad! In nepotrpežljivost duše!
Drhtenje krepkejših peroti! Pogum zjasnelih pogledov!
Še nas čakajo neskončnosti, še slavniješe pomladi,
iz večnosti grmeče pesmi — osvobojenje!

(Z avtorjevim dovoljenjem prevedel B. Borko.)

HIŠA BREZ OKEN

T O N E S E L I Š K A R

Vabil me je k sebi, da mi bo dal nekaj stare obleke za otroke. Seveda me je speljal navzgor, ker nisem nič slabega mislila. In je pričel jemati iz velikega kovčega staro perilo, klobuke, obnošene čevlje... Toda ni dal! Roke so se mu tresle, in ko sem se nagnila, da bi mu pomagala in je bila že radost v meni, ko sem gledala to zame silno bogastvo, se je norec zaletel vame in me tlačil k postelji. Ušla sem mu. Zdaj pa pomislita: Skočil je na prag in tulil za menoj: Poberi se satan, ki si me hotel pahnuti v izkušnjavo! Bog, prijatelj, stopi mu na glavo in stri mu strupeni gobec poželenja!

— Saj to je, kar se mi gabi na tem norcu! je jezno dejala Marija. Če je že tako v njem, da ne more živeti brez žensk, naj si poišče katero in naj živi z njo. Toda skop je, boji se živeti za dva. Takole vsakikrat, kadar se mu vžge že napol strohnelo meso, tedaj bi jo plačal s starimi cunjami, ki jih je bog ve kje nabral. Morda celó ukradel?

— Danes jih tudi za stare cunje dobi, kolikor jih le hoče! je rekla Polda.

— Ne bi šla k njemu, se je stresla Ivanka, tudi če bi me hotel zasuti z zlatom!

— Dà, je dejala Marija. Stare ljudi imam rada. Ubranosť in strnjenosť njihovih dozorelih let in umirjen pogled njihove modrosti mi prija. Toda ni hušje podobe zame, kakor obraz starca, iz katerega zeva prikrita strast.

Polda je pričela dremati. Otrok, ki ga je podojila in povila v suho cunjo, je sladko zaspal v košu, eden od fantov je medlo zakričal v snu.

— Kar oblečena lezi! ji svetuje Marija. Prišel bo. Če ne boš mogla strpeti, pa me spet pokliči!

Privila je luč, jo postavila k omari, da je tako zasenčila ves prostor.

Ivanka se jo je oprijela za roko, ko sta šli po stopnicah. Skozi špranjo starčeve sobe je medlel pramen svetlobe.

V postelji med zidom in Marijo se je Ivanka počutila kakor v varnem zavetju. Za hip ji je zbežala vsa skrb.

— Ti si tako dobra! je dejala goreče.

Marija pa je mislila na svojo ljubezen.

Zelo malo ji piše.

Pa ne utegne. Ves dan jih pode po vežbališču, korakajo v žarečem solncu; gotovo je vsak večer krvavo željan postelje in počitka.

Jutri bo morda našla nekaj pravih, dišečih vijolic in mu jih bo poslala v pismu. Spomin. Če jo ljubi, jih bo hranil in kadarkoli jih bo pogledal, bo vedel, da so jih utrgali njeni prsti.

Tovarna in delo in pločevina in kislina in cin se raztapljajo v žarenju teh misli. V mislih na ljubezen, ki jo goji v tistih urah, ki so njene. In to tembolj, ker je le malo njenih ur. Tudi v delavnici ji prihaja na misel, toda cin si ji pod razbeljenim bakrom sproti topi in če se razliva po tleh, dobi ukor in pritržek na plači. Lahko se ji polije po nogi, prežge obleko in se vje v meso!

Tile večeri pa so čisto njeni.

Bere lepo knjigo, lista po delavskem časopisu in skozi vrstice poročil o organizacijah, delavskem gibanju, delavskem konsumu, ustrojih ženskih organizacij, za katere je vsa borbena v svoji čutnosti nasproti nasilju, izkoriščanju in na lastni koži doživetih krivic, zapostavljanju, brezsmiselnemu, blaznemu garanju, dà, iz vsega tega plane iz nje v teh večerih vse nežno hrepenenje žene, ki se ji hoče ljubezni.

Strašno se je smejala, ko je brala v neki ruski noveli, kako govori o ljubezni mlad navdušen komsomolec; da je to nepotrebna dota, ki smo jo podedovali od meščanske miselnosti, solzav izrodek brezdelja in uživanja in da je vse, kar more združiti ženo z možem, le spolnost.

— Tedaj bi bilo to res imenitno urejeno! si je dejala. Vsak mož bi mi bil prijeten, izbirala bi si ga kar na cesti, in ničesar ne bi bilo med nama: ne zvestobe ne ljubosumja, ne pesmi ne romanov, ne žrtvovanja ne pisem — ničesar! Če bi stala v tovarni, bi bila v resnici kakor potreben stroj. Prišel bi tovariš iz sosednjega oddelka, peljal bi me kamorkoli in bilo bi začetek in konec.

Pogledala je v jasno, zvezdnato nebo in zašepetala Ivanki.

— Ali si kdaj ljubila?

— Sem, je dejala Ivanka. Morda še preveč. Bil je monter iz Globusa.

— Si z njim kdaj skupaj ležala?

— Seveda sem, saj sem ga ljubila!

Marija je zaprla oči. Toplota drugega telesa, ki se je je dotikal, je risala v temo oblike moža in vdana v to prelestno hrepenenje, je vse bolj padala v globino noči in zaspala.

Ivanka pa ni mislila ne na fanta ne na ljubezen, ni videla zvezdnatega neba, niti ni čutila opojnosti tople noči. Ognjen meč skrbi jo je zbadal v oči in življenje se ji je na mah zdelo strašno preklano in na moč grdo. Pa zopet oddaljeno, da je zaman segala z rokami po njem.

Krvava resnica jo je zajemala, kruta, neusmiljena, gola in odkrita.

Obseg vsega življenja, ki ga je mogla pregledati, se je končaval v vsoti osemdesetih dinarjev, ki jih je danes poslednjikrat prejela.

Nekaj skromnih, skromnih dni.

Potem — — —

O, tudi njena pamet je vsebovala sto raznih poznanih načinov preživljanja: prosjačiti, krasti, iskati po smetišču cunje, prodajati se moškimi, raznašati časopise, pomivati v ljudskih kuhinjah — — —. Toda zadnje so že zaslužki, za katere se puli na tisoče žensk.

Marija je bila njeno upanje, trdno veruje v njeno srce, v njen razum in rabsodnost in kakor dete se skriva pred strahoto prihodnjih dni za njeno speče telo.

Skozi vse to premišljevanje zasliši rahlo pokanje desk na podstrešju in vse bolj se ji zdi, da se nekdo po prstih plazi k vratom in da bo zdaj, zdaj pri njih.

Prisluhne, dah ji zastane. Pod podom, tik pod posteljo, škrti miš. Skozi skrivnostno tišino noči, ki jo oživilja le prenel val reke, zadeva joč se v prsten rtič, da zazveni vsa voda kakor vzdih žene, ki ljubi, ji je to škrtanje kakor žvenket tope žage, ki se grize v grčo. Razdvaja jo.

Nenehno se sili misliti v tiste drsajoče stopinje na podstrešju. Strah jo grabi, da ji zastaja srce. Zdi se ji, kakor da bi nekdo z nohti praskal po vratih. Mami se, da je to le tako, ker je v tuji hiši, in na vso moč miži, da bi zaspala.

Vedno bolj jo grabi strah, vsa temna izba je polna šepeta, pod stropom visi nekaj skrivnostnega, potajnega, iz teme gleda dvoje oči, vsakršne sluzaste prikazni se tkó, prelivajo druga v drugo, dobe obliko pošastnih nakaz in se zopet razblinijo v nekakšno migetajočo zeleno svetlobo, ki se je ne more znebiti, če še tako zapira oči.

Stopinje pred vrati pa živé, ji stopajo na srce. Strese Marijo in jo tiho pokliče.

— Kaj je? dahne Marija iz sna. Ne moreš spati?

— Nekdo je pri vratih, šepče Ivanka. Strah me je.

Marija se zdrami, sede, prisluhne, potem pa jezno vpraša na glas, če je res kdo tam zunaj pred vrati.

— E, e . . . že spiš, Marija? čenčá tamkaj Tomazin prislinjeno. Žveplenk nimam, da bi svečo prižgal. Posodi mi jih!

Marija se zasmee, vstane in poišče vžigalice. Prižge svečo, odklene vrata in mu potisne vžigalice skozi špranjo.

— Náte! Jutri mi jih boste vrnili! Lahko noč!

Tomazin mrmra, copota z bosimi nogami po podstrešju, vrata na onem koncu zacvilijo in ključ škrtne.

— To ti je hinavec, se smeji Marija in se zaspano preteguje pred posteljo. Mar misliš, da je prišel po vžigalice? Oprezal je skozi ključavnico, babjek, da bi kaj videl. Žensko v srajci! Večerjo za njegove lačne oči! Tebe je bilo seveda strah. Nisem ti povedala, kakšne navade imajo ljudje v tej hiši.

Ivanka se še vedno grozi in jo prosi, naj ne ugasne sveče.

— Prava reč! jo bodri Marija. Vsake vrste ljudi je na svetu. Andlovec je pijanec, njegova žena bedasta sirota, Tomazin pa čudak svoje vrste. Če živiš z njimi, se moraš zavarovati pred vsemi tistimi njihovimi navadami, ki so ti zoprne. Mar ne? Stanovanje je poceni. Dokler lahko krotiš starca, se ti ni treba bati!

— Ne bi stanovala tu sama, nikdar! pravi Ivanka.

— Tudi jaz ne, če bi mogla iti drugam, odvrne Marija. Tako pa te razmere marsikaj nauče. Samo pomisli, koliko deklet zdajle ne spi takole lepo v postelji kakor midve. Po šupah, morda kar v hosti, ej, draga, dokler se boš otepala samo Tomazinovih muh, se ne pritožuj!

— Pa oni iz tovarne za klej? Voznik je, ali kaj?

— Dober fant je. Delal je v kemični tovarni v Hrastniku. Zdaj je voznik in delavec za vse. Včasih pride k meni, ali pa grem jaz k njemu in govoriva.

— Kaj govorita?

— O vsem. O krizi, o razmerah v tovarnah, karkoli nanese. Saj boš slišala.

Pesek je zaškripal pod nogami, ki so se lovile po tleh, obstajale, se zaganjale, opotekale, nekdo je pod oknom nerazločno govoril sam s seboj, potem je težko sedel na klop pod oreh in zavreščal:

— Polda, doma sem! Večerjo mi pripravi!

Marija je stopila k oknu in dejala Ivanki:

— Pridi sem, Andlovec je. Natreskan kakor svinja.

Polda je menda spala. Nikakega glasu ni bilo iz kuhinje. Pijanec si je prižigal cigareto. Dve, tri vžigalice je že prižgal, pa mu nobena ni hotela goreti.

— Vse je za nič! je robantil. Vsi nas goljufajo. Pri tobaku, pri vinu... Kar naj, hudiči, bomo že obračunali z njimi, duš, jim bomo dali! Polda... Polda... Pa sem se ga spet nalezel, mojdunaj... Moji otročički pa nagi po dvorišču! Kje je pravica, prekleti? Moji nedolžni otročički... To mi povejte! Polda... Eh!

Zdaj je stopila Polda na prag in prišla k možu.

— Si se ga spet nažrl! je siknila z jezovito bridkostjo. Mar naj bi ti dali v oštariji še prenočišče! Samo bruhat prihajaš domov in stokat!

— Dober večer bi mi rekla, je dejal mož. Ne zmerjaj!

— In še hvala lepa za to, ker smo lačni in nagi? Mar je samo tvoj vamp na svetu, da se na nas nič ne spomniš? Mar misliš, da se ti bom res še zahvaljevala za to tvojo veliko dobroto?

— Ne zmerjaj, ti rečem, srši Andlovec. Nalezel sem se ga... Res je. Ampak te vprašam: Veš li, zakaj sem se ga nalezel? To mi povej!

Molk.

— Ker sem jezen na ves svet! Vidiš, zato sem se napil. Ker je takšna krivica na svetu. Ker so moji otroci lačni in nagi... Polda, zmerjaj one! Mene pa pomiluj!

Neizmeren stud se je dvignil v njenem srcu do te mevže. Do te pijane nakaze, ki vso jezo na tiste, ki so mu delali krivico, stresa na ženo in na samega sebe, ki se opaja s strupom in omamlja, namesto da bi se zagrizel v usodo, stisnil pesti in se z vso silo uprl ob glad in pomanjkanje, da bi ga tako premagal in pokazal zobe tistim, ki so ta glad in to pomanjkanje napravili.

— Če misliš, da boš s tem otroke oblekel, potem lahko piješ noč in dan. Edini, ki mu dobro storiš, je gostilničar. Večerjat pojdi!

Odšla je v kuhinjo. Andlovec je počasi vstal, se naslonil ob drevo, zaječal in se zamajal za njo.

*

Poletno jutro ju je zbudilo. Vsa majhna izba je gorela od jutrnje svetlobe, nad reko je ležal dah meglene tančice, grlici v kletki sta grulili, tropa vrabcev je shrumela z oreha v žito, iz mesta so doneli zvonovi in

sredi polja so se bleščale nad klasjem bele rute kmetic, ki so šle v cerkev. Nebo vedro kakor čista, neoskrunjena neskončnost.

— V cerkev bom šla, je dejala Ivanka, ko je popila mleko. Ali ti ne pojdeš?

— Ne. Poglej skozi okno: ali ni to najlepša cerkev? Vidiš sonce, ki gori kakor plamenica, to morje žita, v katerem je kruh, vse to cvetje in ptice in drevesa? Tisočkrat lepše kakor vse voščene sveče, duh opojnejši kakor najdragocenejše kadilo!

— Pa Bog? vprašuje vsa začudena Ivanka.

— Boga so napravili ljudje! pravi vedro Marija. Da se ga boje, da trepečejo pred njim, da jih kroté z njim, da jih tolažijo, kadar so lačni in nejevoljni.

Ivanka razmišlja in vprašuje.

— Tedaj se ga ti nič ne bojiš?

— Nikomur nisem ničesar žallega storila! Vse kar je hudega na svetu, sva z materjo prestale — in takrat, ko je mati umirala od raka, jaz pa od gladu, sva molili. Mimo naju so hodili oni, ki si grade hiše in ki hodijo v cerkev. Nihče od teh ni prišel, da bi nama pomagal. Hišni gospodar, ki je bil sleherno jutro pri obhajilu, naju je metal na cesto — — — In tako sem, draga moja, na neštetihih prilikah videla in spoznala, da je to zame čisto odveč, da je to vse narejeno in da tega nič ne potrebujem.

— Potem v ničesar ne veruješ?

— O dà, verujem, pa še kako verujem! Verujem v človeka, v njegovo življenje, v njegovo delo, v njegov razum in njegovo bodočnost!

— Bodočnost...? Ivanka se prisrčno zasmeji. Vse svoje življenje boš garala v tovarni — če te ne bodo prej pognali. Za en dinar dvajset na uro!... Ali pa morda dobiš moža, kakršen je Andlovec — — —? Tvegana stvar je to tvoje verovanje v bodočnost!

— Ti si norček! se smeji Marija. To je zato, ker vi vsi vedno govorite o pravici in prosjačite zanjo, namesto da bi jo zahtevali. Prosjačite za dobroto in usmiljenje. In če vam nekdo, ki ima tisoč hlebov, podari košček kruha, pravite, kako je dober in pravičen. Ali ste že kdaj skušali dognati, kako je tisti nekdo pridobil tisoč hlebov, vi pa še enega ne? In zato je zame to čisto preprosto: Če nas je Bog ustvaril, kakor pravite, in nam dal vsem enake pogoje, da se razmnožujemo, tedaj imamo tudi vsi enako pravico do življenja! Ne tisoč hlebov tam — tu pa nič! Kje je tukaj božja pravičnost?

— Toda tvoja vera v bodočnost?

— Čakaj: Siromak se obeša s svojo revščino na tisto prislovico — da je ena sama pravica za vse na svetu in ta da je smrt. Ta da izbríše

vse razlike in da so pred Bogom na onem svetu vsi enaki. Hvala lepa za tako tolažbo. Verujem v človeka, ki si bo ustvaril takšno pravičnost že na tem svetu.

Ivanka je sedla na posteljo, se zamislila v vse te besede in jih hotela vsrkati vase tako, da bodo jasne njenemu razumu. Jasne so, ali zvene tako predrzno, silovito in ne vé kako bi, da bi jih razporedila v svojo usodo.

— Tedaj bi šla, pravi, jaz v tovarno in bi rekla v pisarni: Čemu ste me odslovili? Hočem živeti, delati! To je moja pravica!

— Seveda bi te vrgli na cesto, se smeji Marija. Nahrulili bi te kakor psa!

— Vidiš! pravi Ivanka. Pa govoriš o nekakšni bodočnosti — — —

— Tako delajo, če prideš sama, ali če prideta dve, ali tri. Toda če bi šle vse delavke hkratu v pisarno, bi se tamkaj nič več ne smejali . . . Zakaj oni se boje samo množice. Kajpada neumne, ponižne, biča navajene množice se ne boje!

Počasi se ji svita in vzdihne.

— Moj Bog, kako je to čisto jasno. Pa bo kdaj tako na svetu? vprašuje Ivanka in nekako pozablja na svojo usodo, ki jo je še malo poprej silno vznemirjala.

— Verujem! Zato mi je lažje prenašati vse to, kar se zdaj godi na svetu.

Ivanka ni šla v cerkev.

Tedaj je prišel Tomazin, ki je prinesel vžigalice nazaj.

— Ná, Marija, vračam ti jih! Pa ti, nova, kako si spala prvokrat v naši palači?

— Prestrašili ste me, je dejala Ivanka, ki se ga ni nič več bala. Sem mislila, da so tatovi v hiši.

— Eh, kaj bi tatovi pri nas. Sama beračija! je dejal nekako zadovoljno.

— No, Bog ve, če se ne bi pri vas našlo kaj prida tudi za tatove, pravi Marija.

— Ti imaš dolg jezik, jo zavrne Tomazin. Kako pa to misliš? Star sem, delati ne morem več, kje bi dobil? Nemarna usta imaš!

— Ne vem, ne vem, ga draži Marija. Za ženske imate še vedno . . .

— Jo vidiš, dé jezno stavec. Kaj pa to tebi mar! Če pa si kaj slišala, je to samo grdo obrekovanje. V cerkev pojdem in bom molil zate. Nikoli ne greš, zato pa si takšna. Antikrist! Spreobrni se!

Jezno je zaloputnil vrata in oddrsal po stopnicah.

— Ujezila si ga, meni Ivanka.

— Potolažil se bo. Ta je tudi eden tistih, ki ima Boga samo, da laže greši!

Otroci so se podili po dvorišču. Starec je spodaj rentočil.

— Izpod nog, svojat ciganska!

— Očka ne prenašlo! Pete si boste obrusili! so vpili za njim in se poskrili v žito.

Izza njive, ob kateri sta stali dve vrsti fižolovk, je planilo semkaj silno kričanje in besno tuljenje. Ta nepretrgan človeški krik se je vse bolj razlezel čez mirno polje, polnil vse do neba praznično tišino. Bil je obupen otroški krič, cvileč kakor neznansko jadikovanje otroka, ki ga nekdo neusmiljeno bije, ter togoten, z jezo naphan glas moža. Slišali sta vsak posamezen glas in sikajoče zamahe, kakor da bi kdo z bičem sekal po zraku.

— Ná, ná, seme tatinsko. Čakaj, jaz ti pokažem krasti!

— Mama, mama, je tulil otrok, ubili me bodo! Ojoj, o —

— To je Andlovčev Franc! je vzkliknila Marija in stekla na dvorišče. Zdirjala je čez vrt in kraj njive ju je zagledala. Franc se je zvijal na tleh od bolečin, po njem pa je z bičem na vso moč zamahoval postaren kmet. Na bosih nogah mu je koža nabreknila v dolge, podplute proge, z rokami si je zakrival obraz in tiščal glavo v zemljo. Telo mu je drhtelo. Nič več ni mogel kričati. Stokal je zadržneno, medlo kakor žival, ki bo zdaj zdaj poginila.

Marija se je zagnala v očanca, ga zgrabila za roko in ga z vso silo svojega telesa odrinila od fanta.

— Ali ste ob pamet, človek, saj ga boste ubili! je ogorčeno zavpila nanj. Kaj vam je storil takega, da ga tako zverinsko bijete?

Kmet je osuplo spustil dvignjeno roko, srdito motril človeka, ki ga je zmotil prav, ko je spreobračal tatiča, ki se je drznil stopiti na njegovo lastno njivo in nasmukati nekaj pesti zelenega fižola. Fant je ležal kakor mrtev in vdano pričakoval smrti.

— To je moja njiva in moj fižol, je zavpil na Marijo. Fant je kradel. Vsi kradete. Poberita se!

— Pa vendar je to preveč, kar ste storili s tem ubogim fantom. Zaradi teh strokov? Saj še vstati ne more!

— Čakaj, ga bom kmalu ozdravil, je zarenčal razjarjeni kmet, planil k fantu in ga brnil s škornjem. Franc se je preobrnil na hrbet, krvavo pogledal v nebo in zamižal.

Tedaj je Marija planila v moža in ga s pestjo udarila v obraz.

To je jeznega očanca še bolj raztogotilo. Zgrabil jo je za roko, zavil v zapestju, da so ji kolena klecnila.

V tem hipu pa ga je nekdo zgrabil z rokami okoli prs, ga zasukal in pahnil vstran.

Bil je Andrejc, voznik iz tovarne za klej.

Kmet se je hotel zagnati vanj, pa se je le premislil, ko je videl tega silnega mladega moža. Pobral je svoj bič, srdito zamahoval z rokami in rentočil, in ko je odhajal na stezo, je vpil.

— In to vam povem, če bom še koga zalotil, ga bom ustrelil. Hudiči leni, saj vas poznam. Nič delati — krasti, da to bi vam prijalo! Vsako noč bom s puško stražil tod.

Andrejc je temno gledal za njim, potem se je sklonil nad fanta in ga dvignil na noge. Omahoval je kakor omamljen. Marija ga je podprla, sedla na travo z njim in ga gladila po čelu.

— Kaj si vendar počel tu, Franc, čuješ —?

— Fižol sem trgal, je dejal fant. Mama nima nič denarja . . .

Marija je z žalostnimi očmi pogledala Andrejca, ki je stal pred njo, ta pa je nagubančil čelo, ji vzel fanta in rekel odločno:

— Pojdi, pokaževa ga Andlovcu! Morda se bo zdaj streznil, ko bo videl pretepenega fanta, ki je hotel nasititi svojega pijanega očeta.

Polda je stala na dvorišču in ko je zagledala vse tri prihajati s polja, se je prijela za glavo. Seveda, to je bil njen Franc, moj Bog, kaj se mu je zgodilo? Planila je k njemu, pokleknila predenj, mu dvignila glavo in ga stiskala k sebi.

— Kje je Andlovec? je dejal mrko Andrejc. Pokažem mu fanta. Fižol je trgal, pa ga je zalotil gospodar.

Poldo je zalila rdečica, nagnila je obraz k zemlji in mrzla resnica ji je stisnila srce, ko je slišala rezek Andrejčev glas. Saj je vedela, da je šel fant po fižol na tujo njivo. Hotela se je izpovedati in zakričati v svet: Poglejte, ljudje božji, na mojih fižolovkah ni niti enega stroka več, vse smo pojedli — — —. Mož rentočil v postelji, glava ga boli, kolne, vse žepe sem mu pretaknila, pa nisem našla drugega, kakor zastavni listek poročnega prstana . . . Stiska fanta k sebi, vpila bi ga vase v srce nazaj, oh, in da bi se zdajle zemlja odprla in ju pogoltnila! Njen pogled ji je obvisel na podplutih marogah fantovih nog in silen srd jo je pognal na noge, grabi fanta za roke in zavpije z vso silo prehude bolečine:

— Dà, naj ga vidi, zver! Naj le vidi svojega otroka, kako so ga pretepli zaradi njega!

Ta hip ji je ta pretepeni fant kakor živa pobotnica njene nesreče, v katero jo peha njen mož vsak dan bolj in bolj.

— Ha, poglej, ti! je hlipala in vlekla fanta k postelji, na kateri je ležal mož. Zdaj si ga oglej! Zate je šel pod bič, po fižol na tujo njivo, da bi bil ti sit! Ti pa vse po grlu. Poglej ga, krvav je!

Andlovec je motno zrl s postelje na to nenavadno sliko, ki se je narisala v kuhinjo. Žena, fant, Andrejc, Marija . . . V lenih, še od vina zaspanih mislih je začutil, da je nečesa kriv, kar ga zdaj dolže, da so vsi pogledi uprti vanj, pa je vendarle zamahnil z roko in dejal, kakor da se ga vse to nič ne tiče.

— Krasti se ne sme! Jaz ga nisem poslal po fižol. Ti si kriva!

Franc, ki je stal zdaj tik očeta in ki se je od strahu in bolečin že toliko opomogel, da je za silo razumel vse to in čemu so ga prignali semkaj, se je zdaj, ko je slišal očetove besede na mah izpremenil. Dan za dnevom je videl pijanca, ki je prihajal domov, ki je rentočil na mater in na otroke, slišal je divje kletve, čudne besede; nič lepega, nežnega ga ni vezalo na tega moža, ki ga je klical za očeta. Vedno se mu je zdel nekakšen tujec, ki nasilno vdira v stanovanje in ki nima ničesar opraviti med njimi.

Vrgel je glavo kvišku, jezno pogledal moža na postelji in vzkliknil:

— Ne, ti me nisi poslal po fižol, tudi mati me ni. Toda če bi se ti za kosilo ne najedel, bi nas s palico. Ne maram, da si mi oče!

Andlovec je gledal svojega sina in ta hip se mu je nekaj velikega prelomilo v srcu. Ta hip, ko se mu je sin vpricho vseh tu zbranih na ves glas uprl. Davilo ga je v grlu, bolečina in jeza v njem sta se spoprijeli in zopet si je začel biti pijan kakor klada; ničesar slišati o tem fižolu, ne o Poldi, ne o Francu . . . Pa vendar: tu je stala njegova žena in Marija in Andrejc. Nekaj, karkoli, mora storiti!

Zamahnil je z roko po zraku, češ, kaj za vraga toliko vika in krika za takšno malenkost in se je hotel zasmejati. Toda ta njegov smeh je bil na vso moč grdo spačen, neiskren in takoj se je zavedel, da mu je ta smeh že vnaprej vse pokvaril. Jeza ga je vžgala. Planil je s postelje, odrinil od sebe fanta, skočil k mizi, pograbil nož in zatulil:

— Ven, pri priči vsi ven!

In tako je stal napol oblečen, zaripel v neobriti obraz, z očmi, polnimi nenadnega srda in silne togote, z razmršenimi očmi in z nožem v roki kakor divji mož, ki je pravkar planil iz hoste.

Otroci, ki so pri vratih oprezali, so se razbežali po vrtu, Poldi je zaječala in omahnila v vežo, Marijo je Andrejc potisnil v vežo in dejal togotnežu:

— Andlovec, ne delaj neumnosti! Spravi nož in spametuj se! Pogovoril bi se rad s teboj čisto po prijateljsko!

Andlovec pa, podžgan od vsega tega vrišča ter pahnjen v vrtnec svojih nerazsodnih misli, je skočil k Andrejcu, ga pahnil skozi vrata tako nenadno, da se ta niti ubraniti ni mogel, zaloputnil vrata za njim in jih zaklenil.

In vsa ta srditost, ki se je nakopičila v njem, ga je izjedala, roke so grabile po zraku; oči pa divje iskale česarkoli, nad čemer bi se izdivjal. Vrgel je nož v zid, da se je odluščil kos vlažnega ometa, zgrabil veliko lončeno skledo, ki je bila na mizi in jo treščil ob tla, da se je razbila, voda pa razlila po podu in ga pobrizgala po nogah. Žvenk posode pa, kakor da bi ga še bolj razpalil. Z enim zamahom je pomedel z omare vse lončke, z nogo je podrl stolico, na kateri je stala posoda za umivanje.

Po vratih pa je razbijala Polda in jokala, ko je slišala razdejanje v kuhinji.

— Pomagajte mi! Andrejc, čuješ, Marija, vse bo razbil in polomil. Jok jo je stiskal za vrat. Nenadno pa se je zravnala, prebledela in zašepetala: Prekleti, stokrat prekleti! Dvignila je roke, kakor da bi pričela padati v brezno in je zaprla oči.

Andrejc jo je prestregel, dvignil in nesel v svojo sobo. Ko je tako ležala stegnjena na postelji in ji je Marija dela blazino pod zglavje, poravnala krilo in se je njena roka dotaknila njenega života, je zašepetala Andrejcu:

— Zopet bom rodila . . .

Zdajci pa je hrušč v kuhinji zamrl. Marija je stopila na dvorišče in pogledala skozi okno. Andlovec je visel obešen za vrat na kratki vrvi od perila na močni kljuki poleg vrat. Pravkar se je moral spustiti. Usta je odpiral kakor riba, ki leži na produ, roke so mahedrale po zraku, žile na čelu so se napele, oči so blazno buljile v strop.

Od vodnjaka je pritekel Franc. Ko je zagledal očeta, visečega na vrvi, je brez pomisleka skočil v kuhinjo, pograbil nož in prerezal vrv. Andlovec se je prevalil na tla, obležal s skrčenimi nogami negibno na politem podu, potem pa je globoko zasopel, se preobrnil na hrbet in zastrmel v Franca.

Zavest se mu je vrnila.

— Vstani! je dejal Franc.

Kakor polit pes se je Andlovec potuhnil vase, vstal in se odmajal k postelji. Padel je na žimnico in zaril glavo pod odejo.

Franc pa je stal sredi črepinj in nekdo je segel po njegovem srcu in mu za vedno iztrgal očeta.

(Dalje prihodnjič.)

IZ PORTUGALSKEGA PESNIŠTVA

A. D E B E L J A K

A. Feliciano de Castilho (1800—1875) iz Lizbone, slep od šestega leta, je zložil obilo pesmi in mnogo prevajal v klasično čistem slogu. Po Garrettovi smrti je stal na čelu sodobnega portugalskega pesništva, dokler ga ni coimbrska šola brezobzirno pahnila s prestola leta 1865. Njegova „Obras Completas“ obsegajo osem snopičev (Lisboa, 1903—1910). V sapfiških kriticah „Vir ljubezni“ poje med drugim: Ako bi Majin sin, lahkonomi Merkur, z novimi strunami okrasil mojo liro in če bi mojemu glasu nove zvoke ustvarili valovi nimfe Aganipe (t. j. druge Hipokrene), potem bi opeval plemenito kamenje, po katerem so že sledovi Inesine krvi:

entam celebraria os nobres seixos
onde o sangue de Inés o tempo adora,
onde o sangue de Inés inda hoje arranca
o pranto a amor e ás ninfas.

Alexandre Herculano e Araujo (1810—1877) iz Lizbone, največji portugalski moderni zgodovinar, je izjavil, da je bil pesnik do svojega 25. leta. Njegove pesnitve so udarile na struno, ki je na čuden način dotlej na Portugalskem malo zvenela: religiozna. Herculanove „Poesias“ ne bodo pogrešale čitateljev, saj jih preveva biblijska vnema in iskrenost. Po vseh cvetoberih menda ponatiskujejo dolgi pesnitvi *A cruz mutilada* in *A Tempestade*. Iz te nekaj vrstic:

Oh tempestade! Eu te saúdo, oh nume,
da natureza açoite (biž)!
Tu guias os vulcões, do mar princesa,
e é teu vestido a noite!

Torvo o oceano vai: qual dobre soa
fragor da tempestade,
psalmo de mortos, que retumba ao longe,
grito da eternidade!

Cela jata je bila Garrettovih posnemalcev, ki so osladno brenkali o smrti, jesenskem listju, mesečini. Najbolj nadarjen med temi je bil morda *João de Lemos* (1819—1889).

Eno samo zbirko „Poesias“ je pa izdal *Soares dos Passos* (1826 do 1870): himna *O Firmamento* je izvrstna pesnitev, nekaj več ko metafizičen „tour de force“. Evo nekaj uvodnih stihov:

Gloria a Deus! Eis aberto o livro imenso,
o livro do infinito,
onde em mil letras de fulgor intenso
seu nome adoro escrito...

Na Pirenejskem polotoku je ime Mendes močno razširjeno: odondod izvira tudi francoski književnik C. Mendès. Eden njih, *José da Silva Mendes-Leal* (1818—1886) iz Lizbone, je bil državnik in član znanstvene akademije. Ostavil je dokaj romanov in nad 60 dram. Odlikoval se je tudi v baladi in liriki. Poznam pa le pesnitev „Črni prapor“, *O pavilhão negro*, zloženo v raznih merilih, kjer drhti slavna portugalska preteklost, a tudi francoska sodobnost. Toda prapor zavojevalne Francije po njegovem ni več trobojnica, temveč zastava, črna od suženjske barve:

negro da côr dos escravos,
e da côr da escravidão!

In potomstvo bo obžalovalo, da stopa Francija v taki temini med narodi:

O futuro
ha-de chorar que de escuro
marche a França entre as nações.

Med romantičnimi bardi se upošteva *Gomes de Amorim* (1827 do 1891) iz Avelomara. V mladosti je kupčeval po Braziliji, koder je spoznal jezik in šege pragozdovnikov, kar je kasneje izrabil v romanih in dramah. Vrnivši se v domovino (1846), se je poznejši konservator muzeja pomorskih starin navdušil ob prevratu leta 1848. O tem pričajo pesmi „Garibaldi“, „A queda de Hungria“ (Razpad Ogrske). Mnogo njegovih iger sta pofrancozila Denis in Rochon. Kratek primer njegovega socialnega čuvstvovanja:

Hrepenenje po pravici.

(Odlomek.)

Ah, kaka žeja sredi pušče prostrane
me žge, premili Bog!
Razjeda me od zore rane
in že se niža noč naokrog!

Naj tožno zrem plamenečo stran zahoda,
kjer vsak dan kolobar se zlat
pogreza, dokler ne stre se mi posoda,
iz ktere dahne zadnji vzdih v nepovrat?
Naj vedno za Pepelko iztegam roke,

v taiste potopljen skrbi,
izmlada vse do starosti globoke
vprašujem naj ljudi,
je li uboga Izobčenka še živa,
a da nikdar ne dospem do nje?

Kdo more mi reči, kod sedaj prebiva,
v palači, templju, v jami, vrh goré?
Da dušo kdaj mi sveži mir objame,
bom li ugasil za trenutek vsaj
v tvojem viru, Pravica, plamen,
ki pali me vekomaj?

Med romantike sodi tudi *Thomaz Ribeiro* (1831—1901), minister za kolonialne zadeve, nazadnje poslanik v Braziliji. Ta najljubši Castilhov učenec je zaslovel pol stoletja pred svojo smrtjo, ko je dal na svetlo domoljubno romantično pesnitev v mnogovrstnem merilu: *D. Jayme*. V uvodnih 15 osmericah (oitavas) na Portugal, evropski vrt na morskem bregu (jardin da Europa á beira-mar plantado), se je najbolje izkazal. Samo eno osmerico za pokušnjo:

O Domovina, krasna hči pomladi,
bogata žena s polji in vrtovi,
povej ljudem, ki zabijo preradi,
kako so jih učili nje sinovi!
Te kdo prezira v tvoji borni halji?
Posmej se ničū, ki sam sebe hvali!

Iz iste knjige je vzet naslednji odlomek, ki se po šolskih čitankah ponatiskuje z naslovom *Bênçães* (Blagoslavljanje). Pri nas pa naj se zove:

S i r o m a k o v a p e s e m.

(Odlomek.)

Pozdravljeno mi, sonce, dobrotljiva svetlost,
ti halja siromaku, ki ni nikomur gost,
svetilnik, ki svetlobo razlivaš brez mejá
po solznem oceanu, kjer človek trepeta!

Pozdravljena mi, voda, kristalno bistri vir,
nikomur se ne vzkratiš nikoli in nikjer!
Pozdravljena še hosta, goricam črn okras,
ubožec v tebi najde netiva slednji čas!

Pozdravljena, grivina in ti zeleni kraj,
tu raj je za pastirje, tu rajajo svoj raj!
Pozdravljene, ve ptice, v okrilju senčnih vej,
ki pojte ratarju prijateljsko vselej!

Pozdravljeno, nebo mi in višnjevi lazur,
ubožcu se nasmihaš ob molku vedrih ur!
Pozdravljena, cerkvica ponosna sredi hiš,
saj hostijo ti čuvaš in Rešenikov križ!

Pozdravljene dišave, ki jih razliva cvet,
da čuti manj težave v ledinah kmetski svet,
pozdravljen po grmovih, ti črni zreli plod,
ovčar te rad užije, ko pot ga vodi tod!

Potem še tebe, vetrič, lepo pozdravil bom,
saj s perutnico svojo pobožáš slednji dom,
hladiš na hišnem pragu ti ličeca mladenk,
da jim odseda delo uspešno se pletenk!

Proslavljam tudi tebe, počitek sredi dne,
ko delavci vsi trudni ob kladivu leže.
In tebe, ki ob cesti razcvetaš se, jasmín,
da cvet pri tebi vzame si potnik za spomin!

Otožno je hoditi po svetu čisto sam,
prijatelj pa sočuten zaklad je velik nam.
Ah kakšna sreča zate, če oče še živi,
še večja pa, če mati s teboj deli skrbi!

Antonio Duarte Gomes Leal (1849—1921) se je rodil, je živel in umrl v Lizboni. Mnogo njegovih stihov je satiričnih, toda često je pokazal nežno čuvstvo. Najbolj slujeta dve knjigi: *Claridades do Sul* (Južni sijaj, 1875) in *Anti-Cristo* (1884). *Historia de Jesus* vsebuje legendo *O rouxinol do Calvario* ali po naše:

Slavec na Kalvariji.

Ko Jezus naš je na Golgoti trpel,
vso noč mu je na križu slavček pel.

Vojaštvo zagorelo se je čudilo:
„Odkod prihaja petje to premilo?“

Kot da jih je presunil bolesi meč,
glavó priklanjajo lilije ihteč!

Vse toži: kocke, halja, venec iz trna,
stezice, gobe, noč toguje črna.

Močni in šibki tarnajo, želblji
celo so v križu vztrepotali vsi.

Obstale zvezde v prostranstvu brez kraja,
še straža bolj počasi se sprehaja.

Nemir prešinja vse ljudi okrog,
Rimljanom pade sulica iz rok.

Ljubezni spev še dolgo ne presahne.
Ptič pa zleti, ko Jezus dušo izdahne!

V nobeno strujo, tudi ne v coimbrsko šolo, ki so jo ustanovili visokošolci leta 1865. v svojem navdušenju za nemško filozofijo in francoski humanitarizem, ne spada najsamorodnejši portugalski sklad v drugi polovici 19. stoletja: *João de Deus Ramos Nogueira* (1830—1896). Celoten zbornik *Campo de Flores* je izšel 1893. Izvrsten izbor je leta 1921. priredil g. A. Lopes Vieira: *Livro de Amor*. Posebno so mu uspevale očarljive štirivrstičnice, take kot narodne „cantigas“, kakršnih so po svetovni vojni natisnili na tisoče. „Na campa de Anthero de Quental“ je nagrobni napis pesniku:

Malenkost tu leži, ne jaz, pod rušo:
Ostal sem žarek, prejšnja luč prelepa,
ki smrt ji vsakokrat povrne dušo,
ko zemlji dá nazaj, kar jo oklepa.

Pa še tale utrinek, posvečen ponižanim in razžaljenim:

B e d a.

Ze mrka noč se je storila.
Tedaj pa dé otrok:
„Kar tule bova prenočila,
stopiva pod oblok.“

In slepa starka v bedi kruti
od let vsa sključena
veselje mahoma začuti,
čeprav je zmučena.

Tačas velika psa pred vrati
na glas zalajata,
prestrašena z otrokom mati
naprej odhajata.

Pred njima je še dolga dalja.
A kam bi šla domov?
Na tisti grad, ki sprejme kralja,
ko pride sem na lov!

In dete, ki je za vodnika,
oglasi se rekoč:
„Pred nama vrata so velika,
kar tu prebija noč.“

„Pa psi...?“ nasmeh grenak utrne
zdaj materi se z lic.
„Naprej odtod!“ se v mrak razgrne
osorne straže klic.

Tako se jima je podrla
vsa nada in ves up,
ob cesti haljo sta sprostrla
in legla sta na kup.

Julio Diniz, ali s pravim imenom Joaquim Guilherme Gomes Coelho (1839—1871), iz Oporta je zarana dosegel uspeh s svojimi romani. V teh je vpletel mnogo pesmi, ki so se natisnile po njegovi smrti z naslovom *Poesias*.

Anthero de Quental (1842—1891), doma z Azorov (Ponta Delgada, isto ko P. Sottile pri Trstu, pri Omišlju pravijo: Tanka Punta, oziroma Oštri Rat; opis in sliko glej *Žis* 11. IX. 1932, str. 259. in 260.), je najprej gojil filozofijo, pozneje poezijo. Bil je prvak v coimbrski skupini. Njegovi mojstrski soneti so prežeti z vedro lučjo, po kateri je Quental vsedkar hrepenel. Kako ga je označil João de Deus, smo videli malo prej. Sonete je ponemčil Storck leta 1887. nekatere poangležil prof. Prestage: *Sixty-four Sonnets* (1894), druge pa prof. Morley: *Sonnets and Poems of Anthero de Quental* (1922). Za zdaj imamo v slovenski predelavi dva: *O Palacio da Ventura* in *Mors-Amor*.

P a l a č a S r e č e.

V snu blodim klativitez hrepeneče
po pušči v soncu jarkem, v temni noči
in paladin ljubezni v želji žgoči
bi našel rad uklcti dvorec sreče.

V naporu noga se mi opoteče,
že meč je strt, oklep nato še počí;
tedaj pa, glej, v poslednji svoji moči
ugledam grad, lepote vzor največe.

Na vrata bijem in zavpijem v upu:
„Odprite se, o vrata, zunaj čaka,
sirota, razdedinjen potepuh!“

Odpro se zlata vrata v glasnem hrupu.
Ko vstopim, duša v boli mi zaplaka:
le mrak tu najdem, molk in mrzel puh!

M o r s - A m o r.

Ko noč gostí se po zatopu sonca,
v snu često čujem konja, ki ceptá
ko blisk prek čudnih potov in stezá
s topotom neugnanega skakonca.

Iz katerih divjih, divnih deželá
podí se, da v skokotu tem brez konca
ves mrk in vzoren zdi se z leskom bronca,
ko v groznem dihu griva mu vihrá?

Jahač, ki v stas je videti železén,
v obraz pa miren, močen korenjak,
oklep blešči ko zvezda se pri zvezdi —

žival to redko brez bojazni jezdi . . .
„Hej, jaz sem Smrt“, de mračni sedlenjak,
jahač odgovori: „Jaz pa Ljubezen.“

Theophilo Braga (1843—1924), čigar prva zbirka stihov je zagledala beli dan, ko mu je bilo 16 let, je žrtvoval lahkokrilo Muzo na žrtveniku pozitivizma. Potem pa je pripravljá pot Comte-ovemu sistemu. Rahlo satiro sta gojila Bulhão Pato („Paquita“) in João Penha kakor prej omenjeni Gomes Leal.

Antonio Candido Gonçalves Crespo (1846—1883) se je rodil v Rio de Janeiru, se učil v Coimabri in postal glava portugalskim parnasovcem . . . V Lizboni in pa krajini Algarvi se pogosto opaža dotok črne krvi, saj v 16. stoletju so uvažali po 10.000 do 12.000 zamorcev v prestolnico, zlasti pa se je priselilo dosti mešanecv iz Brazílije — tako piše velika Larousse-ova enciklopedija. Crespo — pri nas bi mu rekli Koder — se na slikah zdi tak mešanec. Pa naj bo tak ali ne, v njegovih gladkih kiticah drhti čuvstvo, n. pr. v Algem (Nekdo), kjer opeva svojo mater. Njegove Obras Completas (1913) naj nas v naslednjem primeru povedó v eksotične dežele.

O p o l d a n s k i s p a n č e k.

V viseči mreži, ki jo Črncé niha
ko zibko, kreolka je zaspala vznak;
prijeten hlad v obraz lepóti diha,
saj sužna jí s pahljačo bije v zrak.

In senca pisana krog nje se giblje,
nad njo v vrhovih bambus šelesti.
Pokojno se kreolka v spanju ziblje
in goli lakét mično jí blesti.

Iz mrežnice kípé vonjave žive . . .
Zamorcu dlan obstane kratek hip,
oči se zastrme mu poželjive
v telo prelestno, čisto in brez hib.

Med debli v mrežnici mladenka spava,
na rahlo vzdihla, tiho se smehlja,
med tem ko majhna opica vreščava
po pestri rogožini kopitlja.

Gospodarici zganeta se nedri:
morda mrmra v nejasnem svojem snu
popevko tožno, ki jo v noči vedri
naselnik poje daleč od domu.

Na novo mreža v zraku se zamaje.
Dekle še spi: tam daleč iz ograd
jetnikov črnih pesem trepetaje
oglasil se, turoben jek brez nad.

Dovolj! . . . Pustite, naj v vonjivi mreži
pokožno sniva in uživa raj.
Zamorec, mirno zibaj! sužna, streži
pozorno ji, obzirno jo pahljaj!

Igraj po drevju, veter, se brez šuma,
naj, ptiči, peti se vam ne mudi,
in tvornica, nikar ne delaj hruma,
da krasotica se ne prebudi!

Antonio Nobre (1867—1900) je pokazal individualnost in globok smisel za ritem v zbirki *Só* (1892), ki je napravila močan vtis na Portugalskem. Po njegovi smrti so prijatelji izdali še snopič *Despedidas* (1902). Vsaka antologija prinaša sonet *Ao cahir das folhas*.

Guilherme Braga, čigar *Heras e Violetas* (Bršljan in vijolice) se pogostokrat omenjajo, se je okrenil v politiko. Njegovo umetnost naj pozoriti naslednje

M r t v o d e t e.

Poslednji žarki na obzorju,
skoraj sonce zdrkne v zatop — — —
Z otrokom mrvim v krilu ob morju
otožna žena gre na pokop!

Rdeče oči v mrlička upira,
iz njih ji kapajo solze
in s krikom, ki v srce prodira,
obupana toži svoje gorje:

„Zakaj ta neskončna bolečina?
Kako sem se pregrešila, o Bog,
da od srca mi trgaš sina,
mi nemilo jemlješ ga iz rok?

Če ptičke razkoplje zlobna sila,
nikdar ne bo jim več domek cel...
Ah, da napolni se gomila,
naj mar izprazni se zibel!

Med njegovimi vrstniki so: M. D. de Almeida, Ramos Coelho, Antonio Feijó, Christovam Aires, Silva Gaio („Mondego“, 1900) in poleg drugih *Joaquim de Araujo*, ki je spletel sonet:

O r l o v s k o g n e z d o.

Stoji ob morskem bregu vrh pečine
starinski grad, sedaj že opuščen,
in kot v oporo mu bršljan zelen
oklenil je razpokane zidine.

Tod gledal svet je nekdanj paladine,
tu grob je njih sedaj. In piš leden,
sovražna sapa brije preko sten,
da bi posula grad v morja globine.

A preden tisti črni dan napoči,
smel orel plete gnezdo si na ploči
v gotovo smrt obsojene trdnjave,

obrača naokrog oči zvedave,
bedeč ob tožni in pobožni raki,
kjer oblega omizja spe junaki.

Močna osebnost je *Abilio Manuel Guerra Junqueiro* (1850—1923), ki je sijajno nastopil svojo pisateljsko pot leta 1892. z zbirko *Os Simples*, a je vobče malo gojil poezijo. V politiki je bil prekucuh in antiklerikalen, a se je pred koncem pobogal s Cerkvijo. Leta 1911. je bil pooblaščen portugalski minister v Švici, nato se je umaknil z javnega torišča. Ta Hugojev učenec, eden največjih modernih latinskih pesnikov, ni brez izvirnosti, drobec njegovih umotvorov ostane nesmrten. V naslednjem podajem prizor *A caminho*, ki bi mu smel za geslo pripisati Prešernove besede: Tak se zažene, se pozneje ustavi mladenič...

N a p o t u.

April, ob jutrnjem svitu gre po obsejanem bregu, skozi pašnike, oljiče in cvetoče mandljeve nasade mlad plavolas popotnik nedolžnih oči, zamaknjenih v sijaj zvezde danice.

Poljedelec (devetdesetih let, golorok):

O mladi gospod, ki vam v očeh se sveti nada,
mogoče ste namenjeni v oddaljen kraj?

Popotnik:

Po svetu grem...

Poljedelec :

A brez oklepa in brez bata?
O mladi gospod, ki vam v očeh se sveti nada,
siromašni, ubogi pridete nazaj.

Starka (malo pozneje):

O gospod, ki so vam lica tako mlada,
na takšno pot ženó skrbi vas ali kaj?

Popotnik :

Pošasti bom lovil, pobijal kačo, gada...

Starka :

O gospod, ki so vam lica tako mlada,
pazite, da vas ne raztrga zmaj!

Mlada seljanka :

Očarane oči so mladega gospoda!
Mar greste radi hlada skozi vrt sedaj?

Popotnik :

Le gledat, kaj nagoda pravi, kaj usoda.

Seljanka :

Zamaknjene oči so mladega gospoda.
Da bi ga črni čarodeji, Bog ne daj!

Pastirica (malo dalje):

Kako gospodu svetijo oči se mlade
in govoré, da misli na ženitni raj...

Popotnik :

Le démanje bom delal, zbiral bom zaklade...

Pastirica :

Kako gospodu svetijo oči se mlade,
samo da v gozdu ga ne bi tolovaj!

Prosjak :

Gospodove oči zares so lesketave,
bleščijo se ko sonca sam sijaj.

Popotnik :

Svetove bom odkril, dobil časti in slave.

Prosjak :

Gospod, ki vam oči so tak bleščave,
prah više sega kakor morski hrušč kedaj.

Danica:

O stvor, ki se ti pôgled sinje je raznetil,
v pekel da z doma mirnega ne šel bi vsaj!

Popotnik (gine v daljavi):

Po slabih potih kamenje si bom razcvetil!
V očeh mi zvezde žar bo dregetal in svetil,
obkrožal ustne mi detinski bo smehljaj!

Eugenio de Castro, rojen leta 1867., profesor na univerzi v Coimbri, je osnoval portugalsko simbolistično šolo. „*Poesias Escolhidas*“ (1902). V novejših snopičih uspešno uporablja gnomski način, kakršnega je gojil Sá de Miranda. Mojster je v ljudskih štirivrstičnicah. Kratak primer naj ponazori njegov slog:

Madrigal.

Nebesa vélika je Bog ustvaril...
Da bi razjasnil zemski mrak,
vesoljstvu je nebeški ta veččak
potem tri sonca še podaril.

Pò nebu eno zdaj blešči.
A drugi dve, o cvetka koprneča,
življenju mojemu sta luč in sreča,
saj več — to tvoje so oči!

Joaquim Teixeira de Pascoaes, rojen leta 1877., se ne prilega antologistu, saj se je najbolj uveljavil v dolgih pesnitvah, n. pr. *Maránas* (1911), polnih ljubezni do prirode in zvočnega izražanja. Posebno slovijo zbirke *Sempre* (1897), *Terra prohibida* (1899) in *As Sombras* (1907). Za izpremembo podajem zopet enkrat izvornik s poskusom prepesnitve.

Canção humilde.

Brisa de Abril,
todo perfume,
etero nume
contigo vai!

Pedrinha humilde
no chão perdida
do sol ferida
é uma estrela.

Negra ramagem
o ceo tocando
vai-se pintando
de azul celeste.

Skromna popevka.

Sapica majska,
sama vonjava
božansko sanjava
veje s teboj!

Kamenček skromni,
zgubljen na ravnini,
v sončni jasnini
resnična si zvezda.

Mračno listovje
v nebesa štrleče
se čisto prevleče
z azurom nebeškim.

Gota de orvalho
tremeluzindo,
tens o sol rindo
dentro de ti!

Humildes cousas
que ninguem olha:
raminho ou folha
au grão de area:

tendes o encanto
mais que divino
que o Deus Menino
achou na terra.

Kapljica rose
trepetajoče,
sonce smejoče
v sebi imaš!

Stvarca pohlevna,
ki nikogar ne mika,
veja, brstika,
zrno peščeno:

v vas je neskončna
čarobnost, milina,
od Božjega sina
poslana na zemljo.

(Konec prihodnjič.)

O B Z O R N I K

KRIZA RODBINE IN ZAHTEVKI EVGENIKE

En zarod poganja —
prerujen, ves nov ...

V. Vodnik, 1811.

Beseda „kriza“ je grškega izvora ter pomeni *odločitev* ali jasneje rečeno: *odločilni moment*. Vsak organizem (naše telo, oblike kulturnega življenja, na primer gospodarstvo) lahko pride v teku svojega razvoja do nekakega razdobja, hočem reči do točke, na kateri ne more ostati. Kajti iz globljih, v bistvo stvari zakopanih razlogov se ima sedaj pokazati, ali nadaljnji razvoj krene kvišku, v „novo življenje“, ali pa navzdol ter pomeni „začetek koncu“, ki bo prej ali slej nujno prišel.

Tu ali tam dana „kriza“ (bolnik s težko pljučnico, ko se bliža zloslutni deveti dan, svetovna kriza v sodobnem gospodarstvu) torej sama po sebi še ni razlog za obupavanje, ampak le bolj *svarilo* („signal“): bodite pripravljeni na vse, to je na obe *možnosti*: da organizem ali zmaga ali pa podleže.

Tudi rodbinsko življenje prehaja danes v krizo. Pojavov, ki vedno glasneje pričajo o tem, ne more utajevati, komur so oči dane, da gleda in vidi, kar je.

„*Rodbina!*“ Odgovorov na vprašanje, kaj je rodbina, oziroma nje srčika, „*zakon*“ (Ehe), čujemo kar na veliko. Oboje krajnikov utegne tu biti: z ene strani definicija, kakor jo podaja *rimski jurist* Modestin, češ, zakon je vkupnost vsega življenja, združitev po božjih in človeških postavah (*consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio*) — a z druge *sovjetsko naziranje*, da rodbina umira in da je zakonsko življenje samo biološko fakt brez verskih, brez etičnih in celo brez pravnih temeljev.¹ Kje je resnica?

Ni dvoma, da je zakonska zveza organiziran način spolnega izživljanja, ki naj služi biološkemu procesu *razplojevanja*. Res, da zakonsko življenje

¹ Gl. A. Maklecov, Ehe und Familie in Sowjetrussland, Hochland, 1930/31, 6. zv.

niti zdaleka ni kar istovetno z zgolj spolnim udejstvovanjem moškega in ženske, ker obsega še daljšo vrsto drugih, zelo važnih funkcij, kakor so na primer: prehranjevanje in rast rodbine, vzgoja otrok, zajedniško doživljanje kulture pa usode itd. A kljub temu se dá reči, da je zakonska zveza predvsem drugim *etična oblika za izvrševanje spolnih funkcij*.

In to nam sedanjikom lahko daje mnogo misliti. Kajti bodočnost in zdrav razvoj naroda pa kulture ne zavisita od ničesar toliko kakor od *prav urejene spolnega življenja*. Prav odtod in odnikoder drugod namreč reži sedanjim narodom nasproti usodno vprašanje: ali hočete živeti ali pa se zrušiti v propast?

Da gre tukaj za velekulturno vprašnje, ki sega kar do zadnjih korenin človeškega življenja, je razvidno tudi iz okrožnice „Casti connubii“, ki jo je na starega leta dan 1930. objavil papež Pij XI. in ki je gromko odjeknila po vsem kulturnem svetu.

Res je, da se tudi tako razvita in komplicirana kultura, kakor je dandanes zapadnoevropska, dá še dalje etično razvijati. Toda prezreti ne smemo dejstva, da bi je ne mogla uspešno dalje razvijati generacija, katere seksualno življenje ni več zdravo, ampak trhlo in ki ji je rodilna moč oslabela ter obolela. (Spranger, „Erziehung“ I., 25/6). Število rojstev v Franciji n. pr. že delj časa tako pada, da predlagajo, naj bi se vpeljal obvezen pouk o „nujni potrebi otrok“ na vseh visokih šolah. In v Parizu visijo po križiščih veliki lepaki: „Faites des enfants!“ (Imejte otroke!). A ljudje gredo mimo in — se posmehujejo.

Zato pa bi morala starejša generacija resno motriti spolno življenje mladega naraščaja in utripe njegove spolnosti z vsemi sredstvi, ki obetajo uspeh, kar najvestneje negovati in oblikovati.

Današnja „demoralizacija“ v spolnih rečeh se navadno deva v račun svetovne vojne. No, ta vojna je, kdo bi dvomil, bila i pravi moralni potres, ki je narodom do tal omajal dušo. Toda ne iščimo pravega krivca neljubim svojstvom tam, kjer ga ni! Vzroki sodobnemu propadanju spolnega življenja v resnici segajo globlje in tudi dlje nazaj v preteklost.

Z besedo „*moralna*“, ki je osnova „*de-moralizaciji*“, se dandanašnji večidel jemlje v misel samo eno, kajpada velevažno življenjsko področje: seksualno. Če se danes n. pr. komu očita „nemoralno življenje“, tedaj je ost teh besed pač po navadi ta, da dotičnik *spolno* ne živi tako, kakor se, recimo, v tistem kraju ali sloju ali zajednici ima za prav in dostojno. Da pa spolna komponenta ne more biti ves pomen besede morala, je razvidno n. pr. iz tega, da pri oddajanju uradniških služb vprašujejo tudi po — moralni kvalifikaciji prosilca. In ni dvoma, da naj bi se tukaj ugotovilo, ali bo prosilec mogel, če se mu zaupa služba, pri izvrševanju službenih poslov vsekdar ravnati tako, kakor je edino prav, recimo, glede na upravljanje izroččenega mu tujega imetja. In če se komu izda izpričevalo, da je „moralno neoporečen“, tedaj se s takim dokumentom zatrjuje vsaj toliko, da ta človek doslej ni prišel v konflikt s kazenskim zakonikom.

Moralna te ali one socialne skupine ljudi je tisti *celotni, nezapisani* pravilnik (kodeks), ki ga posameznik iz te skupine instinktivno porablja kot nekakšen kompas pri svojem dejanju in nehanju. To je, kakor rečeno, nezapisan

pravilnik: uveljavlja se v obliki *žive tradicije*, ki ostro, lahko bi rekli, neizprosno določa, kakšno ravnanje ta ali ona skupina ljudi (posamezni kraj, šolski razred, sportni klub, politična stranka, kulturno območje, verska konfesija...) smatra v konkretnih položajih življenja „samo ob sebi umevno“. Pravi raison d'être kake morale je torej tam, da kdo po njej *živi* in nič ne vprašuje, ali so njeni „predpisi“ upravičeni ali ne, odkod izvirajo itd.

In tako tudi *demoralizacija* kot antipod morale nikar ni uničevalni bacil, ki bi razjedal edinole spolno življenje, ampak se dandanes usodno širi po vseh popriščih življenja: v gospodarstvu, politiki, poklicu, socialnem življenju... To se pravi, da se ljudje dandanes tudi v gospodarstvu, politiki, poklicu, medsebojnem življenju ob svojem dejanju in nehanju čedalje manj vprašujejo in uvažujejo, kaj je prav („fair“) in kaj ne.

Pa bi, recimo, za spolno razbrzdanost naše dobe utegnil kdo zapisati tale recept: Pojdimo vendar po nasvet k temu ali onemu narodu, pri katerem še velja prav stroga spolna morala, n. pr. k Angležem, kjer se, kakor znano, taki prestopki merijo s precej neizprosnim vatlom. Toda tudi to bi v istini bila le dvomljiva, „dvakrajcarska“ medicina za hudo bolezen. Saj je dognano, na to opozarja zlasti Max Scheler, da je strogost tu ali tam veljavne spolne morale (Anstandsregeln), ceteris paribus, vedno v obratnem razmerju z naravnim nagnjenjem k sramežljivosti. Kajti česar ne zmore sam *naravni čut sramežljivosti*, to morajo, oziroma skušajo potem doteči — pravila o spodobnosti. In strogemu kodeksu spolne morale, ki nanj prisega ta ali ona družba, ustreza — nizka stopnja naravne sramežljivosti v tej družbi, to je sramežljivosti, kakor jo človeku všepetava naravni instinkt ali takt.

Tako pa stojimo pred velikim vprašanjem: ali res ni vodilne niti, ob kateri bi dandanašnji človek našel pot n. pr. iz duševne stiske, v katero ga je pahnil osobito sedanji način gospodarskega življenja? A zlasti še pred usodnim vprašanjem — ali se sodobna *spolna razbrzdanost* res ne dá več spraviti v nekak normalni tir? Kaj bo res treba se kar vdati in na slepó čakati, da pride, kar pač pride?

No, takemu kismetu se ne bomo šli vdajati, če pomislimo, da bolj ali manj labilne ali pa celó do tal omajane oblike dandanašnjega življenja s svojimi problemi in konflikti (v gospodarstvu, politiki, verstvu, umetnosti in še v znanosti) ni da bi morale biti kak dokončen, propadu se bližajoč stadij. Ako sodobnemu človeku pride do zavesti vsa strahovita resnoba te krize in pa, ako je voljan se z lastnimi močmi izkupati iz nje: tedaj lahko rečemo, da je človeštvo sedaj le na *prevalu*, kajpada na tako velikanskem prevalu iz ene faze človeškega duha v drugo, kakor ga svet morda še ni doživel. In sedanja doba je potemtakem prehodna doba, porodne bolečine za nastanek novih oblik življenja. O tej dobi velja doslovno pesnikova prerokba: „Das alte stürzt, es ändert sich die Zeit — und neues Leben blüht aus den Ruinen.“

Da bi moje bolj optimistično usmerjene besede ne izzvenele v prazno trditev, hočem opozoriti na velik poskus, kako bi se sedanjemu človeku dale smerice za rešitev iz hude krize, v kateri dandanes vsepovsod živi — zakonsko življenje. Leta 1925. je namreč izšla obširna knjiga z naslovom „Das Ehe-Buch“, ki jo je uredil znani filozof Keyserling. V tej knjigi je o zakonskem vprašanju izpregovorilo 24 vodilnih duhov z vsega sveta (Tagore!) brez raz-

like spola in svetovnega naziranja. Skupno in pa med seboj se dopolnjujoč, skušajo ti moške in žene najti sedanjemu času primerno rešitev zakonskega problema.

In zopet bi utegnil kdo nejevoljen vprašati: kaj pa je tega treba bilo?, češ, saj že tisočletja stoji zapisano: ne prešuštuj, ne poželi bližnjega žene! Da, res je: to in še drugo (ljubi bližnjega, ne kradi, ne govori krive priče . . .) so kategorični in brezpogojni velevniki, dani človeštvu za vodilo od vekomaj. Modrost teh zapovedi, oziroma prepovedi, bi tudi danes svet odrešila iz njegovih stisk in nadlog ter n. pr. kar mahoma rešila socialno vprašanje — „wenn das Wenn nicht wär“: ako bi se ljudje po teh zapovedih in pregovorih v medsebojnem življenju ravnali.

Besede: ljubi bližnjega, ne prešuštuj in podobne se dandanes memorirajo, obnavljajo in izgovarjajo nekam tako, kakor če otrok čedno deklamira pesem, ki pa ji ni razumel vsebine ter si prav zato ni oplodil duše z živimi soki te vsebine. Marsikdo bi dosegel to ali ono v življenju, ko bi najprej spoznal, da je njegov cilj zares hotenja in naporov vreden, potem pa — ko bi znal: začeti, nadaljevati in končati.

In nekako v tem smislu opozarja Keyserling v knjigi „Ehe-Buch“ uvodoma na dejstvo, da so življenjska vprašanja povsem *svojevrsna* vprašanja, se pravi, vse drugačna od znanstvenih vprašanj. Ta ali oni znanstveni problem (iz fizike, higijene, sociologije . . .) lahko kak poedinec reši, in če je rešitev pravilna, je ta problem rešen za vse ljudi, ki o njem kaj razumejo. Toda življenjsko vprašanje kaj večjega kalibra, n. pr. zakonsko življenje, ki je dandanes v taki krizi, da vsa boljša bodočnost človeštva zavisi od prave rešitve: zahteva po svojem bistvu, da mu *vsake posameznik*, ki ga zadeva to vprašanje, pošteno pogleda v oči. Ali drugače rečeno, vsakdo, kogar se tiče, se skušaj najpoprej do dna poglobiti v smisel danega vprašanja, a potem si prizadevaj, čim vestneje *sam* iskati odgovora nanj in nato, če si ga dobil, tudi v tem smislu — živeti.

Se posebe pa velja to za tista vprašanja, ki zadevajo spolno življenje. Tudi gospodarsko, politično, versko . . . življenje nosi kajpada v svojem plašču vse spolno življenjskih vprašanj. Toda, kdo neki bi se obotavljal priznati, da gospodarstvo, politika, verstvo . . . vendarle *ne zahtevajo brezpogojno* od tebe, da bi skušal temeljnim, „zadnjim“ vprašanjem po teh popriščih sam iskati rešitve. A vse drugače *spolno življenje*.

Ameriški filozof Walter Lippmann, ki v epohalnem delu „A Preface to Morals“ s praktično realističnim čopičem in ne z votlookim doktrinarstvom riše moralni obraz modernega človeka, ugotavlja, da si, recimo, socialist lahko tudi le bolj v teoriji, se pravi, da čut lastne odgovornosti ne zahteva od tebe, naj bi se v tem ali onem življenjskem položaju tudi res *odločil* v smislu svojih naziranj. „A kako da misliš o ločitvi zakona in preprečevanju spočetja, o čistosti in razbrzdanosti, o monogamiji, prostituciji in izvenzakonskem spolnem občevanju — to pa so stvari, ki se na tem ali onem mestu tvojega življenja kar neposredno in osebno dotikajo tvoje lastne sreče. — Reševanje državnih zadev lahko poveriš voditeljem. Zadeve med možem in ženo pa so neizogibno njiju lastne zadeve.“ (W. Lippmann.)

Zato pa se v Keyserlingovi knjigi naglaša, da tisti, ki v zakonu ne vidi nič drugega nego legitimno koncesijo za spolne naslade ali institucijo za razmnože-

vanje človeškega rodu ali zavarovalnico pred gmotnimi skrbmi . . . , sploh ni doumel problema, ki se v dandanašnjih razmerah skriva za to obliko življenja. In kako neki bi si tak človek mogel osvojiti ono „tehniko“, ki je brezpogojno potrebna za pravo zakonsko življenje in brez katere število „nesrečnih“ zakonov, to je napačno sklenjenih in napačno življenih zakonov, ne bo padlo!

To in ono, kar je nekoč, pred stoletji ali celo pred tisočletji *živ*, se pravi: neposredno iz povsem konkretnih življenjskih položajev in potreb rojen *etični impulz* (genijev ali božji) dal za duhovni temelj človeškemu življenju, je ljudem danes samo še včasih bolj, včasih manj odrevenela formula in suha zapoved, oziroma prepoved v knjigi, n. pr.: ne ubijaj, ne prešušuj, ne kradi . . . S tem, da se jih otrok v šoli ali v cerkvi zapomni, še niso te zapovedi dobile nič oplajajočih sil za njegovo dušo. Čudotvorne sile življenja, ki so v njih, prevzamejo marveč samo tistega, ki jih išče — iz živo občutene potrebe, bodi, da jo je na dan poklicalo življenje samo ali pa jo je kdo drug znal zbuditi v njegovi duši. To iskanje povsem nalikuje *renesančnemu* človeku na pragu med srednjim in novim vekom: ta človek je namreč znova odkril antično kulturo z njenim humanizmom (docela človeškim motrenjem sveta) iz tega razloga, ker je njegova duha v „novem“, zemsko usmerjenem življenju potreboval in ga zato — iskal! In takega *iskanja živih studentov* je nujno treba tudi tedaj, kadar hočemo, da bo zakonska skupnost med možem in ženo v sedanjem življenju, ki ga je toliko zaobjel duh moderne dobe in ki je zlasti še vezano na nova socialna dejstva — res etična in npravstvena oblika za izvrševanje spolnih funkcij in ne samo divji poganjek kraj drugih bolj ali manj nezdravih poganjkov na drevesu moderne racionalizacije.

Precej drugačnih poti išče Amerika za rešitev tukaj danih vprašanj. Ameriški človek, kakor vemo, ne ravna v svojem dejanju in nehanju ideološko in zlasti ne upošteva „absolutno“ (neizpremenljivo) veljavnih načel kakor mi Evropani. Njegovo geslo marveč slove: „Probieren geht übers Studieren“, to je — poskusimo!, „let us“. In tako n. pr. mladinski sodnik Lindsey, avtor svetovno znane knjige „Revolucija moderne mladine“, predlaga glede na „spolno stisko“, v kateri je dandanes mladina, in zagovarja „*tovariški zakon*“ (companionate marriage, Kameradschaftsehe) kot neke vrste propedeutično napravo in osobito še preizkuševalnico, „ob sich das Herz zum Herzen findet“. To bi naj bila pravno sankcionirana zveza, ki jo mladenič in dekle skleneta za to in to dobo in ki bodi, dokler ni otrok, kadarkoli ločljiva, ako oba tako hočeta. Lindsey si obeta, da se bo iz tovariškega zakona po večini razvilo pravo rodbinsko življenje, dočim bi se sicer med mladino kar najbohotneje razpasli ilegalni „galantni“ odnošaji. Tovariški zakon naj bi potemtakem pomagal odstranjevati ali vsaj omejevati one *izkušnjave* in *nevarnosti*, ki sedaj pretijo mladim ljudem zlasti zato, ker se iz gospodarskih razlogov ne morejo poročiti. In pa dandanašnji zelo zrahljana *spolna morala* naj bi tako zopet dobila trdnejšo oporo.

Lindseyevi zamisli ne moremo odrekati dobro hotečih nagibov. Vendar pa moramo reči, da njegova miselna koncepcija nima za botro tiste „globoke“ psihologije, ki sega človeški naturi do zadnjih korenin. „Tovariški zakon“ je namreč, to izborno naglaša münchenski profesor evgenike Fritz Lenz², vse

² Fritz Lenz, Menschliche Auslese und Rassenhygiene (Eugenik), 1931. Str. 499.

preveč prikrojen po psihologiji moža samca. „Smoter moževi spolnosti je spolna združitev. A ženi se spolno življenje tukaj šele pričinja in mu ni prave zadovoljitve brez spočetja, rodnje in materinstva. Normalna ženska najgloblje hrepeni po otroku (elementarno silo tega hrepenenja divno prikazuje Župančičeva pesem ‚Pričakovanje‘ — Kod hodiš, kodrolašček zlati moj...?); in to je tudi smisel njene ljubezni, saj ljubi prav moža, od katerega bi rada imela otroke. Ako rajši goji sport ali potuje, kakor da bi imela otroke, tedaj je večinoma le podlegla sugestiji časa ali pa ji je mož to vtepel v glavo. V globinah svoje duše pa ob takem življenju ni srečna; in tudi za moža, ki svojo ženo res ljubi, v takem primeru sreča ni popolna. Ta ali oni mož in žena mislita, da bi ne mogla rediti otrok, toda v istini bi se čestokrat vendarle dalo dobiti toliko, da bi zadostovalo za dvojico ali trojico. In če si tuptam zakonca namestu otrok kupita drag avto ali pa gresta na potovanje, tedaj je to tudi z vidika individualne sreče kar glupost.“ (Lenz.)

Gonilna misel „evgenskega“ ali rasovno higienskega prizadevanja, ki ga srečavamo dandanes v različnih oblikah, je — *izboljšanje* človeške rase po telesu in duhu. Ideal temu prizadevanju je telesno lep in duhovno boder človek. V tem smislu se je n. pr. v Avstriji osnoval „Eugenischer Jugendbund“, ki svojim članom poleg drugih naglašja tudi tole geslo: „Pomisli, da si z vsem dejanjem in nehanjem soodgovoren za srečo in nesrečo svojega naroda!“

Toda tukaj bi bilo treba uvaževati, da je prava, solidno podzidana „plemenska politika“ (Rassenpolitik) samo v tem, da vzgoja mlademu rodu čim bolj očuvaj edino prav svetujoči glas pristno *spolne ljubezni* pred zablodami, kakor so: enostranski ozir na doto, spolna slà (sladostrastje) in kar je podobnega. Spolna ljubezen ni tisto, kar spolni gon ali pa poltenost, kateri gre samo za čutni užitek. Če se spolna (vitalna) ljubezen pravilno oglašja, tedaj vsepe-tava mladeniču (dekletu), da daj glede na življenjske ali vitalne sile *brhkemu* in *krepkemu* dekletu (mladeniču) *prednost* pred bornim in medlim. Ta funkcija spolne ali vitalne ljubezni je tolikega pomena za izboljšanje rase, da je ne nadomesti nobena zgolj razumovna, „racionalna“ zamisel ali umetna naprava, najsi bi se še bolj sklicevala na ugotovitev znanstva in izkustva, kakor to delata sodobna „plemenska etika“ in „plemenska politika“. Max Scheler³ je tukajšnjo dinamiko takole točno izrazil: „Do *pravega* izboljšanja rase ne vodi ‚izkustvo‘ in pa na njem temelječi znanstveni preudarek, marveč je v nekem smislu prav narobe: treba je znova priboriti veljavo instinktivnim utripom spolne ljubezni, ki sta jo zasula in prekrila „izkustvo“ in zgolj intelektualni preudarek.“

In tako nam torej raznih vrst neprilike pa nevšečnosti v spolnem življenju, ki jim je vsem mati sodobna „nadkultura“, ta svet brez duha, kličejo v plamenem jeziku: „Retournez à la nature!“ Poslušaj zopet *glas narave*, ki ti dobro svetuje!

In h koncu se vprašajmo še, kakšna neki je *prognoza*, ki se dá glede na vse to postaviti razvoju spolne morale v bližnji bodočnosti. Res je, da silno *pešanje živega moralnega čuta*, česar dandanes pač ni mogoče več tajiti, človeka sili skoraj do obupavanja, zlasti do obupavanja nad našo inteligenco, oziroma

³ M. Scheler, Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle und von Liebe und Hass. 1913. Str. 111.

nad tistimi, ki se radi imajo za kaj „boljšega“. Toda ne prezirajmo velevažnega dejstva: da je *ljudstvo*, tisti „negospoški“ sloji našega naroda tam zunaj po selih — *silen rezervoar moči*. Vsa kultura, tako naglašča kulturni filozof Berolzheimer, ima sicer aristokratski votek, se pravi, da poedinec ali več poedincev ubira nova pota po raznih popriških človeškega udejstvovanja. Ali pa ta pota peljejo do uspeha ali ne, to zavisi od — *ljudstva*, ki s svojim skorajda *nezmotljivim instinktom* pritrdi temu, kar je res kaj prida, in zavrže tisto, kar je za življenje brez pomena. In upajmo, da je tudi spolno moralni instinkt v našem ljudstvu še zdrav in čil!

K. Ozvald.

PO DUBROVNIŠKEM KONGRESU PEN-KLUBOV

Izredna pozornost, ki jo je srečaval udeležnik dubrovniškega kongresa, bodisi že, ko je stopil v železniški voz in prezentiral kongresno izkaznico, bodisi za časa bivanja v Dubrovniku ali pa na raznih izletih, je že sama dovolj zgovorno znamenje, da so se vsi, s katerimi je prišel v dotiko, čeprav jim smisel prireditve ni mogel biti jasen, dobro zavedali, da gre to pot za nekaj več kakor pa ob kongresih katere si bodi organizacije. Imel je vtis, da ni pri vsej tej napetosti, pri vsem tem zanimanju storila vsega le propaganda, ki je bila — to je treba priznati — zelo obzirna in smotrena, temveč, da je moral iti glas od ust do ust, da se pripravlja v tem lepem, po svoji tradiciji svobode staroslavnem pomorskem mestecu nekaj vprav nenavadnega. Udeležencu se je moralo zdeti, da s sprevednik, natak, pristaniški težak, ladijski sluga, celó strojnik globoko v trebuhu ladje, ki v puhteči soparici prisluškuje signalnemu zvoncu, sluti, da se v njegovi bližini godi nekaj važnega, nekaj, kar bo morda vsaj malo premaknilo to mrtvilo naših dni in sprostilo misel zdaj, ko se zbirajo z vseh predelov zemlje tisti predstavniki človeštva, ki jih same najusodnejše tišči to vzdušje in ki kot vidci in vodniki vsak zase premozgavajo sodobno življenje, da bi sprostili duha in našli rešitev za vso človeško skupnost.

Penovce, ljudi od peresa, je v prvih letih sodelovanja v londonski mednarodni organizaciji književnikov, ki jo je iz človekoljubnih nagibov ustanovila ga. Dawson Scottova, vezala le družabna skupnost, kakršno goje po angleških klubih, izmenjava misli o literarnih zadevah, propaganda dobre knjige, osebni stiki in boljše medsebojno spoznavanje in pa prav širok in ohlajen okvir organizacijskega statuta. Izogibali so se obravnavi političnih vprašanj, ker so sodili, da je v kakršnikoli opredelitvi takšne zveze že kal njenega razpada. Kljub temu pa so dogodki zadnjih let, zlasti pa kongres, ki se je vršil letos v Dubrovniku, pokazali vprav nasprotno. Bolj in bolj je sililo na dan, da mora tudi zveza književnikov zavzemati lastna stališča do vsega, kar zaobjemlje pojem „celotnost življenja“. Tako je prišlo, da se je le moral PEN-klub, če je hotel dokazati resnični smisel obstoja, nujno spoprijeti z vprašanji, ki so vsaj po končnih posledicah prav za prav politicum. In v tem, ali bodo člani te široko razpredene organizacije spoznali, da ne morejo ostati le družabni klub, mimo katerega se gnetejo najokrutnejše resničnosti ter dvomi v vse, kar je imel kulturni človek do danes za pozitiven in trajen uspeh svojega tisočletnega prizadevanja, v tem, ali se bodo književniki odločili za skupno obsodbo rebarbarizacije sveta ter izkoristili svoj avtoritativni vpliv, je bilo bitno vprašanje te zveze.

Zdaj, ko so se delegatje in gostje spet razšli in so izglasovali spomenico zoper teror in duhovno posilstvo, ko je intelektuallec prisluhnil in se zamislil ob besedah pregnanega pesnika E. Tollerja in predstavnika židovstva Schaloma Ascha ter jima odkrito pritrdil, je izkazan *raison d'être* PEN-klubov. In človek se menda ne moti, če se nadeja, da je na svetu vendar nekje institucija, ki se bori zoper slepoto in poniževanje duha.

Dubrovniški kongres je nudil opazovalcu dvojje senzacij. Prva, to je pokrajina in obrazi, druga pa je duhovni svet, ideje.

* * *

Proti jutru smo se ovedeli, da se vozimo po kraški zemlji. Zdanilo se je. Med sivimi apnenčastimi skalami rasejo trudoma ostre pritlikave trave in vijoličaste zvončnice. Proga se vije med pustimi lazi ter obkroža strme doline s sivimi ogradami in rdečimi njivicami. Leševje in brinje ne moreta nikamor navzgor. Ko smo dosegli preval, se je razgrnila pod nami siva morska kotanja. Tupatam je solnce obsijalo večje ploskve rahlo nagubane gladine. Za belo točko sredi zelenkaste sivine se je vila zastava dima in se širile pahljačasto razvrščene drobne brazde. Prvi parnik!

Postaja leži vprav na pristanišču. Pot do ladje vodi mimo orjaških skladov tramov in desak. Stopaš preko tirov iz raznega vrvjã. Zrak je poln soli in duha po ribah. V pristanišču leži krasna bela ladja. Tam so nam dali prostora.

Po strmih stopnicah — kdo bi jih preštel — stopaš navzgor in se oziraš nazaj proti morju. Oči iščejo v soteski, kjer se vije šumeča rečica, razmejno črto. Gola pobočja, ki so nanja prilepljene hišice, vise strmo proti morju. Kje je nož zarezal v to pusto meso? Kje je črta, ki je v posmeh zdravi pameti? Na levo se gromadi Učka gora. Nekje za njo mora biti Snežnik. Bolj v sredini sili iz gostega bršljana frankopanski stolp. Trsatska cerkvice udobno ždi na pobočju in se razgleduje po zalivu proti istrski strani. Mati božja je vsa obložena z zlatimi srci. Trda roka je slikala na platno grozotne prizore z morja: goli jamborji, strta jadra, razpenjeno valovje in črno nebo. Kolikokrat je celó od nas poromala misel v najhujših stiskah na ta daljni pogol!

Vožnja po morju je prekrasna. Sloniš na ograji in gledaš v speči element, ki ga komaj razgibava beli krn. Obala je ob gladini izprana. Pas rdečkastih skal se vleče ob temnomodri ploskvi. Ob sebi čuješ vzneseno češko, romunsko, poljsko, francosko in ne vem kakšno še vse govorigo. Kaj ti je zdaj do človeka! Dolga kača se vije iz dimnika in sega daleč za obzorje. Od bližnjega otoka ploveta proti nam dva galeba. Zdaj sta že prav za nami. Vidiš plahutanje kril, vidiš, kako se vreščé pogrezata v črn dim in se spet prikazujeta, ko podrsneta po gladini. Skoraj ne ganeta se. Zmerom ista razdalja od nas do njiju. Kakor da visita izpod stropa. In vendar se gibljeta, trudita, da bi nas dohajala, saj morata preleteti vsaj šestnajst milj na uro. Tako nam sledita eno, dve uri, potem pa kreneta svojo pot proti obali. Bolj in bolj se izgubljata beli točki v mastnem zelenilu oddaljenih gozdov.

Prečudno lep je solnčni zaton na prostranem morju! Kako so morali omažeževati to lepoto osladni pesniki in slikarji s tisočkrat preječlanimi puhlicami in zlaganimi barvicami za otroke in slab parvenuski okus! Ubranost odtenkov na nebesu in njen odsvit na komaj zgubanem morju sta tako božje lepa, tako mogočno lepa, da se ti oči in duša vpijata vanju in se trgata od njiju vprav z bolečino. Ali pa je to slast, ki je tako silna in ki je srce ni vajeno,

da jo občutiš že kot bolečino! O mraku smo zagledali tik ob ladji delfine. Kakor otroci so se prekopicavali drug čez drugega in se potapljali ter puščali za sabo belo razpenjen val. Blizu polnoči smo se vozili kaki dve miljii mimo Zadra. Luči. Luči z obale so tipale po vodah prav do nas. In spet je bila okrog nas gosta noč. Daleč sta utripala dva rdeča svetilnika. Zvezde so potovale z nami in nas uspravale.

Jutrnji pristanek v Gružu je bil tih in prisrčen. Takoj smo našli znanca. Oči so iskale Dubrovnik. Niso ga našle. Morali smo preko klanca, ki veže kopno s polotokom Lapadom, na ono stran brega. Zdaj pa se nam je mesto razodelo. Utesnjeno med ogromen srednjeveški zid, varuje čistost svoje velike preteklosti. Vhod skozi mestna vrata je edinstven. Ko greš pod kipci sv. Vlaha (po naše Blaža) in mogočnimi oboki, veš: tu sta doma slava in ponos. Pogled z visokega trdnjavskega zidu na mesto in preko njega na široko morje je bajen. Ploske strehe se prižemajo tesno druga k drugi. Stare hiše s slikovitimi mostovži se vršičijo stopničasto v dva nasproti si ležeča bregova. Cerkveni zvoniki in stolp knežjega dvorca silijo med njimi navzgor. Z rezanim kamnom tlakovane ulice so tako ozke, da je renesančni ljubimec segal lahko preko nje svoji krasotici okrog pasu. Trubadurske popevke so morale pred stoletji prelepo odmevati po teh tesnih kanjonih. In ta zdrava, zagorela dekleta so bila vredna tistih pesmi! Ponosni so ti ljudje. Že paglavcu sije samozavest iz oči. Poslušaj starega belega meniha, ki si ga srečal pod samostanskimi arkadami, kamor segajo veje, obložene z zlatimi oranžami. Mož te sprevaža po bogati zakladnici in ti razkazuje podobe, kelihe, krone in počrnele lobanje: njegova govornica je zanosna, oči se mu same pasejo po tem mamonu, saj je južnjak in povrhu najbrže še „gosparke“ krvi.

Krona dubrovniške slave je bila uprizoritev Guduličeve „Dubravke“. Brez vsiljivosti so prireditelji s tem izvršili veliko propagandno delo. Himna svobodi, ki jo je pelo pastirsko ljudstvo v krasnih narodnih nošah v tri sto let starem besedilu:

„O, ljepa, o draga, o slatka sloboda,
dar, u kom sva blaga višnji nam bog je dō,
uzročje istini od naše slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj čistoj ljepoti.“

in simbol v obliki belih golobov, ki jih je Lerov svečenik zatočil pod nebo, da sta sfrfotala nad glavami prominentnikov kdo ve kam, sta morala biti dubrovniškim gostom neposrednejši ključ od srca, kot ne vem kako dognan govor. Preko treh stoletij je segel pesnik tovarišem našega časa v roko in jim povedal vse, kar so jim gostitelji hoteli povedati.

Izleta v Cavtat ter v Kotor in Cetinje sta bila tudi doživetji svoje vrste. Vožnja iz Gruža in Dubrovnika proti Cavtatu nam je nudila vse, kar more človeku nuditi dodobra razburkano morje. Kar ni ti hotelo v glavo, kako more takle parni strojček kljubovati volji ogromnih valov. Zdelo se je, da nas jugovina suče, kakor se ji dá. Stari Epidaurum je imel za nas šele smisel, ko smo si opomogli s šilcem pelinkovca. Nad mestece se pne položen grič, ki ga krasno zaključuje beli Meštrovičev mavzolej družine Račićev. Visoke marmornate kariatide stoje ob vhodu in zro s slepimi očmi predse po morju proti

Dubrovniku. Strop je ves obložen z angelskimi glavicami. Štirje visoki kerubini nosijo v naročjih duše v nebo. Izraz teh likov je kakor molitev sama. Nočna vožnja po morju nazaj je bila kar strahotna. Kapitan, kakor da je najbližji potomec nekdanjih gusarjev, je prežal na poveljniškem mostiču na vsak grm, na vsako čer, ki jo je navaden zemljan komaj slutil daleč na obrežju. Njegova povelja so bila ostra in odsekana. Kljub mrazu ob polnočni uri si je mož nekajkrat otrl znoj. Vztrajno so butali pod nami bati parnega stroja. Od daleč je dišala mirta. Zdaj sem zaslišal z otoka slavca. Pesnik Domjanić samemu sebi ni verjel, ko je šepnil: „Slavuj?“ Morda je bilo zadnjikrat, ko ga je slišal...

Boka Kotorska. Takšne si je nisem predstavljal. Fjord med donebnimi gorami, a sredi njega otoček s cerkvico, kakor da bi kdo posnel Böcklinov motiv (v resnici pa se je zgodilo prav narobe). Iz Kotora smo se vzpenjali po vrtoglavi cesti pod Lovčen. Skozi Njeguše smo brzeli kakor obsedeni. Črna gora, ki nas je sprejemala z deževjem in viharjem, je bila res črna in temačna. Skozi mreže megla — o, za dolince so bili to že kar pravi oblaki — se je svetlikalo zeleno Skadersko blato. Cetinski dvorec je miniaturna rezidenca, iztrgana kje na zapadu in prenešena v to veličastno divjino. Skopo so nam odmerili čas za razgledovanje. Kmalu smo drčali spet v dolino. Dragiša, naš satanski vozač, nas je vse ugnal s svojo samorodno, črnogorsko trmoglavostjo. Drl je s svojim Fiatkom po bregu navzdol, požiral vozove kaj vem kako častiljivih znamk. Samó vozilo se nam je še smililo, kajti za vse drugo smo bili mrtvi in smo se predajali vdani resignaciji. Čudili smo se, da smo prišli še celi na ladjo. Zdi se mi, da bi mi sopotnik Sonka najrajši čestital, ko sva se našla oba zdrava na palubi. Tudi mene je imelo, da bi ga blagroval, če bi se mi le dalo odpreti usta, tako me je bila ta vožnja podrla.

In še to in ono bi se dalo povedati o vtisih iz gostoljubnega Splita, o Peristilu, o katedrali, o Marjanu, o Trogiru itd. V splošnem pa: po tem, kar smo videli, čuli in kar čitamo, lahko sodimo, da je Dalmacija užgala.

* * *

V znamenju gesla „Animus aeternus rector“, ki ga je nosil vsak udeleženeec v opombo na prsih, je bil kongres otvorjen. Slavnostno zborovanje, ki se je vršilo v Bodinovem teatru, je vodil predsednik srbskega centra S. Stefanović. Po otvoritvenem govoru in pozdravih župana in ministrskega zastopnika, je govoril predsednik federacije PEN-klubov H. G. Wells. Pravi angleški „Grand Old Men“, eden izmed najbolj uvaževanih svetovnih pripovednikov, je izrekel nekaj izbranih besed o svojem prijatelju in predhodniku J. Galsworthyju, takoj nato pa je posegel s svojimi mislimi o vlogi in poslanstvu PEN-klubov v sredo stvari. Ugotovil je, da liberalne ideje, na katerih se je osnovala tudi ta organizacija, potrebujejo temeljite preosnove. V časih, ko je treba discipline vpricho neuravnovešenosti sveta, ne more biti zgolj sporazumevanje tisto sredstvo, od katerega pričakujemo izboljšanja. Danes je treba vzbuditi med ljudmi zavest svetovne skupnosti, ki naj sčasoma uresniči idejo svetovne države. V tem pogledu je treba še temeljitih diskusij in izmenjavanj misli. Prav zato pa je potrebna popolna svoboda mišljenja in izražanja. PEN-klub stoji zdaj pred dvojnimi vprašanjem: Ali naj se izreče za preživel patriotizem, ki se kaže prav tako v Rusiji kakor v Italiji, ali pa naj se postavi za ostvaritev svetovne republike? Odločitev je nujna, in PEN-klub, če noče zaostajati za časom, si bo

moral na ti vprašanji jasno odgovoriti. — Četudi so se zdela ta izvajanja komu nekoliko utopična, je vendar v njih dovolj jasno izražena misel, da smo pred odločilnimi trenotki, pred katerimi ne kaže vtikati glave v pesek. Ta ideološki uvod v delovne seje, za katere so bile napovedane tri problemske razprave (Individualizem in kolektivizem v književnosti, Pisatelj in tisk, Moralna razorožitev), je bil prav primerna uvertura v dogodke, ki so potem s tolikšno spontanostjo izbruhnili na dan, da so pogazili ves napovedani načrt.

Prva delovna seja naj bi se vršila na palubi kongresnega parnika, a je morala biti odpovedana. Prireditelji se po dozodajšnjih skušnjah niso nadejali tolikšne udeležbe. Zanimanje med gosti za razplet „nemškega problema“, ki se je napovedoval že med vožnjo, je bilo tako veliko, da so se zborovalci rajši odrekli raznim izletom, kakor da bi zamujali seje.

V prvih točkah dnevnega reda so se obravnavala nekatera poslovna vprašanja. Četrta točka, predlog ameriškega centra, pa je sprožila plaz, ki se ni ustavil prav do zaključka zborovanja. Američan dr. Canby je prebral resolucijo, ki obsoja izbruhe nacionalizmov in spominja člane zveze na sklepe, ki so bili sprejeti na angleški, francoski, nemški in belgijski predlog leta 1927. na kongresu v Bruslju, namreč: 1.) Četudi po poreklu narodna, naj književnost ne pozna mejá, pač pa naj bo skupna občevalna dobrina med narodi, ne glede na politične in mednarodne dogodke. 2.) Zlasti še v primeru vojne naj se umetniška dela, ki so last vsega človeštva, ne omadežujejo z nacionalnimi in političnimi strastmi. 3.) Člani PEN-klubov naj vselej zastavljajo ves svoj vpliv za sporazum in medsebojno spoštovanje med narodi. — Po tej ugotovitvi je Canby pozval dubrovniški kongres, naj se odločno zavzame za to, da ne bodo nekaterih centrov izrabljali kot propagandno orodje, ki naj opraviči preganjanja, izvršena v imenu nacionalizma, rasnih predsodkov in političnega sovraštva ter da naj izvršilni odbor na svojem novemberskem zasedanju pretehta, če so se vsi klubi ravnali po sklepih bruseljske resolucije, v nasprotnem primeru pa naj jih prisili, da bodo izvajali posledice. — Ko je na to Wells prosil zborovalce, naj razpravljajo o predlogu, je predložil belgijski delegat R. Lyr drugo resolucijo, ki je nastala na pobudo dr. Iz. Cankarja in ki jo je poleg Francozov, Angležev, Čehov, Bolgarov in Slovencev podpisalo še 11 drugih centrov. Francozi, ki so nameravali — po Crémieuxjevi izjavi — zahtevati izključitev Nemcev iz federacije, so sodili po razgovorih z Wellsom, da mu njihova namera ni bila po volji in da mu je bilo na tem, da se doseže sporazum. Zdaj je prišlo do prvega spopada: Zaradi nepoznanja besedila so se Nemci, hotéč varovati svoj ugled in se umakniti odgovornosti na kaka mučna vprašanja, kakor tudi predsednik Wells sam, ki je hotel preprečiti prekratek obračun z njimi, zatekli k formalni obrambi poslovnika. Zahtevi Francozov in zastopnikov vseh podpisanih centrov, naj se skupno z ameriško spomenico glasuje tudi za njihovo, se je Wells uprl in vztrajal, da se izglasuje najprej prva. Nastal je nesporazum. Videti je bilo, kakor da brani predsednik Nemce, dasi jih je hotel le zadržati, dokler jim ne bo angleška delegacija zastavila nekaj konkretnih vprašanj. Po ostri debati, v katero je posegal med drugimi tudi italijanski delegat Marinetti, ki je ves razgret protestiral, da bi se na kongresu obravnavala politična vprašanja, je bila prebrana druga resolucija, ki omenja konkretne dogodke v Nemčiji (avtodafé, napada na osebno svobodo pisateljev ter intelektualcev sploh zaradi njihovega mišljenja). Naposled je bila sprejeta

ameriška resolucija. Francozi pa so se sporazumeli z Nemci, da bodo skušali omiliti nekatere formulacije in jim tako olajšati položaj. Francoska delegacija je prosila zborovalce, naj novo varianto resolucije izglasujejo brez debate. Zdaj je moralo priti do preloma. Najostrejši protest zoper tako skrpano spravo je izrekel Wells sam. Njegovo stališče je bilo bolj in bolj jasno: po tem, ko so Nemci glasovali za Canbyjev predlog in sodelovali pri besedilu druge resolucije, naj jasno pokažejo, da tudi v praksi obsojajo nasilje. Generalni tajnik federacije H. Ould je nato zastavil nemški delegaciji dvoje vprašanj, namreč: ali je nemški PEN-klub protestiral zoper požig knjig in ali je res izključil nekatere člane zaradi njihovega političnega naziranja? To je bil sunek v sršenovo gnezdo. Nemci so planili in zahtevali, da se uvaža poslovnik. Nato je predsednik poklalnega pesnika E. Tollerja in mu dal besedo, češ, kdor želi govoriti k stvari, naj zdaj govori. Nemci so pretili, da zapuste zborovanje; ker pa je Wells hotel za vsako ceno preprečiti vsakršno izbegavanje odgovora, so Nemci razočarani odšli. Nastal je strašen vihar. Večina navzočnih je burno odobravalna predsednikovo ravnanje. Kljub nekaterim izbruhom in neokusnostim, je dobil besedo Toller, ki je v ognjevitem in zares izdelanem govoru do golega razkrinkal barbarski napad na duhovno svobodo v Nemčiji. Presenetila je njegova obzirnost, saj je le s težavo govoril pred forumom tujcev o dogodkih v lastni domovini. Iz njegovih besed sta zveneli strašna obsodba neodgovornega početja in grozeč opomin, ko je pozval zastopnike vseh drugih centrov, naj se tudi v svojih domovinah zavzamejo s prav takšno gorečnostjo za načelo svobodne misli in besede. Prav tako so udarile besede žida Schaloma Ascha, ki se je globoko poklonil krščanstvu in se zahvalil za zaščito najosnovnejše človeške pravice: svobodo veroizpovedi. Tako sta bili obe resoluciji, ki sta vsaj v tej obliki premagali neiskrenost in laž, sprejeti. Omembe je vreden pozersko izzivalen Marinettijev pristanek, ob katerem smo vsi čutili udarec v obraz, ko vemo za usodo našega življa na oni strani.

Kakih oprijemljivih uspehov dubrovniški kongres sicer ni dosegel. Iz obtožb in kritik nekaterih pojavov pa smemo sklepati, da se v okviru PEN-klubov pripravljajo odločni ukrepi zoper duhovno zasužnjenost, ki bodo morali odmevati povsod, kjer še ni sila pogazila prav vsega. Upajmo, da se bo zveza PEN-klubov zavzemala za vse ponižane in razžaljene ter da bo našla v borbi za resnico in pravico način, da se rešijo najvišji človečanski ideali. In edinole takšno prizadevanje bo dalo PEN-klubu, ki se mora ukvarjati s politikom, dokler bo politika zatirala duha, človeka in narode, realno osnovo za obstanek.

Alfonz Gspan.

LITERATURA NA GRMADI

Dne 10. maja 1933. so gorele v Berlinu, Leipzigu in drugod velike grmade knjig. Francoski germanofil baron Robert Fabre Luce je v neki polemiki z Romanom Rollandom primerjal hitlerjevsko sežiganje z modrostjo kmeta, ki pred spomladjo sežge na njivi staro, trhlo dračje in odvišno grmičevje: tako si pognoji grudo za novo življenje. Zares je fašistična Nemčija ravnala s knjigami mnogih slovečih nemških pisateljev kakor s posušenim plevelom in dračjem. Grmade gorečih knjig so bile tako opazen memento časa, v katerem živimo, da so se morale videti tudi skozi najbolj „nevtraln“ ograjo literarnega esteticizma. Pred bleskom tega simboličnega ognja nisi mogel uteči v noben imagi-

naren svet. Pred tem pojavom je morala obstati vest inteligentnega Evropca. Njen odgovor pa ni mogel biti drugačen, kot: ne ali da! Posredi ni ostalo ničesar razen strahopetnosti in duševne toposti.

Mogoče si je zamisliti sežiganje knjig po reku proslulega zgodovinskega sežigalca aleksandrijske biblioteke: Ali je v knjigah to, kar je v koranu; tedaj so odveč. Ali pa v njih ni tega, kar je v koranu; tedaj so škodljive in jih je treba sežgati. Ta logični sklep samovšečnega fanatizma je zelo star, vendar ne prestar, da ne bi mogle še kdaj podžgati nepreračunljive človeške nature. Savonarollovi pristaši so mnogo pozneje iz podobne logične potrebe sežigali humanistično literaturo. Nekoč so zaradi „nemoralnosti“ javno sežgali Wielandove spise, ki sodijo danes v družinsko knjižnico nemškega Spiessbürgerja. Podobna usoda je zadela pri nas Cankarjevo „Erotiko“. Če so nedavno v Ameriki zaplenili vso naklado spisov Lawrencea in Joycea in jih baje sežgali, tedaj še vedno ni izključeno, da bodo ti spisi čez nekaj let prešli v knjižnice najspodobnejših Američanov, zakaj nrvnost je zlasti v Ameriki močno raztegljiva reč. V Nemčiji pa niso sežigali šunda in nemoralne literature, in ne marksistične propagandne književnosti, marveč knjige, ki so jih bili izbrali iz mržnje do svobodnega duha in do vseh onih stremljenj, ki so skušala dati stari humaniteti novo, sodobno obliko. Ta grmada je bila po svoji sestavi skrajno nedosedna, nič drugega kot histerična demonstracija, vendar pa je prav v tem njen globoki pomen: Priča nam, *kakšnim* silam je danes izročen svobodno stvarjajoč pesnik ali mislec in v kakšno zmedo se pogreza svet.

„Predpomladni“ teror tretjega carstva se ni zadovoljil samo s preganjanjem knjig, marveč je udaril tudi po avtorjih. Tako se je zopet nov val intelektualne emigracije, to pot nemške, razpršil po deželah, kjer še velja ona svoboda, ki se ji posmehuje že dobršen del tako zvane „oficielne“ Evrope. Emigracija za emigracijo: danes desničarji, jutri levičarji, pojutrišnjem sredina: kam še in koliko časa?!

Naše pokolenje se ne more pritoževati, da bi mu zgodovina premalo nudila: Bili smo priče silnih razdejanj v svetovni vojni, ko so gorele dragocene biblioteke in znamenite katedrale; lahko smo čitali pod zagovori vojne in imperializma imena mož, ki smo o njih mislili, da so stebri svobodnega, kritičnega in človečanskega duha v Evropi. Preživeli smo leta, ko so v domovini Tolstega in Dostojevskega gorele knjige prav tako kakor nedavno v domovini Goetheja in Beethovna in ko so zaradi nizkotnih denuciacij padali v zgodnji grob ali bežali čez mejo pesniki in znanstveniki, ki so bili prav tako malo odgovorni za sistem in nasilje carizma, kakor smo mi danes odločilni pri vseh budalostih, ki se godé po svetu v imenu kdo ve kakšnih gesel in „idej“. Doživeli smo toliko tega, da nas tudi dogodki v Nemčiji „tretjega carstva“ niso mogli presenetiti. Toda stalno naraščanje takih pojavov, vztrajno zanikanje duhovne svobode in koncentričen ogenj na svobodnega človeka z dveh polarnih skrajnosti današnjega časa, vzbuja v vsakem mislečem sodobniku resno skrb za ono malo tal, ki mu jih je ostalo med ognjema fašizma in boljševizma.

*

Zaman iščemo po najnovejših, s tako zvano „Gleichschaltung“ izenačenih nemških književnih revijah jasnih in čistih besed v zagovor tega, kar se je bilo zgodilo. Od vsepovsod se oglašča ena sama beseda: *nacija*, tolikokrat povzdignjena in tolikokrat onečaščena, najbolj splošna in mnogoumna med vsemi,

ki so danes v vsakdanji rabi. V Nemčiji je bil po vojni zatiran in preganjan nacionalni duh; nemški nacionalni genij ni mogel priti do izraza pod pritiskom socialistične in judovske kulturne diktature; nemštvo je moralo izruvat plevel, ki je rasel na njegovi nacionalni njivi. To je najenostavnejši ekstrakt, ki ga dobiš iz številnih člankov potem, ko si se s težavo preril skozi džunglo gostobesednosti, kjer ti ovira pot na široko razpredena bodičasta frazeologija, z vseh vetrov nanešeni psevdoznanstveni termini.

Nemci naj nam odpuste, toda mi tega „zatiranega“ nemškega duha ne bomo nikdar docela razumeli. Prizadevno delo številnih profesorjev, ki so obesili svoje statve na kljukasti križ in sedaj predejo ideologijo nemškega fašizma, nam vzbuja prej pomilovanje kakor občudovanje. Nemški „nacionalni genij“ ni bil nikdar v zadregi, kako naj se izrazi: francoski in ruski socialistični teoretiki so ga zaznavali celó v teorijah nemškega socializma in nacionalne ekonomije; danes sežigana nemška literatura je opravljala ogromno propagando za nemštvo po vsem svetu.

Razumemo nacionalnega duha, ker verujemo, da je različnost narodov naravno dana in da ima veliko funkcionalno vlogo v razvoju človeštva, ki rase iz narodov tako, kakor rase narod iz poedincev. Vendar je vsak nacionalni duh v bistvu samo varianta občečloveškega duha in samo tak je razumljiv in sprejemljiv za druge narode. Zato cenimo narodnega duha, ki se je izrazil v Goetheju, Schillerju, Beethovnu, Wagnerju, v nemškem idealizmu, v nemškem romantizmu; izrazil se je kot nemška oblika občečloveškega stremjenja in hrepenjenja, in čim bolj je bil izrazit, tem bolj je bil zanimiv za ostale narode. Toda, kaj ima skupnega nacionalni genij s tem brutalizmom, ki se zakriva s totemi prednikov in šele išče naknadnega miselnega opravičila za izvršena dejanja?! Vemo, kako nastajajo take „ideologije“: Najprej je bilo neko zlo, in to je rodilo dispozicijo; iz nje je izšel človek à la Hitler, ki je umel izkoristiti duševno sprejemljivost in jo združiti s socialističnimi in gospodarskimi gesli; potem je prišla propaganda, za njo je nastopila psihoza, ki je rodila teror in le-ta je slabičem na vladi najprej moralno, nato pa dejansko iztrgal moč in oblast. Šele sedaj so prišle doktrine in sedaj stoprav se oglašajo tisti, ki so voljni vse zagovarjati in, kakor je dejal Heine o nemškem profesorju, „mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen“ zamašiti vrzeli v zgradbi vesoljstva.

*

Poljudne besede o pesku v oči so še vedno veljavne: namesto peska v oči nam danes mečejo v duha kopice drobnih, neprebavljivih fraz, ki opravljajo enako delo: zatemnjujejo poglede. Sodobna problematika je obtežena z neverjetno debelo navlako gostobesednosti, ki zakriva mnoga, sicer preprosta in jasna dejstva in dognane življenjske resnice. Táko zatemnjevanje duha s kopico drobnih, na videz bleščečih dialektičnih zrnec so tudi doktrine fašistične reakcije — ne glede na to, iz katere duševne pustinje prihajajo ti nevarni oblaki miselnega peska.

Vladimir von Hartlieb je v svojem močno enostranskem poročilu o dubrovniškem kongresu PEN-klubov („Die literarische Welt“ z dne 23. junija t. l.) označil tiste, ki so demonstrativno ploskali kongresnim resolucijam, za omejenice, ki ne morejo preko majhnega žurnalizma. Odkod ta sodba? Evo vam

nekoliko „peska v oči“: „Danes imamo zahajajoči in vzhajajoči svet: s statuti in resolucijami ne bo mogoče ne tega rešiti ne onega zadržati. Liberalna, racionalistična doba, doba oportunistične vere v napredek, je končana; včerajšnji naprednjaki so današnji nazadnjaki: čas jih je premagal. Na kongresu v Dubrovniku si še večkrat slišal vokabular francoske revolucije: toda vélike besede so zvene le strahotno prazno... Statuti PEN-klubov še koreninijo v tem jeziku, v tej bombastični svobodnjaški in spießbürgerski ideologiji. To pa ne more niti malo predrugačiti dejstva, da že tri velike države v Evropi — čeprav stoje na nasprotnih tečajih — pripadajo drugi epohi...“ Te države so: Italija in Nemčija z ene strani, Rusija z druge strani...

Da je sredina med dvema političnima skrajnostima v resnični in pristni krizi — kdo bi dvomil? Toda politična sredina, ki je danes tako razmajana in negotova v svojih dejanjih in tako malo jasna in dosledna v svojih ideologijah, ni edina in izključna domovina onih idealov, ki jih je 19. stoletje združilo v „religione della libertà“ (B. Croce) in ki bolj slone na veri v človeka in njegovega duha kakor v „oportunistični veri v napredek“. Naj nam tisti, ki plešejo okrog knjižnih grmad, na katerih so gorele tudi knjige Stefana Zweiga, F. W. Försterja, Coudenhove-Kalergija i. dr., ne pripovedujejo o vzhajajočem solncu fašizma. Dobro poznamo to staro, mrzlo solnce tiranije, ki vzhaja in zahaja v zgodovini človeštva za neko, danes še bolj sluteno kakor dognano periodično pravilnostjo. To, kar prinaša fašizem idejno in stvarno, ni nič novega v krvavi knjigi, ki se imenuje povestnica človeštva. Nove so samo oblike, novi so izrazi in citati, ki z njimi skuša prikriti svojo edino gibalno silo, „*der Wille zur Macht*“. Njegova politična praksa je že zdavnaj znana iz Machiavellija. Človeštvo se je skozi vekove borilo zoper „fašizme“ in „boljševizme“ vseh inace in se bo borilo še skozi neskončne vekove, zakaj vera v stalno rastoči, progresivni napredek, ta sladka iluzija enciklopedistov in religiozno-brezbožni „credo“ 19. stoletja, je zares omajana v svoji dogmatični osnovi.

Usodno je, vendar pa skoraj že normalno, da mora človeštvo v nekih časih začenjati znova prav pri temeljih, medtem ko so predniki na istem mestu zgradili že velik hram. Toda — kaj bi bila zgodovina brez tega usodnega Sisifovega kamna in Tantalovih muk? Premagovanje človeka-roparja in prav tako premagovanje poskusa, da to vkročeno zverino siloma izpremene v termitskega kolektivističnega delavca, je naloga mnogih in večjih kulturnih krogov, kakor je krog meščanske kulture, ki se zdi zaključen in strnjen.

Goreče grmade knjig so bile daleč vidna demonstracija zoper duhovno svobodo; da je ta maščevalni akt izvršil nad samim seboj baš nemški narod, je samo znak njegove neuravnovešenosti. Pisatelji, katerih spisi so goreli na grmadah, so po svetovni vojni pomagali rehabilitirati Nemčijo in jo potegniti iz njene izolacije. Danes se je svečano, v svitu grmad, odpovedala tem prevodnikom svoje miselnosti. Mi, ki ležimo na mejah njenega vpliva, lahko hvaležno potrdimo, da se dotok nemške miselnosti zmanjšuje. Izolirana, kulturno avtarkna, nasproti vsemu ostalemu svetu naduto našopirjena Nemčija, ki se odpoveduje sodelovanju pri izgradnji Nove Evrope, bodoče „domovine svobodnih in prijateljskih narodov“, ne more več zanimati sosednjih kulturnih delavcev. Skrb zanjo prepuščamo onim silam, ki lahko nasproti pesti postavijo drugo pest.

B. Borko.

O FILOZOFIJI IN AKTUALNOSTI SOCIALNIH VPRAŠANJ

(Nadaljevanje.¹)

III

Slika sedanje socialne krize in analiza dualizma sta podali zadosten dokaz, da si nobena socialna sila v meščanski družbi ni pridobila svojega pomena kot kulturna avtoriteta.

Prišli smo na točko, kjer moramo poseči nazaj na zastavljeno vprašanje, kaj je bistvo družabne kulturne avtoritete.

Ako premotrimo vso doslej nam znano zgodovino družbe kot nastalih in še obstoječih ali pa že mrtvih kulturnih enot, vidimo, da živi v družbi *kulturna avtoriteta* kot živa socialna sila, kot plast, ki je nosila oblast in bila odgovorna kot *vodstvo*. O tem naj si ne delajo socialne plasti ali razredi nikakršnih iluzij. Družba ne prizna oblasti, če ne spoznava v nji tudi kulturne avtoritete ali duhovnega in materialnega duhovnega vodstva. Z druge strani pa je dolžnost do samega sebe in socialna dolžnost tega vodstva izpolnjevanje naloge, ki jo ima v družbi kulturna avtoriteta. V prvi vrsti, bistveno, je naloga te velesile, ohranjati, *vzdrževati kulturno celotnost družbe*. In kolikor je pri tem odvisna od sodelovanja in torej od zavesti vseh članov družbe, mora avtoriteta *gajiti kulturno predstavo v vsej družabni miselnosti*. To velja tembolj za tako zvani sistem demokracije.

S tem zakonom pa je dana že kontinuiteta kulture, ker vsaka dozorela socialna plast v določenem trenutku lahko prevzame v družbi oblast in vodstvo, ker vsaka plast lahko sprejme vase vso doseženo kulturno vsebino in spozna razvojne zakone družbe, iz česar si ustvari lastno delovno socialno metodo. Enako pa je s službo v družbi omogočeno avtoriteti udobnejše življenje: privilegiji nastanejo popolnoma naravno. Socialna plast, ki je voditeljica družbe, vodi predvsem materialno in duhovno produkcijo. Prva ji daje več življenjskih sredstev, druga pa razen teh še lažje in imenitnejši življenjski način duševnega delavstva. To ima tem večji pomen dotlej, ko je ročno delo še zaničevano in cenjeno za manj vredno kakor pa duševno delo (čeprav je to često samo pisarniško). V celoti je to pač zadosten razlog, da se poskuša vzdržati vladajoča plast na površju tudi še potem, ko se že razdeli njena centralna funkcija. Iz plasti nastaja organizacija in dobimo kot končni rezultat kasto. Takšna organizacija se zapre vase. Prvič jo je že n. pr. nova delitev dela vrgla iz toka materialne produkcije, tako da se nehote oddaljuje od družbe in se v nji le z naporom vzdržuje, kaj še, da bi ji bila naravna voditeljica. Prav lahko pa si ista kasta ali organizacija (kakor n. pr. v krščanski dobi) obdrži še nadalje vodstvo duhovne produkcije in s tem še nekakšno duhovno vodstvo ali kulturno avtoriteto družbe.

Kakšno razmerje med kulturno avtoritetom in družbo imamo v zgodovini meščanstva? Iz zgornjih približnih označb njihovih zakonitosti bi morali v

¹ V že objavljenem delu sta nastali dve tiskovni pomoti; na strani 362., 4. odst., 7. vrsta: pravilno „neproduktivnostjo“, na strani 365. pa 11. vrsta od spodaj: prav „v njeni ‚polovici‘, materialni kulturi.“ — O. p.

meščanski družbi pripisati kulturno vodstvo in vlogo avtoritete meščanstvu. V resnici pa vidimo, da je bil razvoj avtoritete v Evropi popolnoma drugačen.

Do politične zmage meščanstva nad plemstvom je v Evropi vladala Cerkev. Kakšen je bil njen način socialnega delovanja v kulturnem obsegu v raznih deželah, nas tu ne zanima. Fevdalna Cerkev je bila oblast nad oblastmi, država nad državami, edina sila z mednarodnim socialnim programom, organizacijo in ugledom. Kakor je bila priznana kulturna avtoriteta družbe, tako je tudi materialno lahko opirala svojo politično moč na posest — na svojo nepremično lastnino. Njena posest je znašala dve tretjini vse evropske površine. Cerkev pa je obvladala tudi vse takratno duhovno — tudi razumsko — življenje družbe, in sicer zavestno obvladala. Cerkev je gojila sistematično kulturno delo in se borila za svoj ugled. Zgodovinarji pravijo, da je vladala v tisti dobi vera, religija. Toda sistem, ki ga je predstavljala cerkvena kulturna organizacija, nam je zadosten dokaz za to, da je Cerkev v srednjem veku bila več, kakor samó religija. Cerkev je bila organska in dejanska kulturna avtoriteta.

IV

Z dozorevajočim meščanstvom se je v novem veku zamajala fevdalna gospodarska zgradba družbe. S Cerkvijo spojeno plemstvo se ni moglo ubraniti meščanskega upora in poznejših napadov, meščanstvo je zmagovalo s svojim denarjem in naposled zmagalo s svojo tehniko kot sredstvom v materialni produkciji. Postalo je gospodarsko samostojno, potem politično, potem kulturno. Kar se ni posrečilo kmetskim uporom in religioznim reformacijam: razdreti fevdalni sistem, to se je posrečilo gospodarsko usmerjenim meščanom. Meščanstvo si je pridobilo prijateljstvo (kmeškega) ljudstva. Ustvarilo si je lastno miselnost, lastno znanost, vero in filozofijo. Od takrat, ko se je v družbi uveljavilo meščanstvo kot organizator družbe, se je dejansko končala oblast Cerkve in s tem tudi avtoriteta Cerkve. Meščanstvo je za svoje področje ni več priznavalo. Na njeno mesto je postavljalo filozofe — ne vedoč, da s tem prav za prav samó določa filozofiji prvo mesto med kulturnimi kategorijami, katero je dotlej imela religija. Iz zgodovine zgodnje meščanske filozofije in miselnosti razločno spoznavamo, da je meščanstvo res smatralo Cerkev samo za predstavnik religije in izvajalo njeno moč iz religije ne pa iz bistva kulturne avtoritete. Že to je dokaz, da meščanstvo ni doživelo predstave celotnega družabnega življenja in razvoja kot kulture. To doživetje je ostalo slej ko prej prednost Cerkve, oziroma njenega kulturno (socialno) aktivnega sloja — duhovništva. Po svoji tradiciji je torej ostala kulturna avtoriteta Cerkve, in kolikor je bilo mogoče, je ostala to še doslej, posebno za ljudstvo, od katerega se je meščanstvo odaljevalo, Cerkev pa se mu tembolj bližala, izpopolnjujoča svoj sistem duhovnega vodstva previdno do zadnjih potankosti, izrabljajoča vrzeli, ki jih povzroča v duhovnem življenju individualistično in liberalistično meščanstvo, stoječa zmerom in povsod za njim, v borbi za delitev oblasti. S tem razmerjem med njima je utemeljena misel, da je Cerkev večna, družba pa samo prehodna, začasna. Zaradi njune delitve oblasti in avtoritete pa je nastala v družbi popolna pojmovna zmeda.

Vzrok za dualizem meščanske družbe je torej že značaj meščanstva kot organizatorja materialne kulture. Njegova pozornost je od nekdanj usmerjena na oblast človeka nad naravo, v kateri si ne predstavlja obenem človeka.

Človeka prepušča meščan samemu sebi. Enako si predstavlja kot svobodno tudi družbo. Kvečjemu se mu zde potrebni še *gospodarski zakoni*. Kulturo, katero mu pomeni samo duhovna kultura ali celó samo njeni proizvodi, smatra za tvorbo *svobodnega duha*.

Poudarjajoč vodstvo razuma, se meščanstvo opira na *znanost*. Ako pa pregledamo veličastno zgradbo meščanske znanosti, vidimo, da sta težišče in vsebina te znanosti *naravoslovje*. O družboslovju kot znanosti o človeku in o socialnem svetu v meščanski kulturi ni resnega govora. Tu se pričinja kraljestvo svobodnega duha, ki se izraža v kulturnem življenju kot anarhija.

Še bolj razločno opazamo to *dvojno doživljanje in pojmovanje sveta*, to dvojno iskanje resnice, v neposredni živi meščanski miselnosti, ki je v stoletjih postala *miselnost vseh plasti* te družbe. Meščanski človek, ki veruje v neizpremenljive zakone prirode, neha misliti in verovati v možnost kakršnekoli zakonitosti v razvoju človeka in družbe. Lahko si predstavlja in si tudi že predstavlja popolno moč razuma in z njim znanstveno organizirano izkoriščanje prirode. Zamišlja si znanstveno organizirano gospodarstvo (in civilizacijo kot izraz tega sistema), ne more pa si predstaviti obče veljavne, znanstvene organizacije celotne družbe, ker nima niti pojma niti besede za celotnost kulture, za nerazdeljivost družbe. Njemu se zdi popolnoma v redu *popolna ločitev materialne od duhovne kulture*.

Ni mi treba razlage, da iz te delitve, ki je v meščanski družbi tudi konkretno izvedena, oziroma uvedena, ne moremo čutiti nikakršne kulturne koncepcije in zato tudi ne moremo govoriti o bivanju kulturne avtoritete.

In res, če pogledamo sedanje socialne sile in socialna gibanja, med njimi ne vidimo borbe, ki bi kazala, da se zavedajo kulturnih zakonov družbe. Te sile se ne bore z močjo avtoritete, niti z orožjem avtoritete in ne za moč avtoritete, marveč za oblast in vsaj dejansko, vidno, samo za oblast — predvsem v gospodarskem smislu. Tako ena kakor druga poudarja gospodarski moment, ne videča, da je gospodarski problem meščanska družba s svojo tehniko že premagala, da pa je ostal še nerešen kulturni problem, *problem organizacije*, ki je ni mogoče izvesti, ako ne priznavamo zakonov družbe kot prirodne celote.

Izmed poskusov in ideologij za rešitev iz sedanje krize naj opozorim še enkrat na najnovejšo bitko: med tehnokratskim gibanjem in poklicno politiko. Tudi ta boj se giblje samo med gospodarstvom ali tehniko kot njenim vodstvom in med politiko, torej tako, kakor da sta ti dve kulturni kategoriji v družbi že vsa kultura in vsa družba. In še en pojav naj omenim, ki je morda še najpomembnejši. Mislim tradicijo, ki pa ni zgolj slučajna, da se meščanska družba deli *ne* na kulturne tokove, marveč — na politične stranke in da te padajo in nastajajo ko gobe. V tem pojavu je le še doslednost, če se od vseh strank propagira v družbi politična diktatura — torej naravnavanje družabnega razvoja s pomočjo oblasti kot fizične moči, ne glede na kulturo in nekulturo.

V

Pri označbi meščanske družbe s pomočjo njenega pojma o kulturi in kulturni avtoriteti sem moral omenjati *Cerkve*. Močno okrnjena oblast Cerkve nad družbo je ostala kot avtoriteta Cerkve nad masami. Meščanstvo ji je to avtoriteto sicer teoretično oporekalo, dejansko pa jo je mirno toleriralo in v posebnih primerih celó priznavalo. Vendar se v celoti to vprašanje še ni od-

ločilo. Skoraj vse meščanske države so se ob koncu 19. stoletja bližale ločitvi Cerkev od države in laizaciji socialnega življenja. Komercializirana meščanska miselnost je preplavila Cerkev in produkte religiozne miselnosti. Celó Cerkev sama se je pomeščanila. Ohranila se je sicer kot organizacija, kot socialna plast in kot nositelj družabne tradicije, katero je spretno gojila, toda v notranjosti Cerkev same sta se pod vplivom meščanskega mišljenja in gledanja zmerom bolj izgubljali tradicija in misel kulturnega vodstva, *misel kulturne avtoritete*. Izginila je predstava kulture in metodika kulturnega dela. Racionalizem in individualizem pa tudi specializacija so občutno posegli v organizem in delo Cerkev. Ostala je skoraj samo tradicionalna imperialistična misel na organizacijo vesoljnega sveta v eno samo celoto, torej formalna in zunanje tehnična naloga. Vsebinska je izginila. Vseeno je, kdo ji enotnost ustvarja. Vseeno je, kje in kako živi dotlej človek. Vseeno je, s kakšnimi sredstvi se zasnovana celota organizira.

Posledice meščanskega vpliva na Cerkev so razvidne iz mnogih sedanjih lastnosti njenega sistema in delovanja. V Cerkvi se še doslej druží hierarhični princip selekcije z demokratičnim in poslednji se omejuje zgolj na duhovščino. Izključena je beseda vernikov. V to nasprotje je Cerkev zavedel *spor z meščanstvom*, ki si ga je Cerkev tolmačila kot *spor z družbo* in ji je zaradi tega hotela duhovno vladati — ne pa ji biti voditeljica. V tem pojmovanju je vzdržala duhovni pritisk nad masami, dokler ga je mogla, dokler ni izčrpala za to svojih naravnih pogojev. Bila je prisiljena na tej poti nastopati predvsem kot racionalizirana organizacija. Razdeljena na konfesije, se ni mogla več združiti. Uvedla je različna razmerja med Cerkvijo in posameznimi narodi, državami, kontinenti, in sicer različna z vidika načelnega kulturnega dela. Pa tudi iz podrobnega kulturnega dela Cerkev, ki producira več psevdokulturne stvarine kakor pa kulturnih dejanj, se jasno zrcali nezavestnost, dà, celó nevednost, kaj je kulturno delo in kakšne so dolžnosti in *sredstva kulturne avtoritete*. V sedanji poznomeščanski Cerkvi zaman iščemo kulturne koncepcije in za njenim delovanjem zaman iščemo kulturne avtoritete. Iz tega smemo sklepati, da je kakor vsa družba tako tudi živa Cerkev brez močne kulturne misli in volje. Kakor se v meščanstvu ne more razviti kritika družbe, ker je v dosedanji duhovni produkciji zmagal trg ter propadla kvaliteta, ki je ne moreta nadomestiti *organizacija in kvantiteta*, tako se v Cerkvi ne more znova pojaviti sintetično pojmovanje kulture. Dokazov, da je tako, imamo razen že naštetih predvsem v ideologiji katoliških akcij, ki slone vse na tezi, da daje kulturno iniciativa človeštvu samo religija. Ta zmeta je pač precej blizu zmoti meščanstva, ki v svoji prvi dobi ni videlo v Cerkvi nič drugega ko predstavnico vere; pomeni v bistvu pomeščanjenje in stagnacijo, socialno asimilacijo Cerkev.

V nasprotju s sklepi, ki bi bili posledica tu označenega razvoja Cerkev, se v zadnjem času meščanstvo spet približuje tej varuhinji tradicije. Med mnogimi narodi nastajajo *socialni pokreti*, ki si postavljajo na čelo Cerkev kot voditeljico družabnega razvoja. Dočim se je zgodnje meščanstvo ločilo od Cerkev, ker jo je smatralo zgolj za predstavnico religije ali pa konfesije, ki da ima samo stranski pomen, imamo tu misel, da je Cerkev napredna, razvojna sila že kot predstavnica religije. Vsa katoliška akcija in katoliška mladina trdita, da je religija vodilna kulturna kategorija. Izprememba je že iz tega opisa zelo zanimiva. Zaman bi pa iskali tu kulturnih spoznanj. *Religiozna*

usmerjenost pomeni samo skok od filozofije nazaj — k religiji, ne more pa biti dokaz za sintetičnejše pojmovanje kulture. Niti Cerkev niti posamezne konfesije nimajo danes metode kulturnega dela.

VI

Presoditi moramo v zvezi z religioznim problemom avtoritete in miselnosti še problem avtoritete in religije. Šele po tej presoji si bomo mogli predstaviti, kaj pomeni skok meščanske miselnosti preko in mimo filozofije.

Vprašanje o kulturni avtoritativnosti religije se nanaša na bistvo posameznih kulturnih kategorij: umetnosti, filozofije, znanosti itd. in pa na razmerja med njimi.

Za meščanski pogled in pojem družabnega življenja je značilno, da zahteva za vsako kulturno kategorijo popolno neodvisnost, avtonomijo znanosti itd., kakor zahteva avtonomijo gospodarstva. To atomiziranje, *razkosavanje kulture* in njene vidne organizacije v celoti ni opravičeno z naravo kulture, marveč le z vidika vsake posamezne socialne plasti. Toda, čeprav je mogoče eno kulturno kategorijo tako načelno ločevati od življenja, da se nam zdi že popolnoma nepotrebna, se vendar družba ne more organizirati in ne more živeti brez katerekoli izmed teh kategorij. Gojiti in imeti mora vse, ker so naravne, in to velja za gospodarstvo in politiko enako kakor za umetnost. V resničnosti in zgodovini vidimo, da je res tako. To dejstvo je znak, da so te kategorije vzporedne in da šele *skupno vse kategorije pomenijo kulturo* in — da velja to tudi za meščansko družbo. S tega vidika religija sama ne more biti nositeljica kulturne avtoritete, in to se zлага z našo konstatacijo, da *nekdanja Cerkev kot avtoriteta ni bila zgolj predstavnica religije*, marveč je bila *avtoriteta kot sloj*, ki je predstavljal v družbi hkratu kulturno tradicijo.

Razen naznačene vzporednosti pa imamo še notranje lastnosti vsake kulturne kategorije. Med duhovno kulturo spadajo n. pr. vsi nazaj na družbo usmerjeni tokovi miselnosti in njene produkcije. Namenjena je ta produkcija družbi sami. *Filozofija* je produkt znanstvene miselnosti in njen namen je, odkrivati družbi nova spoznanja. Zato išče filozofija metodo, ki jo izroča posameznim znanostim in po njih vsej družbi. Filozofija pa se ne zanima za vso ljudsko miselnost, ampak le za njeno znanost in zato tudi ne more biti organizator in voditelj družabne vsakokratne miselnosti. Obenem je plast filozofsko nadarjenih in produktivnih ljudi tako majhna, da ne more izvajati v družbi dejanske avtoritete. Podobno je z znanostjo in razen tega se *znanost* še specializira. Religija je širša. *Religija* je pa obenem usmerjena v neposredno življenje, in sicer *kot nauk o načinu življenja*. Nastaja pa verski nauk popolnoma drugače kakor filozofski in znanstveni. Dočim sta onadva predvsem produkt individualne miselnosti in s tem že lahko predstavljata smer prihodnjega družabnega razvoja, je religija v bistvu *produkt socialne večinske miselnosti*. Religija je produkt miselnosti, ki jo je večina ljudi že dosegla in sprejela. Njena velika zgodovinska kulturna vrednost je v tem, da posreduje kulturno izkristalizirano miselnost ene kulturne enote drugim — bolj zaostalim enotam. Lastni družbi, kjer je nastala, pa ostane religija samo regulator, ki ji zapira pot nazaj. Pravimo, da vodi Cerkev varno. V neposrednem življenju ima religija kot nauk o življenju pomen tudi za duševno življenje posameznika, ker mu je ta nauk neizogibno potrebna kulturna vzgoja za bivanje v družbi.

Religija vodi varno tudi posameznika. Toda ne dá mu novih doživetij, razen onih, ki so že socialno dosežena; v slabem primeru mu lahko dá še celó mnogo manj, niti v najboljšem primeru pa mu kot religija ne more dati več. To resnico o naravi religije priznava tudi sama Cerkev in zato poskuša vzporediti svoj razvoj z napredkom znanosti, filozofije, umetnosti — neposredne socialne miselnosti; med njimi pa nastaja zmerom nova napetost, čim hitrejši je tempo življenja.

Vzemi si za primer umetnost, ki enako kakor religija obsega vse življenje in pozna vsa svoja sredstva, a je vendar ne moremo z njo zamenjati. *Umetnost* izvira iz neposrednega posameznikovega doživetja sveta kot prirodne celote. Vsa družba mogoče nikdar ne doseže takšnega doživetja, gotovo pa ga v njegovem trenutku še ni doživela. Iz potenciala med obema nastane umetnina. Umetnost ima torej veliko možnost, da prav tako kakor filozofija posreduje najnovejša odkritja in spoznanja in da obseže enotnost celote. Ima celó še več kakor filozofija, ker obsega razen razuma tudi še človekovo čutno in predstavno življenje ter mu zato lahko neposredno izroča svoje doznave. In res je umetnost od nekdaj bila in je nositeljica vsega novega. Da kljub temu umetnost ne more biti voditeljica družbe in še nikdar ni bila, si moramo razložiti s tem, da je njena delovna metoda odvisna od visoke vzgoje tvorca in da je torej umetnikov malo, razvoj družbe pa še ni dospel do takšne stopnje, kjer bi odločala manjšina s samimi duševnimi vplivi in sredstvi. Takšne družbe ni. Očitno pa raste pomen umetnosti. V meščanski družbi, s primerno izobrazbo ljudstva in z zadostnim denarnim prometom se je umetnost izpremenila v industrijo. Milijarde knjig, gledališča, kino in radio omogočajo, da je narasel konsum umetnosti. *A razvoj umetnosti v industrijskem obsegu* nikakor ne pospešuje umetniške produkcije kvalitativno. Nasprotno so se pri tem le še ostreje pokazali vsi napačni pojmi meščanske družbe o kulturi. Pokazali so se tu kot slab okus, ki sprejema namestu umetnosti zabavno in drugo tvarino, kot nekulturna *špekulacija z zahtevami ljudskega duševnega življenja*. Naposled moramo upoštevati še dejstvo, da so umetniško produktivne samo tiste plasti ali člani plasti, ki so jim na razpolago sredstva za to produkcijo; ta plast pa je v naši dobi samo meščanstvo, v katerem smo videli, da mu miselnost razjedajo bistveno napačni nazori o družbi in zato tudi napačen pojem o umetnosti.

Vse te razmere proučujeta umetnostna zgodovina in *kritika*. Nam pa niti ne pride na misel, da bi zahtevali, naj te dve ozdravita razmere. Tudi te dve sta prešibki za veliko nalogo. In tako imamo čuden pojav v meščanski družbi, da se je uvedla kritika vobče samo kot *umetnostna kritika*, a priori pa ne kot kritika celotne družbe in ocenjevalka kulturnega dela vseh sedanjih socialnih sil. Kljub temu pa je umetnost iztrgana iz meščanske kulturne produkcije in nadomeščá jo tržno blago, umetnik sam pa nima nikakršne moči, da bi soodločal usodo družbe.

Odgovor o razmerju med religijo in umetnostjo nam le še bolj potrjuje sodbo, da Cerkev kot zastopnica religije ne more biti voditeljica družbe, ker je religija v načelnem nasprotju z vsem uveljavljanjem individualno danega doživetja kulture, dočim sama iz njega ne producira.

V celoti pa nam je razmerje med kulturnimi kategorijami znova pokazalo, da se nobena kulturna kategorija sama ne more uveljaviti kot avtoriteta in voditeljica družbe, da more biti nositelj avtoritete le močna socialna plast.

Vrzel na mestu kulturne avtoritete nam označuje tudi meščanska *filozofija*, ki naj bi bila teoretično vodstvo družbe. Vprav ta filozofija je popolnoma zgrešila vprašanje o naravnih zakonih v družbi. Dočim jih je v prvi dobi razlagala kot naravoslovne, je pozneje te opustila, ne da bi jih nadomestila s socialnimi. Tudi filozofija je zgrešila vprašanje kulture. Dvojnost meščanskega pojma ali doživljanja sveta se kaže tu kot delitev filozofije na idealistično in materialistično.

Filozofija je produkt družbe, in sicer vladajoče plasti v nji; drugačna bi filozofija družbi nič ne koristila, ker ne bi bilo nikogar, ki naj uporabi njene metode.

Meščanstvo je vzgojila Cerkev. Emancipiralo pa se je od nje z emancipacijo filozofije. Pri njem je našla filozofija novo razvojno možnost in delovno polje. Oklenila se je naravoslovja, postala materialistična. Pozneje se je spet izpremenila in postala idealistična. Oba ta dva vidna znaka meščanske filozofije pa nimata s strokovnim pojmom filozofije nikakršne notranje zveze. Meščanstvo je s tema označbama nevede pokazalo, da ne razume problema *idealizem : materializem* ali *duh : materija*, ki mu ga je bila zapustila Cerkev kot kulturna avtoriteta. Ta problem se nam razkrije pač šele takrat, ko vemo, kaj je pomenil v dialektiki Cerkve. Kajti krščanstvo je, kakor vemo, nastalo iz miselnosti, ki je bila v organski zvezi z grško filozofijo. Prvotno je krščanska organizacija gotovo razumela kulturni pomen filozofskih odkritij. Cerkev je z njimi napredovala in postala kulturna avtoriteta. Ni torej producirala nove filozofije, marveč se je uveljavila neposredno socialno kot organska oblast, kar je znamenje, da je tudi *antična filozofija* nastala kot plod kulturne ali vsaj sintetično socialne aktivitete. Antični ugled filozofije so mogoče imeli v misli prvi *meščanski filozofi*, ko so obljubljali filozofiji, da postane voditeljica človeštva. Kot meščani pa niso razumeli problema, ki je dozorel v stari filozofiji, marveč so ga vzeli kot problem metafizike in iz njega potem razumarsko gradili slavne sisteme. Ako prenesemo problem duha in materije na vprašanje o naravi družbe, vidimo, da pomeni predstavo kulture, in sicer na pozitivni strani predstavo družbe kot kulture. Duh v tej predstavi ni duša, kakor si je to razlagala filozofija individualističnega meščanstva.

Več o tem problemu bo gotovo kmalu odkrila sama moderna filozofija. Kajti že v uvodu sem imel priložnost, omeniti, da je nastalo v moderni filozofiji novo gibanje, ki zahteva revizijo vse meščanske filozofije. Da to gibanje ni novo, se lahko pričemo n. pr. pri filozofiji intuicije (Bergson). Iskanje kompleksnega čuta je namreč doseglo, da smo spoznali zvezo med kulturo in duševnim doživetjem kulture kot doživetjem resnice, lepote, pravičnosti itd. Teh vrednot ne doživljamo z razumom ali čuvstvom, marveč z intuicijo. *Intuicija* je v zgodovini družbe, ki nima dejanske kulturne avtoritete, edini regulator kulturnega življenja. S tem odkritjem je psihologija oplodila filozofijo, ji pokazala probleme, na katere dotlej ni mislila.

Obenem pa so odkrivale isti problem kritične družabne razmere in niso dovoljevale optimizma, da je filozofija vodila družbo. Še manj pa so te razmere mogle zvrniti s filozofije odgovornost, ki jo je toliko časa samozavestno

nosila, ne da bi ji količkaj zadostila. Moderni filozof je postal zelo pozno pozoren na dejstvo, da se meščanska družba umika od filozofije in celo od znanosti.

Ako pomislimo, da sta zašla intuicija meščanstva in njegov razum, ki ga predstavlja filozofija, v nasprotje z osebnimi in razrednimi interesi meščanstva, potem se mora filozofija zavedati, da je dejansko ona največ kriva naše kulturne krize. Vsa filozofija zadnjih stoletij je podlegla kulturnemu dualizmu meščanske miselnosti in organizacije, s tem pa je družbi zapravila tudi pojem kulturne avtoritete.

VIII

Kakšni so naši zaključki v zvezi z dosedanjimi ugotovitvami?

Zasledovali smo razvoj kulturne avtoritete v meščanski družbi, kakor nas je vodila aktualnost socialnih problemov. Na tej poti je v meščanstvu kulturna avtoriteta izginila. Nastala je *doba anarhije v javnem delovanju*, in sicer anarhije, ki je v bistvu izraz dualizma. Imamo aktiviteto in oblast v področju materialne produkcije, ni pa avtoritete in *merila* v področju duhovne produkcije, ker tu ne odloča oblast, temveč odloča organska avtoriteta, rastoča neposredno iz ljudske miselnosti. Posledica tradicije tega dualizma je, da družba nima kulturne organizacije, nima metode kulturnega dela ne plasti, ki bi nosila predstavo kulture kot naše bodočnosti. Iz tega je razumljivo, da je prišla vsa materialna produkcija v nasprotje z družbo. Kar se v začetku in vsem času, dokler je meščanska družba zapadne Evrope živela od gospodarske konjunktura tudi kulturno, ni pokazalo, to se je pokazalo, ko je prenehala konjunktura. Zdaj pa občutimo in vidimo socialne napake družbe. In razumemo, da sedanja socialna kriza ni naključje, *spoznavamo, da veljajo tudi v družbi naravne zakonitosti*.

IX

Čeprav smo tu obravnavali samo problem kulturne avtoritete v družbi, smemo reči, da izpričuje razvoj meščanske družbe nezadostno mero kulturne zavesti. Zavestno življenje družbe kot celote je v nji in z njo padlo. Družba je gojila posameznika, njen individualizem se je proslavil v dobi liberalizma in vlada še danes. Njen kulturni ideal se je izživiljal v osebnosti. Na ta ideal se opira sedanji meščan.

Kaj pa opažamo na tej črti v naši razburkani družbi? Naš čas pogreša vprav človeka — osebnosti. Nепrestano čitamo o tem in moramo reči, da je ta tožba upravičena. Naš čas nima človeka, ki bi bil kot tip, pa čeprav tehnokrat, obenem osebnost. Tip imenujemo lik človeka, ki se pojavi povsod hkratu, pri vseh narodih iste družabne ali gospodarske enote. Tega pa nimamo. Ako premislimo že našete družabne zakonitosti, tudi ne moremo pričakovati, da bi ga resnično imeli. Meščanski gospodarski organizator še ni dozorel do te višine. Tako zvani kulturni delavec splošno še ni prestopil meje prosvetnega delavca in specialista. Pri vseh kulturni pojem šele nastaja. Celó najboljši se šele prebujajo. Ta mala plast ljudi, ki bi mogli biti osebnosti, je za razkrojene družabne plasti izgubljena vrednota. Posebno pa velja to za področje, ki izčrpava vse tokove sedanje socialne aktivnosti, to je, za politiko. Če v zvezi s tem vidimo, kako *politika* posega v vse ostalo *duhovno življenje* brez

čuta za kulturo, potem moramo reči, da tudi osebnost v meščanski družbi ne more nadomestiti kulturnega vodstva. Etatizem je plebiscit za izgon osebnosti.

Marsikdo mi utegne oporekati trditev o redkem pojavu osebnosti v tej družbi in dobi. Toda odvrniti moram, da je takšno oporekanje zmotno. Prvič ga pobija že samo družabno stanje in drugič, ne smemo meriti osebnosti za merilom človeka specialista. Ugleden človek nikakor še ni osebnost. Slaven umetnik ali znanstvenik zaradi svoje slave še ne more v svojem narodu odtehtati večno žive osebnosti. Odločilna je ljudska, realna predstava osebnosti, in ta je takšna, kakršna je ljudska predstava kulture.

Vera v osebnost, ki je med doslej naštetimi aktualnimi vprašanji sodobne miselnosti postala najaktualnejša, je torej z zgodovinskega vidika naravna. In gojitev osebnosti ni nikakor neupravičena, napačna je le kot vera, da mora in more individij vladati družbo. Vsa zgodovina družbe nam nasprotno dokazuje, da je kulturna avtoriteta družbe lahko samo socialno najpomembnejša plast. Nekoč je bila ta plast vojaštvo, potem politik, potem duhovščina, potem gospodarstvenik, toda zmerom kot družbi najbolj potrebna plast. Naši družbi je potrebna kulturno aktivna plast, ki ne more in ne sme iti pod kulturno višino meščanske družbe, marveč jo mora presegati.

Aktualnost socialnih vprašanj kot enega samega vprašanja o rešitvi kulture je razločen opomin, da moramo vsako javno delovanje presojati z enotnim, kulturnim merilom. Zahteva za revizijo filozofije je zahteva za odstranitev poslednje ovire, ki je misel še ni premagala. Dolžnost vseh kulturnih delavcev je, da se čimprej otresejo zla in metod dualistične miselnosti, ki ne pozna več merila. Uveljaviti se mora skupnost vseh kulturnih kategorij brez obzirnosti na levo in desno, sicer nam v meščanski družbi propade kulturno delo tako, kakor je v nji izginila kulturna avtoriteta in kakor so vsa socialna vprašanja čakala do danes, ko nam jih je vsilila ljudska beda *I. Grabor.*

KNJIŽEVNA POROČILA

Miran Jarc: *Novo mesto*. Roman. Izdala Jugoslovanska knjigarna. 1932. 183 str. (Zbirka domačih pisateljev.)

Miran Jarc je pisal svoj roman iz časa, ki je bil v svojem ekstremu eden izmed najbolj prividov polnih na eni strani, na drugi pa eden izmed najbolj strahotno človeških — prečloveških bi rekel. Vendar roman ne temelji v široki konceptiji vojnega življenja v zaledju, temveč v ozkem krogu dijaškega življenja gimnazijskih študentov v Novem mestu. Toda še ta razmeroma ozki krog dogajanja, ki ob njega zadevajo ti mladi ljudje — nekateri izmed njih morajo sicer k vojakom, toda s tem trenutkom se iztrgajo skoro povsem iz pisateljevega obzorja —, še ta se zoži v samem sebi. Le nekaj tovarišev je, ki jim prav za prav edinim posveti večjo pažnjo in še ti mu služijo bolj kot zrcala, v katerih se odbijajo soloipsistična nagnjenja in iskanja mladostnika, ki izredno močno teži k bolešnemu razmišljanju. Zato roman ni roman študentov Novega mesta iz vojnih let, temveč roman študenta, v katerega duševnosti se kot izraz njegove mladostno razburkane, preobčutljive duše odbija nekaj študentovskih postav, ki so za takratno njegovo stanje pa tudi za njegovo deloma privzgojeno usmerjenost edino zanimive in ki edine potencirajo njegov duševni nemir.

Epilog nam to dejstvo prizna že kar preočito in še nekaj več: da gleda zrelejši človek na ta leta nazaj z nekimi drugimi očmi, iz sveta, ki se mu je razrasel že kot nekak svetovni nazor, v tista mlada leta nazaj, ko je pisatelj sam bil novomeški študent. „Glej sebe v vsch teh podobah, ki se je v njih izživljal tvoj peterodelni jaz, glej sebe v Novem mestu, prisposodbi svoje duše, ki se je motala iz globeli.“ (Str. 183., epilog.) — In zato se godi čitatelju nehote tako, kakor nekemu, ki mu je mučno, pa ne ve prav, zakaj; in mogoče se čisto nazadnje šele dokoplje do spoznanja: da je slika mladostnih let prezrela in premračna, nekoliko potvorjena, divja rastlina, ki so jo v dobri veri presadili na poseben vrt, pa se je tam nekoliko izvrgla.

Ves roman je pisan tako, da čutimo takoj, kako smo prestavljeni, odmaknjeni s trdne ploskve dejstev in stvari v svet, ki se je skrivenčil, izožil ali raztegnil, včasih prav do brezizraznosti:

„Nemi in ozki so vsi ti dnevi. Pa saj niti dnevi niso: ta somračja, ki so se razlezla po hišah, po stvareh in v duše. Vsak obraz napeto pričakuje nečesa strašnega. Besede so odsekane, misli se izražajo komaj v šepetih. Solnca ni več, smeh je umrl, kakor da se vse življenje odigrava ob svetilkah za zastrtimi okni.“ (Str. 7.)

Ali pa:

„Mesto preži. Hiša na hišo, človek na človeka. Stisnili so se, hiše in ljudje . . . Iz te zgoščenosti puhti mrak. Hiše so mrak, ulice so mrak, ljudje so mrak. Ni več dneva, ni več noči . . . Vekovit je spomenik smrti. Smrt, smrt. Gramofonska plošča se vrti. Pevka pleše. Pleše iz spalnice meščanske družine na oder, od tam v naročje gospodu iz Evrope.“ (Str. 89.)

Tu nima vloge več tista tragična resničnost živih ljudi, ki so sredi množice, demonski ali pritlikavi, sredi akcije, sredi borbe z usodnimi silami življenja — te sile imajo onstran vsakdanjega razuma svojo utemeljenost, a vedno še v resničnem življenju —, ne, pisatelj Novega mesta te elementarnosti „božanstvene človeške komedije“ ne pozna. Nadomešča mu jo meditacija soloipsistično usmerjenega človeka, ki teži za lepoto, nadomeščajo mu jo miselni liki in ti liki so prepojeni ali z grozo ali s čuvstvenostjo, ki se vdira kljub vsemu pod njim kakor led pod plesočim drsalcem. In takrat šele se prebije elementarnost iz njega, da takoj v naslednjem stadiju ponovno okameni v nov lik, nov privid, ki morda še ves trepeče v groznici upadajoče elementarnosti.

Roman Mirana Jarca tedaj ni roman v navadnem pomenu besede, kjer bi tekle stvari po nekem nujnem, četudi skitem naravnem redu dalje. Klic po lepoti in po novi orientaciji, ki se iztrže bloden iz vseh mladih duš, katerim pisatelj posveti pozornost v romanu — to je tista enostranska osvetljava, ki pada na vse. Zato so, kakor že rečeno, vsi v odsevu nevidnega motrilca, pisatelja samega, osebo zvezanega s svojim glavnim junakom v romanu, z mladim Bohoričem, tem sanjaškim estetom, študentom leposlovnih nagnjenj, ki ga nehote žene viharni tok časa v groznico prebujanja, da je realni svet okrog njega — drugačen. In skriti ključ vseh študentovih blodenj je prav za prav le dejstvo, da se on v to realno življenje ne znajde nikoli; vedno ostane le iskalec samotnih poljan, samotar, ki se nazadnje prebije v spoznanje, da je rešitev v vesoljni vseobjemajoči ljubezni, ki pa jo je treba najti čisto konkretno v stvareh samih: „Vrzi se v stvari, kakor so in bodi ž njimi prijazen in tvoje bodo in ti

boš v njih v ljubezni, s katero si jih sprejel.“ (Str. 162.) Lepotni nazor je tako prenesel po mnogih duševnih mukah in borbah v nekaj realistični panpsihizem. Soloipisist je tukaj obstal pred — resničnimi dejstvi, da jih prebrede ko vodo, čez katero je treba čisto zares. Ob očetovi smrti se je tega zavedel. „Čez eno uro se bo že odpravil v pisarno. Stopil bo v mračno sobo, prisedel k mizi in se sklonil nad številke. In bo drobec v pesku milijonov. Ve, da se bo šele zdaj začela odkrivati zanj skrivnost življenja. Skrivnost resničnega trpljenja in resnične radosti.“ (Str. 181.) Toda tudi mi se vprašamo obenem ž njim: Kako bo odslej? Za pisateljevega intimnega junaka je dozdanje življenje bila le mladostna etapa. A kdo je zmagal? Ne vemo. Samo čutimo: človek, ki se je pred morečim razkolom v samem sebi rešil v neki panteistično religiozni umetniški nazor. Človeški element, bližji umetniški resničnosti, ni prišel do izraza.

Ostale vidnejše osebe romana, ki jih pisatelj gleda — to čutimo nehote — z zornega kota motrilca, ki je zainteresiran na njih z manjšo ali večjo simpatijo, so bolj ideološke skice mladostno neizčiščenih borcev za ta ali oni nazor, odnosno ideal. Nekaj človeško demonskega je čutiti mogoče le v čudnem izobčencu malomeščanske medvojne družbe, ki pa je nehote njihovo nezaželeno izkrivljeno zrcalo v grbavcu Kaminu. Ali tudi tukaj pisatelj ne oriše polnega človeka: včasih ga odmakne prav tam, kjer bi bil človeško najbolj zanimiv, v skrivnostno meglo nerazgrnjenih skrivnosti. Med krči in besi se izvije tudi iz njega anarhični borec za neki visok lepotni nazor, ki mu je nedosegljiv; skozi ves disakord tega telesno in duševno zgrbljenega človeka pa nehote zazveni globlji podton špenglerjanskega pesimizma, odetega v groznično ozračje religioznih prividov. In mogoče najbližji tej demonski postavi romana je njen navidezni antipod Jerman: oba iščeta rešitev človeštva onstran smrti — oba sta skici lepotenega soloipsizma na dveh krajnih koncih, na demonskem in angelskem. Tukaj je Jarc nakazal veliki problem tiste v smrt toneče filozofije, ki je tako tragično odjeknila pozneje v duši mladega poeta Kosovela. Jarc je v obeh imenovanih osebah ta problem le nakazal po svoje — razrešil ga na ploskvi resničnega človeškega življenja ni. Jermanova blaznost je zato nedokazna in neverjetna. Zanimiv je od ostalih postav le še Vrezec. V epilogu ga imenuje: v nekdanjem študentu Vrezcu je zdaj videl velikega upornika, demona. Mogoče po njegovem pojmovanju. Če čitam izjave Vrezčeve — iz romana Vrezca ne spoznamo prav za prav po ničemer drugem kakor po njegovih izjavah — imam občutek, da je hipoma zaplapolala v somračnem ozračju raketa, ki se bo s slepečim ognjem razsula v tisoč drobnih delcev in ugasnila. Ali ne rodijo izredne, nemirne dobe vedno tudi take ljudi, hipne, slepeče rakete? Morda so najbolj nevarne erupcije, ki so se kdaj iztrgale iz hiliastično razpoložene duše množic. Jarcu smo lahko hvaležni, da nam je v Vrezcu prvi podal vzorec takih ljudi. Pravim vzorec, zakaj kot polna človeška oseba tudi Vrezec ni izšel iz njegovih rok.

Ostale postave romana imajo precej podrejeno vlogo. Zorec, ki bi mogel biti pisatelju dragocen vzorec politično prebujajočega se študenta, kakršnih se vedno nekaj najde med srednješolci v zadnjih razredih, je dete pisateljeve antipatije v tako vidni meri, da mu je krivičen vseskozi. Sploh je motrenje ljudi, kakršni so v družabnem sestavu in kakršni pridejo do izraza v svojem političnem nehanju, ena izmed slabih Jarčevih strani. Zato tudi ni v motrenju

zunanjih dogodkov, kolikor vplivajo na družbo Novega mesta in jo oblikujejo, prave skladnosti. Vendar pa iz bujne pisanosti malomeščanskega življenja zajame tu in tam kak drobec tako neposredno živo in resnično, da kot drobec zase učinkuje osvežujoče na čitatelja, n. pr. karakteristika Steinove Nataše, Bohoričevo srečanje z ruskim emigrantom Pjotrom.

Roman Novo mesto zaradi svojega lepotnega in iskateljskega značaja, ki se boči kot zrcalo nad vsemi pomembnejšimi postavami romana, nadalje zaradi stremljenja po nejasni lepотно-religiozni duhovnosti borečega se glavnega junaka ne učinkuje na čitatelja močno enovito. Pusti ga zmedenega. Zato je pomembnejši in dragocenejši kot roman osebnih blodnej, kroženj in razkolov pisatelja samega, ko je rasel v svet med mlado vojno generacijo v malomeščanskem miljeju. In le kolikor se v njej zrcalijo težnje nekaterih tovarišev, je dokument časa, toda generacije nikakor ne.

Epilog je nepotreben in deluje kot moteča refleksija. Čemu modrovati še enkrat o tem, kar je čitatelj prav za prav že uganil med čitanjem romana? — Ovojna slika Jakčeva ni z vsebino in nastrojem romana v nobeni zvezi, zato učinkuje zgolj kot dekoracija.

Fr. Onič.

France Bevk: Veliki Tomaž. Povest. Mohorjeva knjižnica 55. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 234 str.

S to povestjo je segel Bevk v gore in doline, ki se vlečejo od Blegaša in Porezna proti jugu, in zajel iz njih slovstveno delo, ki po obsegu in obdelavi skoro prerašča okvir povesti in nalikuje kmetskemu romanu. To pot je vzel pod svoj umetniški drobnogled usodno kmetsko trmo, najtrše jedro našega zemljaka. Dregnil je v živo skalo slovenske duševnosti, kakršna se je skozi rodove strdila v junaku njegove povesti, in jo pred nami razsul v pisano mrgoljavo značajev in usod.

„Tako si divji ko Tomaž, so pravili ljudje, kadar so hoteli označiti čezmerno neugnanost“ (str. 12.). To divjo, k zemlji priraslo naravo osvetljuje pisatelj v vseh podrobnostih in od vseh strani. Ne samo zaradi umetniškega nasprotja, temveč iz notranje nujnosti se Tomaž poroči z mehko, vdano Polono, kakor v polzavestni slutnji, da se bo ob taki ženi njegova neukročnost najlaže razmahovala. Toda otroci! Teh si ne more po svoje izbirati. Narava mu jih muhasto nameša iz njegovih in ženinih prvin. Dá mu tudi Štefana, ki skriva pod prikupno materino lupino očetovo trmo. Dve trmi trčita druga ob drugo, da zabobni in trešči, kakor bi se veliki Tomaž zagnal proti samemu sebi. Dve trmi druga drugi zagrozita: sin, da vzame proti očetovi volji Gabrijelo in pojde od hiše, oče, da zapravi grunt, če mu sin to naredi. „Trma v njem je bila pognala globlje korenine kot razum. Vrnitve ni poznal. Če bi bil sklenil, da zažge hišo, bi si nič več ne pomišljal. Karkoli se mu je zarezalo v srce, je bilo neizbrisno. Strohnelo bo šele z njim vred v grobu“ (str. 97.).

Drugi del povesti je tragedija te sebe in dom ugonablajoče Tomaževe trme. Medtem ko Štefan na Gabrijelinem domu polagoma izgublja najtrše robove podedovane divjosti, Tomaž na Ravnici popiva in zapravlja. Svojo grožnjo izvršuje tako dobesedno, da se mu žena in otroci upró in ga na sodišču prekličejo. Prepozno. Polona, pralik slovenske kmetice mučenice, ne more zadržati drvenja v prepad in se od naporov in trpljenja zgrudi v grob. Tomaž se zdrzne ob ženini smrti in v svetlem trenutku pokliče sina z nevesto domov, naj vodita gospodarstvo. Toda temne sile užaljane trme so le začasno obmolk-

nile. Ko ima sina pred seboj, mu je njegova navzočnost le neprestan očitek. Skrivaj oče še zmerom ruši posestvo. Ko bi sin to rad zabranil, ga oče ustrelil skozi okno. Zapro lovca Gašperja, na katerega leti največ suma. Tomaževa hči Tinca napol nevede izda očeta, ki se uničen prepusti pravici. Obstreljeni sin ozdravi in oče presedi svojo kazen, a se vrne le zato, da se sam huje obsodi, nego ga je človeška pravica: umre od prostovoljne lakote. Divjanje zoper svojce se tako preobrne v divjanje zoper samega sebe. Za smrt, ki jo je sejal, prisodi smrt samemu sebi in tedaj mu odleže: „Velik, ponosen, z bobnečimi koraki in z dvignjeno glavo je odšel med dvema stražnikoma. Bil je kakor nekdanj“ (str. 215).

Povest se nas dojmi kot umetniška ponazoritev sklepnih zaključkov mladega odvetnika pri obravnavi zoper Tomaža: „V vsakomer izmed nas spijo tajne sile, katerih se niti ne zavedamo. Pride pa dan, ko se v posebnih okoliščinah nenadoma prebudijo — in že smo zločinci . . . Nikoli v življenju se mu še sanjalo ni, da bi nabil puško in jo izprožil na svojega lastnega sina. Toda prišel je usodni trenotek — beseda ni pretirana — neke blaznosti. Prebudilo se je tisto, kar spi v vsakem izmed nas, ga naredilo za zločinca in se znova potuhnilo v notranjost. V hipu, ko je bilo dejanje storjeno, je že gledal nanj z isto grozo in istim obsojanjem kot vsakdo izmed nas“ (str. 210.). Zločin sam razkrajja Bevk tako: „Bil je skoraj brez zavesti. Še ko je pomeril, je videl na koncu cevi le od luči obsijano sovraštvo. V trenotku, ko se je razlegnil strel, se mu je povrnila zavest“ (str. 212.). Bolj verjetno se zdi človeku, da je takemu značaju, kakor je Tomažev, že v njegovem spočetju primešana kapljica blaznosti, ki se v življenju po okolnostih zdaj šibkeje, zdaj močneje uveljavlja. Od Lombrosa in Dostojevskega do danes je znanost o človeških dušnih prvinah navidezno zelo, v bistvu pa morda le neznatno napredovala. Naj v zadevi zločinov in kazni glumačimo z nejasno besedo „podzavest“, ali naj se zadovoljimo z izrazi starogrške tragedije o višji sili in usodi (ananke, moira), vselej moramo priznati, da se dajo najtajnejši predeli naše duševnosti precej podrobno „analizirati“ ali popisovati, zadovoljivo razložiti pa ne. Tudi umetniška razlaga takih pojavov je mogoča le do neke meje. Ta nas vselej zadovolji, če je življenjsko resnična. Bevkov veliki Tomaž je s te strani zelo polnokrven lik. Razvoj močne narave v zločinca je zelo prepričevalno očrtan. Junak povesti je žrtev svoje temne, nevarne, iz zasede prežeče podzavesti, ki se lahko označi kot novejši izraz za nekdanjo slepo usodo ali vražarsko obsedenstvo. Vendar se Bevk ne loteva teh vprašanj od zunaj, temveč se skuša ukrasti v tajne globine človeške duševnosti in odondod osvetljevati dejanja svojih oseb, razkavovati skrivna gibala za včasih navidezno neumljivo, noro početje. Ob njegovi povesti prav živo občutimo, da so naše hribovske „grče“ le navidezno enostavne, v svojem bistvu pa precej zapletene duševne tvorbe.

Okrog Tomaža se giblje pisan vrvež oseb in usod. Razen žene Polone in sina Štefana stoji v ospredju doraščajoča hči Tinca, ki se napol otročje, napol deklinško igra in pretepa s prebujajočim se, slaboumnim Joštom, ljubi pa Andrejca, zavedno navzgor stremečega predstavnika propadle kmetije. Ta par je iz svetlega tabora in končno premosti prepade podedovanega sovraštva. S posebno ljubeznijo do nebogljenih pastorkov narave je prikazan hlapčič Jošt s psom Tinkom. Njegova brezupna ljubezen do Tince omahne naposled k pegasti Žefi. Vsak po svoje so zanimivi: muhasta Ivanka, ki brez potrebe uhaja svojemu dobremu Gregorju, preudarni Tone, mizar in lovec Gašper,

„ravniški grof“ Krištof, krčmar Ferjan, kruljavi Matevžek, vsa Lužarjeva družina, ki je v vsem pravo nasprotje Tomaževe, sosedje, fantje, dekleta in vaščani. Nad vsemi diha pisateljeva slast oblikovanja proste narave, živeče daleč od sveta, prav na robu kulture, nezaupno sprejemajoče novejšo pridobitve tiska in tehnike, dišeče in prepevajoče v tihi sreči svojih viharjev in zametov, svoje bujnosti in svojega bogastva. Mojstrsko je zapletanje in prepletanje usod in usodic, podajanje preteklosti in sedanjosti v migotajočih drobcih, ki vzbujajo privid, kakor bi človek prisostvoval istočasnemu dviganju in propadanju dveh in včasih treh kmetij, rodov, družin (Tomaževe, Andrejčeve, Lužarjeve). Res, da so nekateri motivi in motivčki v našem slovstvu že precej stereotipni, a v tej Bevkovi knjigi so tako samosvoje premešani in uporabljani, da ne utrujajo in ne odbijajo, temveč oživljajo in pomagajo graditi nove umetniške like. Jezikovno je knjiga jedra in sveža, po opremi prav prikupna. *Andrej Budal.*

Ivan Zorec: *Beli menihi*. Povest iz prve polovice 12. stoletja. Prva knjiga. Ustanovitev samostana. 1932. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. (Slovenskih večernic 85. zvezek.) 208 str.

S to povestjo bi prav lahko začeli poglavje o knjigah, ki so samo za to, da narodu mečejo pesek v oči in mu zakrivajo jasen pogled na sedanjost in bodočnost. Mohorjeva družba je menda hotela spet dokazati, kako se zna izmikati konfliktu z vsem sodobnim v literaturi. Zato je bilo pač zelo potrebno, da naš čas, ki se duši od gospodarske stiske, spet enkrat čuje in spozna neprecenljivo vrednost blagovesti „belih menihov“. Bilo je seveda nujno potrebno, počakati njihove „slavne“ osemstoletnice, da Slovenci ob ti priliki obudimo spomin častitljive preteklosti. Zato je bil potreben tudi pisatelj — Ivan Zorec.

„Beli menihi“ hočejo biti zgodovinska povest iz 12. stoletja, kaj več tudi niso. Pisatelju ni bila dosti mar zahteva: namreč, da bodi zgodovinska povest zrcalo sodobnih teženj in stremljenj. Ne samo, da je povest pisana brez vsakih umetniških razgledov, temveč nima vsebinsko niti tiste trenutne važnosti, katero si nadeva, kajti prav nič nujno ni bilo, da smo povest dobili za vezilo ob osemstoletnici „slavne“ ustanovitve cistercijanskega samostana v Stični, najstarejšega nositelja ljudske prosvete in prvega širitelja čiščenja Matere božje na Dolenjskem; dobili bi namreč povest prav tako lahko ob njeni sedemstoletnici ali devetstoletnici. Pisatelju je šlo očividno za tem, da napiše povest zaradi povesti, brez ozira na njeno snovno pomembnost za naš čas, a to je za njeno literarno vrednost kot povesti same na sebi postranske važnosti, kajti pisatelj nam ni imel v njej ničesar pametnega povedati.

Snovno je povest zajeta iz 12. stoletja in obravnava na znani način, kakor ga poznamo iz naše literarne preteklosti, življenje tlačanov in grajske gospôde. Dejanje se godi večinoma na Dolenjskem, okrog Višnje gore in Stične, nekaj v Ljubljani in na Štajerskem ob priliki napada Ogrov. Časovno je povest ujeta med leta 1132. do 1135. Vsebinsko je prežeta z versko vzgojno tendenco, njena osnovna ideja pa je v tem, da je vse od boga — tlačanstvo, grajska gospôda in naposled tudi zidanje samostana (119. str.). Tlačan naj obdeluje zemljo, graščak naj vlada, beli menihi naj pridigajo. Samo v dveh primerih se zgodi, da se tlačan osvobodí; to sta Trlep in Hotimir, toda to bolj po milosti gospôde in slučajne potrebe za povest, kakor pa po njihovi pravici in osebni zaslugi. To dejstvo v naših očeh nič ne pridobi, kajti tlačan ostane še poslej

tlačan, čeprav pade avtor pred graščakom na kolena in ga na koncu naslika dobrega in človeškega. Središče in osnovna nit, ki razdrobljeno in zaradi tega neenotno povest veže in jo drži, da ne pade, je prihod belih menihov. To je obenem le zunanja vez. Na znotraj se godi več zgodb, ki se vzporedno razvijajo: ljubezen med Hotimirom in Živko, ki pa se kaže samo v borbi proti grajski samopašnosti, in na drugi strani ljubezenska zgodba med Majuhalom in Zofijo. Vmes je nešteto dogodov: napad grajskih na tovarnike, spori in obračuni z grajskim priganjačem, priprava za napad Ogrov, ki se vleče skoraj vso drugo polovico knjige, veslaška tekma na Ljubljani. Vse to je vzrok nestrjenosti, oziroma posledica avtorjevega nerazumevanja, gledati enotno na povest. Značaji so orisani pristransko, umetniško medlo in psihološko neresnično. Tako je avtor napravil Majuhalma in Henrika kot samopašna grajska izkoriščevalca, dočim je Ditrik dobil same dobre lastnosti. Ema je narisana kot svetnica in tlačani poštene, ne da bi nam pisatelj razvil osnove njihovih značajev iz njih samih. Trlep, ki ima 40 let, dela vtis šestdesetletnega starca, vendar je izmed vseh najbolj močno očrtana oseba v povesti, Hotimir pa je le njegova mlajša podoba. Posrečilo se je avtorju zadeti tudi grajskega priganjača Hartvika. V celoti pa so osebe nežive (Živka), patri imajo na sebi marsikako pregljensko potezo in so ostali vredne podobe svoje okolice. Napaka povesti je tudi v tem, da je večinoma zgrajena na dialogu, ki je mestoma nezanimiv in za razvoj celotne zgodbe nepomemben, kajkrat celo banalen do neužitnosti, jezikovno pa živ prav zavoljo življenjsko močne izrazne sile, ki je v njem. S tem hočem reči, da je psihološko slabo pogodljiv in vzbuja vtis narejenosti, nepristnosti in prisiljenosti, zaradi česar mnogokrat potek zgodbe zastaja, tempo pripovedovanja, namesto da bi izpodbujal, začne bravca dolgočasiti in ostane na isti višini do konca. Tudi dejanje samo ne more bralcu sugerirati privlačnosti, ker je nepomembno, brez potrebne psihološke utemeljitve in često za lase privlečeno.

Pokrajina je zgodbi dana samo za kulise, brez vsake nujne povezanosti z življenjem, zato je niti ne čutimo kot življenjsko resnično in nam je kratko in malo neotipljiva, ker je megljena in brez vonja. To je obenem vzrok, zakaj nam tudi osebe više le preveč v zraku in tudi tiste, ki bi bile lahko bolj žive. Očitno je prvič, da se je pisatelj spravil na delo brez potrebnega umetniškega navdušenja za malopomembno snov, drugič pa ni imel moči, da bi gradil in ustvarjal. Osnovna napaka pa je pri povesti, da ji nedostaja zgodovinskega vzdušja in zraka, v katerem bi nam ljudje zaživeli in prosto zadihali v svoji prirodni sili. Tehnično je pisatelj ohranil tradicionalni način gradnje, vendar v tem oziru mnogo zaostaja za Jurčičem in Tavčarjem, na katera se je poskušal stilno večkrat nasloniti.

Pozitivna stran te knjige je njen sočni jezik, ki bi bil bolj primeren za sodobno povest iz kmečkega življenja kakor za zgodovinsko. N. pr.: napehal mu je ohlapnih misli, nacepil mu je polno besedi, uprasnil jo je, biti si v komelec, pripogliv, vedečen za radoveden, brado si je zaredil v obraz, drencati, računati za blagovoliti, nakretiti za primeriti, pridoven, česnati, strmoleti, zlagati se kakor rogovje v vreči, huda ko sam tresk, dušo je oprtal za večnost, mencorit, neslanariti.

Po njeni miselnosti pa moram knjigo označiti za družabno reakcionarno in času nedoraslo.

Stanko Janež.

Filip Uratnik: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije. Slovenske poti št. VII. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1933. 96 str.

Ta knjižica mi je všeč in mi tudi ni všeč. Ugaja mi že avtorjev namen, da namreč pomore dvigniti diskusijo o naših družbenih in gospodarskih razmerah na višji nivo, ji dati več stvarnosti, objektivnosti. Zategadelj podaja v prvi polovici spisa sredstvo za to, t. j. opis starostne in poklicne sestave slovenskega ljudstva, kolikor ga je v naši državi, račune narodnega premoženja in davčne obremenitve ter statistiko našega pridobitnega in potrošnega gospodarstva. Na ta del organično navezuje drugega, ki v njem prikazuje aktualne probleme, kakor so populacijska gibanja, racionalizacija, kriza kmečkega podeželja, starostno zavarovanje, brezposelnost i. dr. Všeč mi je nadalje avtorjeva mravljinčna prizadevnost, ki je ž njo zbral podatke, jih uredil in skombiniral tako, da se, kolikor gre, organično strinjajo v statistično sliko slovenskih gospodarskih razmer. Malokateri čitatelj bo slutil, koliko potrpežljivosti zahteva to delo in kako je zamudno. Končno mi poleg iskrenosti in resnosti, ki ž njima Uratnik obravnava težavno tvarino, ugaja še slogovna preprostost in jasnost; tako prikupno ume govoriti pri nas malokdo o gospodarskih zadevah, ki je vsaka izmed njih že prava kompozicija trmastih vprašanj.

Kar mi pa na tej knjigi noče nič ugajati, je njena prenatrpanost s statističnimi številkami in pa nekateri zaključki, ki jih avtor izvaja iz njih. Z manjšo količino številki bi pisec dosegel večji uspeh; zase bi jih rajši pretežno večino pogrešal, pa bi bolj želel podrobnih popisov križev in brig, ki se z njimi naš narod bori. Mislim, da je tudi pri nas prišla statistika vse preveč v čisle; veliki sloves, ki ga uživa, je prišel k nam poleg nekaterih drugih predsodkov iz Amerike, kjer hočejo prav vse številčno izmeriti in kar vse upodobiti v krivuljah, reducirati vsaktero kakovost na kolikovost. Poklicno ukvarjanje s statistiko me je privadilo radikalni nezaupljivosti nasproti statistikam, ki o njih ne vem, po kakšni metodi in s kakšno skrbnostjo se je zbiralo in obdelalo gradivo, ki so se na njegovi osnovi podatki izračunavali. Dokler tega ne vem, morem pripisovati številkam, če hočem, mnogo dokazne moči ali pa tudi nobene. Stopnja le-té zavisi od izbire in združevanja ugotavljalnih metod in od vestnosti pripravljalnega in urejevalnega dela. Pa tudi tedaj, kadar so končne številke izsledek še tako eksaktnih metod in rigorozne natančnosti, je njih spoznavna porabnost, ako hočejo osvetliti kaj iz gospodarskega in socialnega življenja, še zmeraj dosti problematična; ako predmeta in vsega, kar je ž njim v zvezi in nanj vpliva, dodobra ne poznam, se drži končnih izsledkov še vse polno dvomov in so upravičene zelo različne interpretacije. Ako naj mi praktično koristijo, morajo take številke vzročne zveze brezdvomno dokazati. Omenjene težave izvirajo iz tega, da je gospodarstvo kompliciran pojav in še posebej, da je važen del nedeljivega socialnega življenja, čigar najvažnejših plati z golimi številkami prav nikdar ne izmeriš.

Glede nekaterih podatkov opozarja sicer pisatelj, da jim gre le približna verjetnost; on pravi, da hoče pogoditi točno le velike obrise, da hoče podati zgolj zasilno oporo za presojanje, kjer vsa navidezna eksaktnost ne more dati veliko več nego orientacijsko sliko. Prav mnoge podatke, glede katerih je očitvidno, da niso izsledek eksaktnega statističnega štetja, pa podaja brez pridržkov, tako

da bi mogel čitatelj domnevati, da jim gre stoodstotna verjetnost. Mnoge številke so tudi izsledek cenitev, ki iz njih subjektivnosti ni mogoče izločiti. Ker pisatelj v knjigi ni mogel kot tretji njen del priobčiti gradiva, bi bilo glede važnejših številčnih podatkov koristno na kratko dodati, kakšno stopnjo zanesljivosti jim je pripisovati. Pa to veljaj bolj za bodoče pisateljeve publikacije, kajti v tej knjižici je moral z besedilom štediti. Celó hvaležni mu moramo biti za srčnost, ki ž njo razklada svoje cenitve in skuša tudi z manj dobrim materialom ustvariti orientacijo po slovenskem socialnem življenju.

Nekaj pripomb k posameznim delom spisa. Knjigo „Naša narodna prireda i nacionalni prihod“, ki so jo leta 1927. izdali Djuričić, Tosić, Vegner, Rudčenko in Djordjević, bi kot vir človek uporabljal čim manj in s skrajno opreznostjo. Sodba nekega izkušenega statistika, da je to najstrašnejša knjiga, kar jih je izšlo v Jugoslaviji, ni brez tehničnih razlogov. Ugotavljanje narodnega premoženja na podstavi gradiva, ki je na razpolago, našega in avstrijskega, kaže rajši opustiti. Ne obeta bog ve kaj koristi niti za teorijo niti za prakso. V zadnjih letih so metode takega ugotavljanja sicer temeljito pretresli in izpopolnili, spoznavna vrednost izsledkov pa je prav tako sporna ko prej. Podobno je z donosi in dohodki. Poskusil sem to glede dohodkov ljubljanskega prebivalstva v letu 1924. Uporabil sem pri tem material, ki je težko komu na razpolago, ter imel še razna druga efektivna poizvedovalna sredstva, pa sem uvidel, da je tudi ob takih ugodnostih težava še zmeraj nepremagljiva. Dokler ni moči dognati dohodkov, ostane seveda tudi statistika davčne obremenitve silo nehvaležno početje, prav posebej še, če hočem predvojno davčno obremenitev primerjati z današnjo. Statistično primerjanje sedanjih gospodarskih in družbenih razmer s predvojnimi bi se smelo vršiti sploh le ob upoštevanju vsega važnega, kar je ž njimi v funkcionalnih zvezah. Sicer velja konkludentnost izvajanj in sklepov za take primerjave le ob pogoju *ceteris paribus*. V tem oziru je predvojno stanje zavoljo velikih razlik s sedanjim že skoraj neprimerljivo. In če bi se naloga tudi posrečila, s statistiko še zmeraj ne doženeš, kar bi najrajši zvedel, ali je namreč kaj razlik v učinkovanju in kako se različne obremenitve občutijo. Prav tako je rentabilnost in delovne donose kmetijskega gospodarstva kaj težko primerjati z delovnimi donosi v drugih poklicih. Kajti kmetijsko gospodarstvo je po prevesni večini naturalno-gospodarska samooskrba, obrt pa je včlenjena celotno v tržni menjalni mehanizem. In če bi tudi imenovane osnovne razlike ne bilo, je še zmeraj vprašanje, ali je mogoče statistično ugotoviti pravi donos, ko kmečko gospodarstvo ni enostavno, marveč je prav za prav združitev več vrst produkcij, ki se v njih sirovine, polizdelki in končni izdelki med seboj brez denarnega računa izmenjavajo. Smisel kmečkega gospodarjenja je drugačen, pretežna večina kmetov svoje kmetije ne smatra za „obrat“, marveč kot jamstvo in zanesljivo podlago delovne priložnosti, in podobno preudarja tudi kmetijski delavec. Kmet ne izračunava donosov, marveč gleda bolj na to, da ostane na gruntu samosvoj gospodar; zategadelj se zadovolji tudi z „rentabiliteto“, ki bi ob nji morala propasti vsaka obrt in industrija ter kljubuje dlje časa tudi največji revni, ki bi je drugi poklici ne hoteli prenašati. Kmečke razmere more s pridom prikazati sploh le bolj detajlna, analitična statistika, ki si po posameznih pokrajinah in po raznih kategorijah posestev skrbno ogleda vse dele zamotane strukture

kmetijskega gospodarjenja. Avtor se pa po mojem mnenju, kakor drugod, tudi tu preveč zadovolji z globalnimi podatki, s povprečnimi številkami, ki morejo biti zanimive, ki jih bo pa s pridom le težko uporabiti.

Načeloma se mi zdi še važno pripomniti, da so regionalne gospodarske avtonomije upravičene; taka stremeljenja najdemo v raznih oblikah in intenzitetnih stopnjah po vsej srednji in zapadni Evropi ter je le znamenje tvorne samozavesti, ako bi tudi Slovenci iz svoje zemlje radi napravili v gospodarskem oziru, kolikor gre, avtarkično, zaokroženo celoto. Le da se temu zoperstavljajo, dokler ostane svobodna tržna menjava odločilna norma gospodarjenja, nepremostljive ovire. Ako svojih ekonomskih moči nočemo neodpustljivo lahkomišelnostjo zapravljati, se moremo gospodarsko držati in napredovati samo s prilagajanjem k celotnemu jugoslovanskemu gospodarstvu. Tako velé tehnične možnosti v odločilnih industrijskih strokah in rentabilitetni računici na drugih področjih. Škoda, da nam je šla v tem oziru službena gospodarska politika tako malo na roko in je v teh 14 letih nakopičila toliko nepopravljivih grehov, da jih ji zares ne moremo odpustiti. Uratnik večkrat uporablja priložnost, da kritizira beograjsko gospodarsko politiko in stavi proti njenim ukrepom svoje lastne predloge. Nekateri se mi zde resnega upoštevanja vredni, vsem pa bodo čitatelji javeljne pritrdili. Ne zdi se mi n. pr. pravilno, vsaj pri nas ne, pričakovati od države preveč, ji nalagati nove intervencionistične naloge in ji priporočati dalekosežne socializacijske akcije in eksperimente načrtnega gospodarstva. Med solidnostjo tehničnega ustroja naše države in količine državnih nalog že sedaj ni zdravega razmerja in upravni aparat bi tako močne nove obremenitve več ne prenesel. Škoda bi bila na strani gospodarstva. Na strani 70. n. pr. pravi pisatelj: „Kolikor ne vodijo podjetja svojih poslov sama tako, mora nastopiti kot korektiv država s tem, da odvzame po racionalizaciji previsoke dobičke ali vsaj njih večji del v obliki davkov.“ Ne glede na to, da je prav mnogokrat težko reči, ali je kakšna konkretna preureditev že racionalizacija ali ne, bo glede na izdatne razlike med podjetji, strokami in poslovnimi koeficienti in glede na nikdar mirujoči tehnični napredek v večini primerov nemogoče objektivno dognati, od katere meje navzgor so dobički previsoki. Strokovnjaki, ki vedo to zanesljivo presoditi, gotovo ne bodo hoteli biti upravni organi. Ali pa bo morda država podjetjem v obliki davkov pobrane previsoke dobičke, ki se ob ugodnih konjunkturah po navadi dajo precejšen del v rezerve, spet vračala, ko nastopijo krize, v katerih je treba racionalizacijske investicije vendarle obrestovati in amortizirati, tudi, če ni prav nikakih donosov?

Uratnikovo delo, tako polno interesantnih ugotovitev, opazovanj in kritičnih pogledov na naše male razmere, je kar moč priporočati vsem, ki glede stanja in usod slovenskega gospodarjenja niso čisto brezbrizni. Vsakdo bo v knjižici našel mnogokaj, česar ne ve in kar se spodobi, da ve, če pa že docela vse ve, bo nji našel izpodbude k lastnemu premišljevanju ali pa bo užival, ker ga bo včasih izzivalo k ugovarjanju. Od avtorja, ki je praktičnemu gospodarjenju tako blizu in ima zato mnogo globljih vpogledov vanje, pričakujemo nadaljevanje započetega dela in še marsikatero obogatitev našega gospodarskega in družboslovnega slovstva.

Albin Ogris.

Karl Marx: Kapital. Po J. Borchardtovi izdaji poslovenil Oskar Drenik. Ljubljana, 1933. Založil konzorcij „Svobode“. 399 str.

Izvirna slovenska gospodarska književnost ni bogata, pa se moramo, kakor v leposlovju, zadovoljiti bolj s prevodi, zlasti če gre za prevode svetovno slavnih del, kakor je Marxov „Kapital“. Besedila tega slovenskega prevoda ne smemo meriti z navadnimi vatli. „Poljudna“ Borchardtova izdaja, ki je po nji prirejen Drenikov prevod, izpušča sicer nekatere najtežje teoretične dele originala ter razne podrobnosti in račune, ohranja pa v ostalem Marxov lastni tekst neizpremenjen. Prevajatelj je skušal na mnogih mestih nekatere stavke prevesti bolj razumljivo, drugače pa je hotel ohraniti bogato Marxovo besedo in njegov briljantni slog. Zaradi te namere pravim, da moramo ta prevod individualno presojati, t. j. ugotoviti, kako je namera prevajalcu uspela. Ne vidim, da mu je dobro uspela, in mislim, da mu ni mogla uspeti, ker se slovenskemu jeziku težki nemški slog ne podaja. Po mojem mnenju bi smel Marxov slog sloveniti še izdatno bolj; več bi koristil vsem tistim, ki se bodo hoteli s tem štivom ukvarjati. Če se že nemški original bere težko, potem z njegovo slovensko fotografijo ne more biti bolje. Mislim, da se dajo tudi najkompliciranerše ekonomske in finančne misli povedati blesteče in jasno v klasični slovenščini; pisatelji, kakor Windischer, Eller, Gosar, Uratnik, Ušeničnik in drugi, so to lepo dokazali. Da se ohrani v prevodu kolikor mogoče subtilnosti in svojstvenosti originala, zahtevamo pač v liriki in beletriji, znanstvu pa gre za jasno podajanje misli. Seveda prevajalec bi si bil s tem delo potrojil in početvoril in je vprašanje, ali bi bilo potem še kaj zdravega razmerja med koristjo in trudom. Zategadelj se bere slovenski prevod trdo; samostalniki se niza za samostalniki, eden bolj abstrakten ko drugi, v vseh sklonih in dolgih verigah. Slog je ostal popolnoma nemški in tudi na besede naletiš dokajkrat, ki smo jih že davno nadomestili z boljšimi. Tudi obilne tujke je prevajalec ohranil, pa je ta nedostatek omilil s posebnim slovarčkom tujih besed na koncu knjige.

V avtorjevem predgovoru k slovenski izdaji sem naletel na kopo trditev, ki nikakor ne drže. Med njimi n. pr. ne drži, da je študij Marxovega „Kapitala“ nujno potreben za vsakogar, ki hoče pravilno in do dna razumeti vse sodobno življenje. Prevajalec gotovo ve, oziroma bi moral vedeti, da prevesna večina Marxovih znanstvenih dognanj ni mogla prestatati preizkušnje niti pred objektivno znanostjo niti pred znanostjo socialističnih pisateljev samih. Marx je pisal svoje veliko delo sicer z bogatim znanstvenim aparatom in z izredno bistroumnostjo, pa tudi z mržnjo in sovraštvom; objektivno ugotavljanje se v njem neločljivo prepleta s politično težnjo. Tudi se je od tistih časov, ko je Marx pisal, kapitalizem sam v mnogočem korenito izpremenil in nam vsiljuje novo, drugačno znanstveno presojo. Prevajalec trdi tudi, da se mora čitatelj zavedati, da si bo s prebiranjem tega prevoda „pridobil ogromno, temeljno in globoko znanje, neprimerno resničnejši vpogled v nad vse komplicirano gospodarsko in socialno življenje, nego ga more dobiti tako zvani inteligent na meščanski univerzi.“ O tem bi si dovolil resno podvomiti. *Albin Ogris.*

Ivan Hribar: „Moji spomini“, III. in IV. del (od 1929. dalje, odgovor Franu Erjavcu in Franu Šukljetu [1932/1933]). — (Konec.)

V nadaljevanju svojega spisa se peča Ivan Hribar zlasti tudi s takratnim voditeljem „Slovenske ljudske stranke“ dr. Ivanom Šusteršičem, kateremu je

šel njegov strankarski interes preko občin narodnih interesov Slovencev. To dokazuje tudi na primeru znanega incidenta, ko je dunajska vlada odstavila svobodno izvoljenega ljubljanskega župana, to je Ivana Hribarja samega, zaradi znanih nacionalističnih dogodkov leta 1908., in da je bil v tej zadevi dr. Šusteršič neiskren in dvorezen. Med dr. Šusteršičem in Ivanom Hribarjem ni moglo nikoli priti do iskrenega političnega sodelovanja, ker sta si bila po značajih in miselnosti tako zelo različna. Dr. Šusteršiču je bila vodilna misel v javnosti katoličanstvo, o katerem je po več ko 30 letih priznal sam, da ga je potreboval zaradi političnih uspehov med narodom. Ivan Hribar je politično-etično stal višje. Njemu je bil slovanski nacionalizem temelj, na katerem je gradil svoje politično udejstvovanje in na katerem je doživel svoje uspehe, pa tudi poraze. V poglavju „Moja politična veroizpoved“ to sam naglašča, obenem pa poudarja, da je gledal v jezikovni borbi, v borbi za večjo veljavo slovenskega jezika v javnem in državnem življenju tudi borbo za večjo gmetno blaginjo naroda. V njegovi borbi za samoslovenske ulične napise v Ljubljani in za slovensko univerzo v Ljubljani se je zrcalila njegova nacionalistična miselnost, ki se ni — to treba priznati — bistveno izpremenila tudi v dobi, ko je njegova stranka v bivšem deželnem zboru na Kranjskem sklenila politično zvezo z nemškimi veleposestniki, ki so uživali velike politične in družabne pravice. Ta zveza domače meščanske stranke s tujerodno fevdalno stranko, je bila spričo takratnih strankarskih razmer na Kranjskem bolj samoobrambnega pomena kakor pa kaj drugega. Ljudje, ki smo sami od blizu gledali naše takratne žalostne razmere, mislimo celo, da bi takšno zvezo sklenila tudi nasprotna slovenska meščanska stranka, ako bi jo potrebovala iz podobnih razlogov. Upravičeno se sklicuje Ivan Hribar, da je pozneje na Kranjskem vladajoča „Slovenska ljudska stranka“ leta 1910. uveljavila za ljubljanski občinski svet pluralno volilno pravico predvsem iz razloga, da škoduje v tej korporaciji vladajoči slovenski liberalni stranki. Ta reforma volilnega reda je prinesla maloštevilnim ljubljanskim Nemcem, pripadnikom meščanskega razreda, močno zastopstvo in je obenem onemogočila pravičnejše zastopstvo organiziranega slovenskega delavstva v ljubljanski občinski upravi. Ti dogodki so starejši generaciji še v svežem spominu in je bil tedaj očitek „narodnega izdajstva“ v obeh primerih bolj geslo medsebojne taktične borbe, kakor pa stvar, ki bi jo mogel objektivni gledalec vzeti zares. Politično strankarski, ne občinarni interes, je bil v obeh primerih prvenstven, prav tako na Koroškem, ker se „Slovenska ljudska stranka“ ni dovolj odločno potegnila še za drugi slovenski državnozborni mandat, nadejajoča se, da bo imela v svoji kranjski domeni svobodnejše roke in bolj zanesljiv uspeh. S številnimi uradnimi spisi dokazuje Ivan Hribar svojo odločno borbo za samoslovenske ulične napise v Ljubljani in za ustanovitev slovenske univerze. Pri tem poslu ga ni motila politična zveza z nemškimi fevdalci na Kranjskem, četudi je morda formalni načelnik stranke, kateri je pripadal, dr. Ivan Tavčar včasih zaradi tega godrnjal. Gotovo je, da je bil Ivan Hribar v svoji stranki politično najjasnejša, najbolj delavna in iniciativna glava. Ako je moral često hoditi po ovinkih, je to le preveč razumljivo, kajti imel je opraviti z malomeščanstvom, ki je bilo stranki zvesto samo pogojno, večinoma tudi „napredno“ le v besedah in geslih, v kulturnih in socialno-političnih zadevah pa konservativnejše ko kmetški ali pa delavski sloj.

Ostro polemizira Ivan Hribar tudi s Franom Šukljjetom, s katerim si nista bila prijatelja. Med obema piscema lastnih spominov je prišlo naposled celo do

tožbe, ki je končala s poravnavo dne 11. junija 1929., v kateri Fran Šuklje izjavlja, da ni nikoli dvomil o Ivan Hribarjevi osebni nesebičnosti.

V tem tretjem delu svojih spominov se peča avtor tudi z notranjo konsolidacijo Jugoslavije, o kateri pravi, da je bila započeta s kraljevim manifestom z dne 6. januarja 1929. ter polaga svoje nade na slovansko zavest. Moja vera, pravi, v slovanstvo je ostala trdna. On še vedno veruje, da se bo velika Rusija vrnila k slovanski nacionalni politiki v Evropi. Zvezek zaključuje z razlaganjem svojega svetovnega nazora, ki ga je vodil v zasebnem in javnem življenju. V dodatku knjige pa je natisnil še posebno filološko razpravo, posegajoč pri tem v našo historijo, o tem, ali je v slovenščini bolj upravičeno in bolj pravilno el-kanje ali pa u-kanje in ve-kanje.

Razumljivo je, da takšna politična in vsestransko borbena knjiga v naši javnosti ni ostala brez reakcije. Znova so se pograbili pisci o naših političnih prilikah in dogodkih. Hribarjevim dokazom in trditvam je vehementno ugovarjal Fran Erjavec v „Slovenčevem“ podlistku, braneč dolgoletnega vodnika katoliškega gibanja na Kranjskem, dr. Ivana Šusteršiča. Prepri se suče še vedno okoli slovenske liberalne in nemške fevdalne zveze v deželnem zboru na Kranjskem in „izdajstva“ nad koroškimi Slovenci o priliki uvedbe splošne, enake in tajne volilne pravice za dunajski državni zbor. Ivan Hribar pravi, da bi se dal na Koroškem doseči še drugi slovenski mandat, ako bi se ne bil dr. Ivan Šusteršič kot vodja največje slovenske politične stranke izkazal kot narodno mlačen in v tem oziru neodločen. Fran Erjavec pa nasprotno trdi, da bi dr. Šusteršič z intranzigentnim postopanjem samo onemogočil volilno reformo, kar bi seveda kranjskim liberalcem godilo, ker so bili načelni nasprotniki splošne, enake in tajne volilne pravice in kar so sami tudi javno priznavali. Trditev Frana Erjavca bi nekaj veljala, ako bi bila takratna volilna reforma odvisna od ene ali druge slovenske meščanske stranke, ali pa od vseh Slovencev skupaj. Pa ni bila. Enako, splošno in tajno volilno pravico je namreč izbojeval organizirani avstrijski socialistični proletariat, predvsem dunajski in češki. Takratne volilne reforme avstrijski državniki niso postavili na dnevni red iz ljubezni do pravice, političnega demokratizma ali iz sentimentalnosti do industrijskega delavstva, ki je pričakovalo od nje največje koristi. Volilna reforma je prišla na dnevni red dunajskega državnega zbora in je bila hočeh-nočeš izglasovana s prav tisto nujnostjo, kakor vsi predlogi vlade, kakor n. pr. vojaški krediti, državni proračuni itd. Saj je imela avstrijska vlada za takšne primere vedno v rezervi zloglasni paragraf 14. ustave. Ob tej situaciji so vse meščanske stranke po vseh tistih deželah, kjer jim od delavstva ni pretila neposredna nevarnost za mandate, vadjale za njihovo število. Pri tem so iskale zaščite pri vladi, zlasti vsi Nemci in vsi konservativci, ki so vladi seveda tudi grozile z opozicijo in celo z obstrukcijo. S tega vidika gre več vere Ivanu Hribarju kakor pa dr. Ivanu Šusteršiču, o katerem je znano, da je bil predvsem Kranjec, ki je imel Slovence na Koroškem in celo na Štajerskem za prešibke veje Slovenstva, prepuščajoč jih lastni moči in borbi. Pri koroškem plebiscitu, ki še danes ni nikjer odkritosrčno in nepristransko pojasnjen, smo dobro videli, kako je samo katoliška, ali bolje, samo cerkvena organizacija slovenskih kmetov v nacionalni borbi odrekla. Temu se ni čuditi, ker smo Slovenci vse do danes organizirani pretežno zgolj cerkveno, ne nacionalno. Več pa je bilo pri njih smisla za podrobno socialno udejstvovanje, medtem ko se je nacionalna propaganda

navzven omejevala poglavitno na malomeščanstvo in še tu često le na „stalna omizja“. To liberalno meščanstvo se je seveda treslo v strahu pred politično in družabno poplavo klerikalizma, ker ni smelo pričakovati od njega nobenega obzira. Politični boj med klerikalci in liberalci je bil tedaj tako brezobziren in nekulturen, zlasti v vodilnem časopisju obeh strank, da je bil vsem skupaj ne samo v sramoto, temveč tudi v škodo. Ivan Hribar je bil tedaj prisiljen izdati letos še IV. del „Mojih spominov“. V tem zvezku znova polemizira s Franom Erjavcem, dokazujoč pravilnost in resničnost svojih navedb v III. zvezku. V tem zvezku še enkrat prav neusmiljeno obdeluje tudi Frana Šukljeta, ki je bil medtem izdal svojo knjigo „Sodobniki, mali in veliki“. V tej knjigi spominov na svoje sodobnike, govori Fran Šuklje ponovno o Ivanu Hribarju, ki ga pa zavrača energično, imenuječ nekatere Šukljetove trditve „golo natolcevanje“. Tudi v tem zvezku priobčuje Ivan Hribar vrsto dokumentov in uradnih spisov, ki naj dokazujejo netočnost Šukljetovih navedb.

Oba nova zvezka Hribarjevih spominov sta zanimivo štivo za vsakogar, ki se zanima za našo nedavno politično prošlost in nudita bodočemu političnemu zgodovinarju med Slovenci interesantno in določno gradivo. Eno pa stoji že danes: Naj se o Ivanu Hribarju kot politiku ali javnemu delavcu sodi kakorkoli, gotovo je, da je imel v svojem javnem udejstvovanju stalno politično linijo, ki je bila slovenska in slovansko nacionalna, na znotraj svobodomiselna v okviru liberalizma, navzven pa nacionalno-ekspanzivna. Poleg te svoje politične linije, ki jo je včasih težko vzdrževal spričo oportunističnega razpoloženja malomeščanstva, ki ni imelo širšega obzorja in večjih kulturnih potreb, pa je bil Ivan Hribar tudi zelo praktičen gospodarstvenik. Njegove podvige bi bili spremljali večji uspehi, da mu je bilo dano živeti v ugodnejših razmerah. Še vedno telesno in duševno svež, energično brani svoje delo in svoja započetja, kar ga napravlja še vedno borbenega in vztrajnega. *A. Prepeluh.*

Ivan Vrhovnik: Ivan Vrhovec. Doneski k njegovemu življenjepisu in bibliografija njegovih del. Izdala zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo v Ljubljani. 1933. 70 str.

Skoro neopaženo je minila meseca maja osemdesetletnica rojstva ljubljanskega zgodovinarja Ivana Vrhovca, prav kakor lani tridesetletnica njegove smrti. Tudi knjiga, ki jo je v spomin tega zaslužnega zgodovinarja napisal njegov sošolec in marljivi domači zgodovinar Ivan Vrhovnik, je ostala precej neopažena. Hvaležnost ni posebna dika Slovencev, zlasti še Ljubljčanov ne. In vendar si je Vrhovec bolj zaslužil hvaležnost someščanov kot marsikdo drugi.

Da pa čut hvaležnosti le še ni čisto zamrl, je dokaz ta knjižica, pisana s prijateljskim duhom in srčno toplino. Avtor opisuje na podlagi skrbno znešenih podatkov in lastnih spominov Vrhovčevo življenje od mladih let. Pa to niso samo gole letnice in opisi dogodkov, temveč pred bralcem se razvija živahno pisana, plastična podoba časa, okolja in ljudi, med katerimi je Vrhovec živel in delal. Množica vestno zbranih podatkov točno pojasnjuje razmere, v katerih so nastajali temelji današnje slovenske kulturne stavbe. Tako blizu in spet tako daleč so nam ti časi, ko so se oblikovali pogoji našega današnjega duhovnega življenja.

Če upoštevamo te okoliščine, bomo pravičneje ocenili Vrhovčevo delo in njegov trud. Saj je kot prvi slovenski domači zgodovinar oral ledino. Kot

pisec ljudskih povesti in priložnostnih poljudno-znanstvenih spisov Vrhovec najbrž ne bo živel v zgodovini, pač pa mu kot zgodovinarju, ki je prvi skušal podati zgodovino Ljubljane, Novega mesta in drugih krajev, ostane za vselej častno priznanje. Saj pravi sam: „Stopil sem na pot, po kateri ni hodil pred mano še nihče.“ Ljubezen do naroda ga je vodila pri tem delu, kakor pri vsem njegovem mnogostranskem uveljavljanju.

Kot zgodovinar je bil stvaren in nepristranski, nič ni olepšaval, nikdar ni vsiljeval svojega mnenja, vselej resnicoljuben nad vse. Kot prvi je pri nas črpal vire neposredno iz arhivov. Pisal je jasno, lahko in preprosto. Njegovi spisi so vsakomurumljivi in se še danes bero zanimivo in živo. Prirojeni nagon ga je varoval pred slovstvenimi modnimi pretiranostmi. Njegovo zdravo mnenje o marsičem (recimo o ohranitvi starih uličnih imen) je še danes enako veljavno.

Vrhovčev življenjepis je lep donesek k bodoči splošni slovenski kulturni zgodovini, ki naj pokaže kako je naša duhovnost nastajala iz malega, kako žilavo in požrtvovalno so se vbadali mimo največjih tudi vsi ti drugi možje, ki niso za svoj trud iskali ne časti, ne plačila. Ljubezen do domovine jim je bila gonilo. Eden teh zaslužnih delavcev pri veliki stavbi slovenske kulture je tudi Vrhovčev življenjepis sam, ki si je s tem delom postavil lep spomenik.

Mestna občina ljubljanska, ki je izdajo te knjige omogočila, naj bi žrtvovala še nekaj več, da se izdajo zbrani Vrhovčevi zgodovinski spisi, ki so posvečeni ljubljanski minulosti. Tako delo bi bilo res zaslužno. Brez poznavanja domače zgodovine ni plemenitega „lokalnega patriotizma“ — le ne ustrašimo se besede —, ki je temelj vsakega domoljubja. Samo iz konkretne duhovne in čuvstvene povezanosti z določenim kosom domače zemlje, z rodnim mestom, izvira čut prečiščene domovinske ljubezni in vsečloveškega bratstva.

K. Dobida.

Pierre Benoit: *Atlantida*. Prevedel Ivan Tominec. Ljubljana. 1933. Založba „Prijatelj“ v Ljubljani. Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl. 203 str.

Pierre Benoit, najmlajši francoski „nesmrtnik“, hodi s tem delom po Flaubertovih stopinjah. Flaubert, veliki mojster francoskega realizma, se je s „Salambo“ oddolžil tlačenemu in zatiranemu romantiku v sebi, zarivši se z naslado v severno afriško obalo in v davnino, ki je v zgodovini skoro nedostopna, a ustvarjajoči domišljiji včasih prav zato tem ljubša. Benoit si je izbral za torišče svojega romana isto celino, današnja francoska kolonijalna tla, središče Sahare. V njegovo delo je zajete pol črne celine z vsemi njenimi stoletji od pradavnine do danes. Tudi Lotijevo slovstveno delo ni ostalo brez posrednega vpliva na Benoitov roman.

Kakor nam je Salambina domovina časovno odmaknjena, tako nam je v „Atlantidi“ prestolnica hoggarske kraljice Antineje krajevno skoro nedostopna, skrita v pravljичne daljine. Umetnostna težkoča, ki je Benoit ni v vseh delih svojega romana enako prepričevalno premagal, je bila ta: kako oživiti s tvorno domišljijo to nedostopno, neoverljivo pravljičnost ter jo z resničnostjo in verjetnostjo tako prekvasiti, da zamami in postane umetnostno sprejemljiva in užitna.

Teh dve sto strani pripoveduje o skrivnostni vladarici, Neptunovi in Atlantovi potomki, ki je kot Renanova učenka v zadevah pohote spretnejša od

svojega učitelja in kraljuje daleč za peterimi nasipi, v divjih puščavskih gorah, kamor malokdaj kdo zabloudi. Kraljica vsakega gosta prijazno sprejme in ga s svojimi čari omreži. Osrečuje ga, dokler se ga ne naveliča, nato zavrženec od gole ljubezni v kratkem sam umre. Če se komu izjemoma posreči uiti, se pozneje gotovo sam vrne k njej, da v njeni bližini od ljubezni izdahne. Mrtve ljubimce dá kraljica metalizirati in hraniti v vdolbinah svoje slavnostne dvorane. Tako se maščuje nad civiliziranci, ki prodirajo v njene skrivnosti.

Iz dela zveni komaj čuten simbolizem, namigujoč na žrtve, ki jih stane Francijo saharaska kolonijalna posest, njeno vzdrževanje, počasno utrjanje in širjenje. A tudi brez vsakega simbolizma je delo samo ob sebi dovolj zanimivo in zadostno utemeljeno. Razen Flaubertovega realizma in Lotijevega romanizma je v knjigi tudi precej učenjaštva, kakršnega je A. France toliko natresel po svojih satirično zgodovinskih romanih. To učenjaštvo pa ni vselej tako fino kakor Franceovo, marsikod je dolgovezno, utrujajoče, prepadobno, premalenkostno, prezunanje, igrackasto, neokreten pomoček, ki naj zviša verjetnost včasih precej drznih prizorov in zaključkov. Po vsej priliki sprejmó Slovenci prevod tega svetovno priznanega dela z dostojno spoštljivostjo, brez pohujševanja in strogih obsodb, a človek bi stavil glavo, da bi ta roman kot izvirna slovenska knjiga ne našel ne založnika ne milih presojevalcev, ker bi se našim kritikom zdele premnoge stvari muhasto natrpane in bi jih učenjaštvo po pravici odbijalo. Če bi bil Benoit Slovenec, bi moral dovoliti, da mu rokopis pošteno oskubejo in še potem bi mu kritika roman zmrcvarila kot slovstveno zmašilo. Saj se je podobno zgodilo celo Flaubertu v Franciji, ko je njegova „Salambô“ prvič izšla.

Prevod je lep in gladek, besedišče zadovoljivo, vendar se je vteplo vanj tudi precej jezikovnih ohlapnosti in tiskovnih pomot. Netočnosti so redke, n. pr. str. 106.: „Nikdar ji ni bilo treba popravljati, ker se ni nikdar zapustila (smisel zahteva: prepustila). To je edina ženska, ki ji je uspelo, da je razločila (smisel vpije: ločila) dve stvari, ki se ne dasta razmotati, ljubezen in poltenost.“ Francoski citat iz „Andromahe na str. 158. bi bilo treba prevesti, kakor so prevedeni vsi drugi citati; saj je vendar vsa knjiga prevod iz francoščine. Naši slovarji po krivici dopuščajo *ginjenost*, *ginjenje*, *ginljiv* poleg *ganjenost*, *ganjenje*, *ganljiv* in *genljiv*; v tej knjigi se bere tudi *ginjen* (prav: *ganjen*, str. 117.) od glagola *giniti*, ki ga (146) res srečamo namesto edino pravega *ganiti* ali *geniti*: „Bi me bil globoko v srce *ginil* ta verz.“ Precej omahljivosti opažamo v rabi črke *l* in *lj*: *zagrlen* (24, 70) namesto *zagrljen*. In narobe: *žuželjka* (5) namesto *žuželka*; *od moljka* (68) namesto *od molka*; *zaposljen* (126) namesto *zaposlen*, ker ta mlada oblika ne dopušča mehčanja, ki bi drugače moralo biti temeljitejše: **zapošljen*; *škiljast* (129) namesto *škilast*. *Notri* stoji namesto *noter*: „*pride notri*“ (71), „*Zakaj ste pustili notri leoparda?*“ (162). Nepravilna sklanja: *pred čemer* (4, namesto: *čimer*); *pesti kolesa* (89, namesto: *pesta ali peste*); „*ta kraj* (prav: *tega kraja*) niso zagrnili valovi“ (90); „Pod obokom *razsvetljenem*“ (prav: *razsvetljenim*, 112); „*nisem nikomer* (prav: *nikomur*) povedal“ (128); „*jo* (prav: *je*) ne smem dražiti“ (136). Glagolski izrodki: *povešujoč* (prav: *povešajoč*, 10); *ugasujoč* (prav: *ugašajoč*, 73); *jutri večerjam* (prav: *bom večerjal*, 136); *ugašnjene* (prav: *ugašene*, 159); *sva minila katero* (prav: *sva šla mimo katere*, 159); *zapovedajoč* (prav: *zapovedujoč*, 176); *rezajoč* (prav *režoč*, 188). Ali bo po tujih vzorih zmagal tudi pri nas ne-

pravilni določnik za glagoli zaznavanja; „me je videl nadaljevati“ (prav: je videl, da nadaljujem, 38); „sem jih videl prihajati“ (prav: sem videl, da prihajajo, 93)? Raznoterosti: tem *boljše* (prav: *bolje*, 155); *ladija* (prav: *ladja*, 12 in drugod.); *kamelin* (prav: *kamelji*) hrbet (19); *vsaki* (*vsak*) dan (21); *ki ga bom vama* (ki vama ga bom) pokazal (86); *vjela* (*ujela*, 158); po mojem vstopu v samostanu (*samostan*, 44); s Morhangem (z, 59); z (*s*) tenko plastjo (102); *surovo* (*sirovo*, 70); *surovost* (*sirovost*, 105) i. dr. Andrej Budal.

Ernst Ottwalt: Jer oni znaju šta čine. Roman o nemačkom pravosodju. Prevedel iz nemščine Nikola Mirković. Izdanje „Nolit“ v Beogradu. 285 str.

Danes zajema Nemčijo val šovinističnega barbarizma, ki z brezobzirno, neupravičeno krutostjo zatira vse, kar nasprotuje miselnosti nekronanemu monarhu tretjega carstva. Ta roman nemškega pravosodja nam razkriva marsikatero zagonetko tega preobrata v Nemčiji. To je roman, ki razgrinja v svoji tendenčni zasnovi v osebi sodnika Wilhelma Dickmanna sistem vsega nemškega pravosodja po vojni in je zaradi svoje objektivne, globoko zajete realne vsebine tako učinkovit, da ga lahko uvrstimo med najodličnejše zgodovinsko-socialne romane povojne nemške literature. Kakor nam Sinclairja Lewisa roman Ann Vickers odkriva vso laži-humanost ameriškega kaznilničnega sistema, tako nam v tej knjigi sodnik Dickmann, ta odlični zastopnik nemške visoke družbe in slep organ nemškega paragrafa, razkrije vso tragiko zastarelega pravosodja republike in skozi te zakone vso jalovo brezbriznost republikanskih *vladodržcev*, ki niso znali ustvariti iz cesarstva resnične republike. Nemško plemstvo in vsa nemška elita sta še vedno živela v cesarski Nemčiji, na nemških univerzah se je tudi v republiki še vedno gojil duh burševstva, industrijski in zemljiški baroni so še vedno pošiljali vdanostne brzozjavke odstavljenemu monarhu, vsi pozabljeni maršali so še vedno paradirali v cesarskih uniformah in nemški sodnik Dickmann, ki zastopa v romanu vso nemško justico, vidi v republiki ponižanje rajha in v njem je še vedno vsa oholost protežiranega razreda, kakor v tistem nemškem poslancu, ki je ob priliki, ko so vstopili v parlament zastopniki nemškega delavstva, vzkliknil: Hier riecht's nach Pöbel! In tako se zgodi, da obsodi Dickmann brezposelnega in sestradanega delavca, ki je vzel iz razbitega izložbenega okna klobaso, na sedem mesecev zapora. Sedem mesecev zapora, ker je bil človek lačen! Sedem mesecev zaradi ene klobase! Ne, ne zaradi klobase — temveč zaradi motenja javnega miru in reda! To je velika razlika! Kadar danes lačen človek samemu sebi pomaga s tem, da prazni izložbe, sta javni mir in avtoriteta države v nevarnosti. Zakaj ni obtoženec prosil? Stoj! Prošjačenje je prepovedano. Kaznuje se s kaznijo do štirih tednov!!! Nemško pravosodje se ne vprašuje po vzroku brezposelnosti! Nemški sodnik ne pozna biološkega pojava lakote! Nemški sodnik sodi po danem zakonu in nemški sodnik se ne bo mučil z vprašanjem, ali je ta zakon dober ali slab. Kazen mora biti! Po nemških zaporih sedi vsak dan po 45.000 ljudi...

In tako obsodi Dickmann po zakonih republike brezposelnega delavca na sedem mesecev strogega zapora, grofa Bornina, ki je v svoji hosti nevarno obstrlel kmeta samo zato, ker je šel po njegovih lastnini, pa oprost. In sodišče nemške republike sodi nemške delavce v Porurju, ki jih je glad pognal na cesto, da so zapretili s pestjo industrijskim baronom: tri smrtne obsodbe, ostali

nad sedemdeset let robije. V imenu republike! In sodnik Dickmann sodi v imenu republike lačne delavce, v srcu pa poje hosano kajzerju in nemški šlahti! Republika ga je ohranila do zadnjega paragrafa. Hoch, eure Majestät!

V tem romanu je Ottwalt s čudovito preprostostjo združil v sodniku Dickmannu človeka in predstavnika nemškega meščanstva, ki se z vso silo bori proti vsemu, karkoli bi bilo nevarno zanj in njemu enakim. Dickmann se ne muči z vprašanji o vzrokih bede in nezadovoljstva . . . Čemu? On je le zapisan paragraf, trd, nem, neizprosen. V njem se bori slutnja novega, nastajajočega človeka, in mnogokrat zapada silnemu notranjemu boju: ta novi, popolnejši človek se bori s staro miselnostjo. In v Dickmannu podleže. Paragraf! Avtoriteta! Kazen! Pade in se ne more premakniti s piedestala nazorov svojega kroga, ki ne vidi čez tangento svoje kaste niti za ped daleč. Tudi Dickmann postane z vsem svojim bistvom delec te justične mašinerije in njegova patriarhalna oholost postaja bolj in bolj brezčutna kakor paragraf. Dickmann sodi: sedem mesecev, dve leti, deset let . . . Pa ne vidi niti ene same nemške celice. In ko leže zvečer v svojo posteljo, da se od vseh sodb, ki jih je v teku dneva izrekel, pravično spočije v zavesti, da je storil svojo veliko dolžnost, leži na slamnjačah 45.000 kazencev v nemških zaporih. Ne morejo spati. Čujejo korake stražarjev. Ne morejo zaspiti, zakaj v srcu je krvava misel: zakaj imenujejo bedo zločin?! Matere mislijo na svoje sinove, sestre na brate, žene na svoje može . . . 45.000! In na tisoče nemških sodnikov se zadovoljno ozira po temni, udobni spalnici, dokler ne zaspi. Dobro spiyo. Njihova vest je čista!!!

Psihološki moment tega tipičnega predstavnika božanskega nemštva je globoko zajet v premnogih situacijah njegovega življenja. Prav gotovo je to roman, ki je po svoji sodobni in pereči vsebini silno poglobljen v vse najbolj žgoče odenke te kritične dobe in ni nič čudnega, če je žel toliko uspehov. Vsekakor pa sijajen primer, da nista samo lakota in beda snov za socialne romane in da ni samo delavec edini motiv za socialnega pisatelja, kakor nekateri naši „socialni“ kritiki mislijo in pišejo.

T. Seliškar.

Janez Rožencvet: Pravljičje. Podobe narisal M. Bambič. 1932. Založila Družba sv. Mohorja v Celju.

Čas radija, tonfilmov in električnih dinamo strojev je današnji mladini odpihnil mnogo idiličnega gledanja starih babic na svet in na stvari okrog sebe. Mladina našega časa skoraj ne more več verovati obenem v verodostojnost vil in modernih pilotov, v začarane gradove in moderne konstrukcije nebotičnikov in železobetonskih mostov, v srebrna jezera, dobre prince in princeske pa v tako zvani prazni lonec. Marsikaj starega je padlo. Resnica je, da želi otrok svoji fantaziji zmerom novega odtoka in naj ga najde potem že, kjerkoli hoče. Zato je pač jasno, da je treba tudi pravljичno umetnost spraviti v sklad z novimi razgledi in potrebami, če hočemo, da ne bo capljala za življenjem s koraki malega gozdnega škrata.

Rožencvet je močno začutil usodo današnjega dne, vendar se še ni čisto otresel duševnosti starega sveta. Na preperelo platno tradicije je naslikal nekaj modernih motivov, zaradi česar delajo te pravljice (12) bolj ali manj sodoben vtis ter so se lepo približale fantaziji mladega človeka. Pohvaliti moram drznost, da se je pisatelj, pri nas menda prvi, upal uvesti v pravljico „tvegano“ socialno noto. Prikrit ironični humor, zdrava življenjska fantazija in smisel za

stvaren jezik dajejo tem pravljicam prosto pot do otroka, čeprav je to šele prvi poskus. Najboljše izmed pravljic so: Marko, ki je z ušeli strigel, Zmaj v Žabji vasi, Boncar, Vreča, lonec in ponev. Te bi tudi ne bile v sramoto kaki čitanki. Pogrešam pa v pravljicah izdelanega modernega mitološkega sveta, ki bi moral biti vzet iz osnov novega časa.

Bambičeve ilustracije so le ponesrečeno igračkanje.

Stanko Janež.

GLEDALIŠKI PREGLED

D r a m a. *Carjevič Aleksej.* — Evangelist individualizma D. S. Merežkovskij si je izbral kot primer osebnosti tudi ruskega carja Petra in tudi tega obdal z mistiko svoje ničejanske religije. Kljub temu pa moramo priznati avtorju, da je v tragediji o carjeviču Alekseju umetnik, da je skoraj neopazen v svojem delu.

V ospredje je postavil carjeviča, njegovo doživetje očetove osebnosti in njuno tragično nasprotstvo, ki se konča z vdano smrtjo šibkejšega. Čeprav se kult silovite osebnosti povzdiguje tudi tu do prav nečloveških višin, je vendar sinova žrtev popolnoma pristna in uverjajoča. Problem miljeja je pa na škodo snovi rešen zelo enostransko, asketično, Rusijo predstavljajo nesorazmerno Marja, Dokukin in dekla Jevfrosinja, dočim so vse ostale osebe dvor ali nepomemben privesek Petra. Tako ne čutimo prav sveta, za katerega se Peter dela odgovornega, in on ni več glavna oseba. Na isti točki pa tudi drama bistveno ni več zgodovinska: Petrova osebnost je kljub vsemu zločinska in ne zgolj barbarska ali demonična.

Režiser Ciril Debevec je vlil v predstavo enoten ton avtorju sorodne mišičnosti, ki sicer na nekih mestih Jevfrosinje ne učinkuje, a delo vendar obdrži kot celoto in je bila to brez dvoma ena najbolj izdelanih uprizoritev v sezoni. *Debevec* je močno podal tudi carjevega zdravnika Blumentrosta. Z njim se je sorodno uveljavil *Cesar-Kikin*.

Po njuni zaslugi se je najbolj posrečila sedma slika, kjer se končno spoznata carjevič in njegov oče. Igra *Jana* in *Levarja* je v teh vlogah dosegla višek, kakršnega smo v njunih prejšnjih prizorih pričakovali. Šteti moram med te tudi najbolj burne, kjer se izražata Petrov grozni značaj in prečudna sinova odvisnost. Pri *Levarju* bi si želele le naravnejših stopnjevanj v silovitosti zaradi sicer neumljive poznejše sinove vdanosti — kontakta. Prav dobro je bil podan dvor, posebno strah pred carjem. Poudarila ga je s svojim nastopom *Marija Vera*-carica Marfa v družbi Petrove sestre kot njegove načelne nasprotnice. To vlogo je zadovoljivo igrala *Medvedova* in bi jo režija smela bolj podčrtati, kolikor je vsebinsko v zvezi z zdravnikovo. Dvorjanike so zmerno in skladno podali *Skrbinšek*, *Drenovec*, *Rakarjeva*, *Jerma*, *Sancin*, ostale manjše vloge *Potokar* (sel), *Plut* (duhovnik), *Gregorin*, *Bratina* in *Murgelj*. Zelo težavni vlogi sta *Lipahov* pisar Dubokin, kjer dolgi, čeprav dobro zasnovani govor ne more nadomestiti zgodovinske dispozicije, a je bil *Lipah* glasovno zelo primeren. Enako je bila *Jevfrosinja Boltarjeva* v podrobnostih prav dobra, čeprav je močno podrejena oseba. Vsem sodelujočim je bilo občinstvo s kritiki vred po pravici hvaležno za toliko uspešnega truda.

Veseli vinograd. — K. Zuckmayer je v svoji igri napleskal živo viničarijo. „Veseli vinograd“ je naturalistična ljudska igra — ki ni za ljudstvo. (Kam

nas je že spraval idealizem!) V Ljubljani so zaradi moralnih razburjenj ustavili uprizoritve po precejšnjem uspehu premiere in nekaterih repriz.

Ker cele predstave nisem videl, naj navedem, da je dnevniška kritika pohvalila igro nekaterih igravcev.

Režiral je *Šest*. Glavne vloge pa so imeli Levar (Veha), Boltarjeva (Kati), V. Juvanova (Betka), Kralj (Kunc), Gregorin (Janez) in Medvedova (Ančka).

Milijon težav. — Režiser Bratko Kreft nam je pokazal za „Kvadraturu kroga“, ki jo pri nas že poznamo, drugo komedijo ruskega pisatelja Valentina Katajeva. „Milijon težav“ se pri nas imenuje veseloigra, pisatelj nam pa v nji prikazuje tragikomičen konec malomeščanskega liberalizma. Delo je iz sovjetske Rusije in ima primerno satirično ost zoper vse malomeščanstvo in psevdointeligenco. Rahla ironija spremlja razvoj komedije v dostojni višini tik do konca, toda nato pade v igro, ki je bolj burka kakor pa razveseljiva rešitev problema med zaostalim očetom in njegovimi otroki. To je precejšnja škoda za delo, ki ima sicer zelo pomembno vsebino in globljo psihološko zasnovo kakor „Kvadratura“. Tudi igrana je bila pri nas neprimerno bolje, ni pa ostala na sporedu.

Obsežno vlogo starega Ekvipaževa, ki ni hotel in ne more razumeti novega življenja ter zaradi tega doživi popoln polom svoje male osebe prav do točke, ko ga njegovi otroci popolnoma zataje, je igral s obsežnim izrazom *Sancin*. Bil je zelo dober že zaradi tega, ker je pripraven za takšne vloge. V celoti je podal junaka nekoliko šlevastega, kar ustvarja vsaj verjetnost za avtorjev končni sklep.

Kalerija ima zelo majhno, a živo vlogo in *Gabrijelčičeva* je bila precej dobra. Večjo nalogo je lepo rešila *Vida Juvanova* kot njena sestra Agnesa. Igra je uspela še po zaslugi *Jana*, le da je ponekod preveč resen, kar velja tudi za *Miro Danilovo*. Njun parček Mihail in Šura ni za naglo režijo. Dovolj je iz svojega deleža iztisnil *Kralj-Ananasov*, preveč gosposki je bil *Jerman*. Pri njem se je kljub dobri igri že čutila težava, kako si predstaviti sedanje ruske ljudi, o katerih premalo vemo. *Parasjuki-Bratina*, *Rakarjeva* in *Cesar* so ta prenos na domači vatel še nadaljevali. Živo, ugodno nasprotje smo pa spoznali v Pavlovni *Nablocke*, ki menda ne more biti s svojo vlogo nič bolj zadovoljna, kakor je bilo zadovoljno z njo naše občinstvo. Stanovalce so opravili primerno *Lipah*, *Potokar* in drugi.

Razen krepkih podrobnosti režija ni bila poseben uspeh. Zdi se mi, kakor delo samo, še nedozorela, prav lepa priložnost za kritiko in za vprašanje: zakaj je bila prepovedana.

Zadoščenje. — Maeterlinckov skeč v dveh dejanjih je iz svetovne vojne. Zdravnik Capelle je branil svojo ženo in pri tem ubil nemškega častnika. Obsojen je po prekem sodu na smrt, poveljujoči Nemec pa je njegov prijatelj, nekdanji sošolec von Gersdorf, in ta mu na ženino prošnjo dovoli dopust iz ječe čez mejo. Mater bi rad še enkrat videl, ki živi onkraj meje na Holandskem. Njegova žena je za talca in ob sedmih se še ni vrnil. Napetost raste. V zadnjem hipu pa pride in reši ženo, ki bi sicer rada umrla namestu njega. Drama je pretresljiva, na videz pa je možna samo v vojni — v sveti, pruski vojni; to ji je vzelo tla, ki jih je pisatelj nadomestil z ljubeznijo med zakoncema.

Ljubljanska premiera „Zadoščanja“ je bila združena s francoskim večerom, repriza pa z „Gospo Cathleena“. *Debevec* in *Šaričeva* kot nesrečna zakonca, *Skrbinšek* kot kapetan in *Jerman* kot njegov poročnik so s popolno igro dosegli nenavadno velik uspeh. Režija tehnično ni težka in ne more dati dosti priložnosti za domisleke, važna je psihološka mera, ki se je Debevcu posrečila.

Gospa Cathleena. — Fantastična igra v štirih slikah je mitološko nagačena socialna pesnitev s prelomi in alegorijo. Spisal jo je Irec W. B. Yeats. *Debevec* je izvedel režijo precej spretno in enotno. Vendar pa je delo tudi na odru ostalo razpršeno.

Prvo sliko so močno posplošili *Medvedova*, *Potokar* in *Jan*, niso pa ustvarili trdne zveze z drugimi slikami. Vloga *Šaričeve* se je izgubljala, ker je premalo realizirana, *Debevec* kot preveč moderen pesnik za okvir nima resne vloge, enako tava, razen nevažne dojilje, po odru še osem oseb — ali ljudstvo. Iluzija je precej siromašna. Zabavna pa sta oba demoni, *Skrbinšek* in *Kralj*, toda že na škodo *Gregorinovega* angela. Pri pisatelju opravičuje konec z alegorijo vsaj naslov, na odru pa je prisiljenost zelo občutna. Igra je po moji sodbi res samo nezanimiv poskus, sinteza dveh skrajnosti: mitologije in ekspresionizma.

Dopust na Francoskem. — Angleško veseioigro si je izbralo naše gledališče za pustni čas in je z njo tudi res večino občinstva zabavalo. Lahko nam je žal, da je ta veseioigra artistično bolj starinska kakor pa po motivu. Glavni pisateljev pripomoček je prostorna in številčna komika; psihološko je R. Berkeley snov zanemaril in celó popustil humor na cedilu, da je mogel vsaj iz resnobe problema, kako žena išče moža, doseči dramatični višek. Predpustna naloga režije je torej bila, zabrisati resni motiv in izčrpati do potankosti situacijsko komiko, kar se je šestu tudi posrečilo.

Salve smeha žanjejo tu stranske osebe, ki so pa dobro karakterizirane. Z lahkoto je to opravil *Cesar* kot korporal v *Plutovi* družbi. Nekoliko humorja je še v vlogi generala imel *Levar*, v poročnikovi *Drenovec*, prav nič pa *Zelznikov* tolmač in drugi. Najmanj se je v tem smislu posrečila vloga *Madlene Nablocki*, ker ji kapitan-*Gregorin* s svojim pustim deležem v tej režiji ne more biti opora. Pasivno vlogo gospodinje je izvedla *Medvedova*. — Za las privlečena rešitev, da general avanzira, le še razrahlja šibko veselo zgradbo igre. Vse te nedostatke so režiser in igralci stisnili do uspešnega trenutnega učinka.

Slava in njeni mešetarji. — Francoza M. Pagnol in P. Nivoix sta v štiri-dejanki obdelala trgovino z neznanim padlim vojakom. Prav lepo je, da ima takšno igro Francija, ki si je za to trgovino pridobila največ zaslug. Avtorja sta si zelo primerno nabrusila satirično ost. Oblikovno pa nista dosegla uspeha; režiser *Skrbinšek* je v „Gledališkem listu“ dobro označil igro z dramo, komedijo in farso. Ponekod jo celó rajši vzamejo z zabavne strani.

V Ljubljani je bila uprizoritev resno dramska. Uveljavil se je s tem prolog, ostale slike so pa precej izgubile in je bil zato uspeh majhen. Oblikovna napaka dela se ne dá zabrisati. Igra pa je bila dobra. Očeta Bacheleta je nekoliko rahlo zagrabil *Jerman*, splošno v skladnosti z odlično *Janovo* podobo sina, tega pa je dosegla samo še *Rakarjeva*, čeprav je njena vloga kratka. Malce nepristen je bil *Lipahov tovarnar*. Z lahkoto so igrali *Debevec*, *M. Da-*

nilova, Bratina, Sancin, Maja in drugi. Predstava je bila enakomerna, občinstvo je bilo zadovoljno.

Dame z zelenimi klobuki. — Psihološko zanimiva veseloigra v Hamikovi predelavi in Šestovi režiji ni izdala prisiljenosti, ki navadno kazi dela dveh avtorjev. G. in A. Acremont sta tudi pri nas vzbudila pravo doživetje. Največ zahvale pa so si zaslužile nositeljice ženskih vlog: *M. Danilova, Nablocka, P. Juwanova, Medvedova, Rakarjeva* in *V. Juwanova*. Koncert ženskih duš v predigri se je zdel še nekoliko težak, tudi apoteoza devištva pred koncem še sega iz okvira, splošno pa je bila vsaka vloga zase prav lepa študija in za odlično skupno igro bi si želele še drobca, da bi nastala struga, ki jo orjejo njihova življenja. Potem bi tudi vzvišeni stavek (Nablocke) postal verjeten. Zaradi psihološkega težišča pa je potek igre izgubil enakomernost. *Železnikov Hyacinthe* z izdelano redkostno masko kljub odlični igri ne more dosti koristiti. Veseloigra se z njim zasuče le toliko v pravo smer, kolikor je Arletta zrcalo dam z zelenimi klobuki, dijak Veron je pa že zelo daleč od dam in potreben le za označbo profesorja. Hišni gospodar in sin sta psihološko brez črt, neosebna. Vrniti se moramo k damam, kjer doživi Marija svoj smisel in v dobri igri *M. Danilove* odpre tok čustev, kajti čustva v Arlettinih pesteh nimajo prave besede. To podajanje vsebine pa je bilo v Šestovi režiji mojstrsko izvedeno. Dekana je zmerno pridal *Lipah*. Tudi *Janova* vloga se je dobro uveljavila, manj *Jermanova. Sancin* in *Slavčeva* skupaj nista bila tako dobra, kakor v drugih prizorih.

Pogosti odziv občinstva je bil popolnoma zaslužen in lep uspeh.

Gospa ministrica. — Nušičev humor ni satiričen, zasnovan pa je tako močno socialno, da bi lahko bil. *Lipah* režira ministrico mirno in brez ambicij. Ker jo že poznamo iz prejšnjih let in so skoraj vse vloge ostale v istih rokah, nam ni pomenila kdo ve kaj. In vendar ostane njena podoba zanimiva, ne samo šaljiva.

Lipah je sam igral ministra strogo poslovno in po besedilu. Obilno mero življenja pa ima ministrica *Polonice Juwanove*, ena najboljših njenih vlog, čeprav še po nepotrebem malce karikirana. Letošnji prizori s sorodstvom se ji niso popolnoma posrečili, najboljša je bila v monologih in v naivni sebičnosti. Dobro označene osebe so še *Cesarjev* ujec *Vasa, Sancinov* zet, *Soja* in *Daca Rakarjeve* in *Gabrijelčičeve*. *Dara* ima težko vlogo, ki se je *Boltarjevi* zadovoljivo posrečila. Med kratkimi moškimi nastopi se odlikujeta *Kraljev* pisar in *Plutov* Kalenič. *Maja* igra prehitro. Služkinja *M. Danilove* je nedoločena. Večina igralcev je pretiravala govor čez tempo igre, zato pa se je *Bratini* tembolj posrečil njegov usnjar, dočim je *Železnik* ostal zunaj igre. Ob celoti imam občutek, da uprizoritev ni mogla izkoristiti vseh elementov (mimike, kretnje). Kar je usoda vsake domačnosti, se zboljšati res ne dá, kar pri Nušiču lahko še pridobimo, pa bi si menda pridobili najprej s sodelovanjem srbskih gledališč. Ministrica je pokazala, da anarhija karakterizacij ni dobra in da igramo mogoče že čisto po svoje — posebno tam, kjer je največ stvari takšnih, da anarhija ne odtehta ustvarjanja.

Hamlet. — Shakespeare v Hamletovi tragediji še ni ustaljen, posebno na našem odru se nam je pričel odkrivati šele v Župančičevem prevodu in Debevčevi režiji. Fantastika je stopila v strugo, retorika se je umaknila vse-

bini in govoricu, ki tudi v malem še vežeta sedanjega zemljana. Hamlet sam je postal resničnejši in potegnil s seboj skoraj vso okolico. Erotika se je poglobila in povečala tragiko, ki je s tem v dramatičnosti dela presešla grozotnost. Nastala je tragedija Hamleta in Ofelije.

Imeli smo pa dvoje uprizoritev. Tu opisano je označeval *Debevec*, bolj egocentrično pa *Kralj*. Nastopala sta oba, ne da bi se kazala v tem tekmu, in oba sta zanimiva. Razen pojmovne smeri se razlikujeta tudi v igri. Kralj ima bogatejši zunanji izraz, predvsem glas, Debevec je miselno izrazitejši. *Lipah* v tonu ni popolnoma ugodil Debevečevi režiji in se je zato gibal precej nedolčno. Svojo pot iz nekdanjih režij je obdržal *Skrbinšek*. Mogoče je storil to namenoma, očitno pa je celoti s tem škodil. Včasih mu je sekundiral *Jan* kot *Laert*, a se je v končni sceni popravil. S precejšnjim trudom se je uklonil tudi *Jermanov* Horatio, enako *Železnik* kot *Rozenkranc*. *Sancin* je bil boljši, nekoliko se je še mučil *Drenovec*, dočim so *Prosen* in vojaki *Potokar*, *Bratina*, *Murgelj*, *Gregorin* pa tudi potujoči igralci *Boltarjeva*, *Brezigar* in *Gregorin* vzdržali disciplino. Izgubila sta nekoliko pomena oba grobarja *Cesar* in *Plut*, ker nista bila tako iz drugega sveta kakor doslej. Pogovor duha in Hamleta se je vlekel. Plemiča in duhovnika sta neopazno opravila *Frelj* in *Plut*. Ofelija-Šaričeva je največ pridobila, vsaj takoj za Hamletom. Postala je realnejša, razumljivejša in opora Hamletu samemu. Njuni prizori so postali najzanimivejši, pa tudi *Lipah* je v prizoru z Ofelijo dosegel višek. Kraljica *Marije Vere* se sme prišteti k tem in ima v novi režiji le nekoliko manj samostojno vlogo. Bila je tudi glasovno zelo dobra. — Izmed scen učinkujejo površno prikazni med govorom, del igre pred kraljem in pogovor Hamleta s Polonijem (opomin). Oder je bil udobno razdeljen in prehod scen enakomeren. Predstava se je vzdržala kot celota na izbrani višini. Tako je ostal Hamlet v sporedu tudi letos dogodek, kar utegne biti zelo koristno in važno pri izbira-nju večjih del za repertoar prihodnjega leta. (Konec prih.) — *I. Grabor*.

GRADIVO

Neznani verzi † Dragutina M. Domjanića. Pokojni pesnik Dragutin M. Domjanić je poklonil gospe Ivki Žerjavovi, soprogi upokojenega polkovnika v Ljubljani, svojo zbirko „Kipci i popevke“ s tem-le posvetilom:

Tu puno je cveta iz mojega leta,
Tu meseca srebro je belo,
Tu slatke su senje i pusto življenje.
I moje srce je celo.

U Zagrebu, o Božiću 1922.

Dragutin M. Domjanić.

Prvo izdajo svojih (štokavskih) pesmi je poslal isti dami z naslednjimi verzmi:

Sve, što mi rieči šute,
Spomeni, želje i sne

Tajne, što srce ih krije,
Radost i rane ljute,
Život — koj život i nije
Pjesme Vam pričaju te.

U Zagrebu, dne 1. rujna 1932.

Dragutin M. Domjanić.

V istih rokovah je tudi naslednja, z roko napisana pesem, ki o nji nismo mogli do-gnati, da bi bila kedaj natisnjena:

Con sordina.
Kak ruke v molitvi
Magnolije v cvetu,
I steza, kaj staje
Pri gustom bosketu.
Oblaček na nebu,
Vu zlato zarubljen,

I faun vu senci,
Žalosten i zgubljen.

I pauk na niti,
Koj več se ne njšče.
I park, koji čeka,
Muči i ne diše.

A negdo da dojde,
Da pak se nasmeje,
Vse v suncu bi bilo,
I park i aleje.

I šeptanja pune
Rondele i hvoje,
I vesel i faun —
I srce moje!

U Zagrebu, dne 14. travnja 1923.

Dragutin M. Domjanić.

B.

A š k e r c v š m a r j u. O bivanju pesnika Antona Aškerc v Šmarju pri Jelšah nam je poročal v Ljubljanskem Zvonu leta 1923., str. 171 do 176, dr. Joža Glonar na podlagi pisem učiteljice Viktorije Milkove in njene sestre Dragomile ter spominov V. Holza v Slovanu leta 1912.; nekaj malega je dodal o tem dr. Jos. Rakež v tretji številki Triglavanskih listov oktobra 1932. Spomin na Aškerc je pa v Šmarju še vedno zelo živ in zdi se, da je bila ta doba tudi za Aškerc samega, čeprav se je imenoval „šmarijskega puščavnika“, prav važna ne samo radi njegovega delovanja, marveč tudi radi vtisov, ki jih je dobil.

Po končanih bogoslovnih študijah je bil dne 25. julija 1881. nastavljen kot kaplan v Podsredi, kjer je bil zadnje tri mesece tudi župni upravitelj. Dne 18. oktobra 1883. je dobil drugo kaplansko mesto v Šmarju pri Jelšah,¹ potem pa je kaplanoval

¹ Aškerc piše Levcu dne 22. oktobra 1883.: Blagorodni gospod urednik! 19. t. m. sem se preselil — ne na slabše, kar se tiče kraja samega, ki je pač krasen. — Tudi „čitalnica“ se utegne tukaj, „pri Jelšah“ skoraj stvoriti — tako vsaj pravijo. (Arhiv mestnega načelstva v Ljubljani.)

od dne 13. avgusta 1889. pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah (SBL). V Šmarju je bil torej od oktobra 1883. do avgusta 1889., vsekakor na svojem najdaljšem službenem mestu. Znano je tudi, da se je v Šmarju počutil najbolj srečnega, ker je imel tu dobrega predstojnika kanonika Ivanca. Vedno se je še rad spominjal na Šmarje in kadar je koga pozneje srečal v Ljubljani, vselej ga je vprašal po šmarskih razmerah in dostavil: Pozdravite Šmarčane!

Aškerc ni zahajal v gostilno, velike in hrupne družbe ni ljubil, najrajši se je sprehajal okoli farne cerkve, kjer je bil pokojni Skaza zasadil lep park, čigar žalostni ostanki se še sedaj vidijo. Ostali čas je čepel doma, kjer je imel šolsko tablo, na kateri se je vadil pisati v cirilici in se na glas učil ruskega jezika. Čeprav piše Aškerc nekaj mesecev po svojem prihodu Vatroslavu Holzu, da še družabnega življenja v Šmarju ne pozna, češ, da ne hodi med ljudi in da se bo čisto zaprl v polževo hišo (Slovan 1912, str. 269.), je vendarle kmalu našel dobrih prijateljev, s katerimi je mnogo občeval in se z njimi dnevno shajal. Glavni je bil Franc Skaza, imovit veleposestnik v Šmarju, „iskren narodnjak, pripravljen k vsakim žrtvam za narodno stvar“ (Vošnjak, Spomini II, 122), njegova hiša je bila vedno odprta vsem rodoljubom. Kakor so se že v času, ko je bil dr. Josip Vošnjak zdravnik v Šmarju in Davorin Trstenjak župnik na Ponikvi (leta 1869.), zbirali v gostoljubni Skazovi hiši rodoljubi iz vsega Spodnjega Štajerja in so Šmarčani dr. Vošnjak, Franc Skaza in Hugo Tančič ustanovili komanditno društvo (Mariborsko tiskarno), kjer se je izdajal Slovenski Narod (Glaser, Slovenski tisk II, str. 82.), tako je ostalo še v Aškercvem času. Takrat je bil poleg Aškerc član te družbe še učitelj in poznejši trški župan Franc Ferline; ti trije so se shajali pri Skazi v „salonu“, se pomenkovali o vseh dnevnih zadevah, skratka bili so na moč navezani drug na drugega. Kako sta se cenila Aškerc in Skaza,

spoznamo najbolj iz pisma, ki ga je pisal Aškerc Ferlincu ob Skazovi smrti leta 1892., ko že Aškerc ni bil več v Šmarju, Ferlinc pa se je bil poročil s Skazovo sestro. Pismo se glasi:

„Rim. Toplice, 22/7 92

Dragi gospod Ferlinc!

Skaza! . . .

In zdaj še ti! . . .

Slišal sem že pred več tedni, da je bil bolan moj ljubi prijatelj, šmarski Svato-pluk, a da ga spravi bolezen pod grudo, tega, seveda, nisem mislil. Saj je bil rajnik večkrat bolan, pa je spet okreval. Objokujem ga kot mojega iskrenega prijatelja, omilujem narodnjake šmarske na tako občutni izgubi. Bože moj, kaj nam je bil rajni France! Kolikokrat sva politizirala in filozofirala! Kolikokrat smo se zbrali v njegovem narodnem salonu! Zemlja, katero je toliko ljubil, bodi mu lahka; Bog mu daj nebesa!

Pogreb, telegrafujete, bode jutri pop. Žalibog! meni je pač nemogoče priti, čeprav bi neskončno rad.

V duhu pojdem za krstoj njegovoj, v duhu vržem grudo v grob njegov, rekoč: „France, počivaj mirno, saj trpel si veliko v življenju! . . .“ Gospej Vaši izrekam najgloblje sočutje svoje!

S spoštovanjem in pozdravom bivam

Vaš

Aškerc.

PS: Tudi za rajnim kanonikom mi je žal. Bil je dobra duša in mene je rad imel. K pogrebu pa tudi nisem mogel priti.

A.“

Omenjeni kanonik je bil Ivanec, ki je radi dobrih svojih odnošajev do škofa Stepišnika očeval Aškercu preganjanj, ki so sledila brž, ko je Stepišnik umrl.

Literarni prijatelj Aškercjev v Šmarju je bil nadučitelj, šolski ravnatelj Jurkovič, velik muzikus, ki je igral orgle, harmonij, klavir, vijolino, vodil v Šmarju moški in mešani pevski zbor, bil pevovodja Slovenskega pevskega društva, priredil leta 1891.

koncert v Celju in 1892. koncert v Mariboru; poleg tega je bil umetnik-samouk, izrezljal si je sam krasno pohištvo ter napravil za šolo vse fizikalne aparate za nazorni pouk. Temu je pokazal Aškerc včasih tudi svoje nove pesmi in se o njih ž njim razgovarjal. Tako je bilo tudi z znano balado „Anka“, ki jo je objavil že v decembrskem Zvonu 1883.

Anka ni izmišljeno ime, marveč je bila resnično v Šmarju deklica Anka, ki je z dvanajstim letom osirotela in morala zapustiti ponosno domovanje svojih staršev. Njen dom je bil ob potočku, preko katerega vodi majhna brv, ki jo je poznal tudi Aškerc. Aškercu je bila Ankina tragedija dobro znana in zato se je tudi Gorazdu prelila v pesem.

Sirota Anka je bila pozneje v samostanu Šolskih sester v Mariboru in se skozi tri leta ni vrnila v Šmarje. V samostanu se je popolnoma privadila nemškemu jeziku, tako da je čitala samo nemške knjige. Dva greha sta bila takrat največja v mariborskem samostanu: govoriti slovensko in čitati romane. — Ko je prišla Anka zopet domov v Šmarje, je šla k Aškercu k izpovedi. Začela je nemško spovedno molitvico, za kar jo je Aškerc takoj primerno pokaral in pozval, da moli in se izpoveduje slovensko. Ko se mu je potožila, da je napravila velik greh s tem, da je čitala romane, se je Aškerc takoj zanimal, kakšne romane je čitala. Ko mu jih je naštel nekaj nemških, jo je navduševal, da naj čita rajši slovenske; ko pa mu je izjavila, da teh nima in da jih ni dobila v samostanu, ji je ponudil, da ji jih posodi sam, le naj pride ponje.

Sirota Anka se je pozneje poročila in zgodilo se je, da je krstil njeno hčerko še Aškerc. Dete je bilo slabotno, ko so ga prinesli v cerkev, Aškerc pa se je hudoval, da ga niso rajši poklicali domov h krstu. Neposredno za tem v majniški številki Zvona (1889) je izšla „Ukrajinska balada“. Ob koncu te balade v Zvonu najdemo baje še spomin na ta krst, kajti balada se

zaključí v Zvonu: „Poljubi me, o j Dora!“; kajti Ankina prvorojenka je bila krščena za Doro. Pozneje je Aškerc v Baladah in romancah ime Dora izpremenil v Zora, češ, da je bolj slovansko, kakor je dal baladi tam ime: Ukrajinska duma.

Tudi za venec balad „Stara pravda“ je dobil Aškerc pobudo v Šmarju. Če je že na svojem prejšnjem mestu ob Sotli čutil (Ljubljanski Zvon 1882, str. 745.):

In tam preko tebe je rod doma,
oj rod, meni drag in prijazen,
med nama pa tvoje valovje šumlja,
češ: jaz vaju ločim narazen! —
A to tebi Sotla, neznana je stvar,
da vroča kar srčna kri spaja,
da tega, da tega nikjer in nikdar
studená voda ne razdvaja?! —

so mu izoblikovale to vez znamenite slike v veži prvega nadstropja gradu Jelše pri Šmarju, s čigar lastnikom, Viljemom plemenitim Attemsom, po rodu Čehom, je bil Aškerc znan in je popisal znamenitosti tega gradu v Ljubljanskem Zvonu 1888. in objavil staroslovenske napise v ondodni kapelici (str. 703., pomotoma 603.). Aškerc sam pravi na tistem mestu: „Slika je na presno (ali fresco) v obliki ovala (elipse), meri na dolgost ca. poltretji in na širokost ca. poldrugi meter, ter predstavlja prizor iz naše — ‚stare pravde‘ in to ‚boj pri Brežicah‘ m. sept. 1516 l. V Janischevem tipogr. statist. leksikonu čitamo v članku „Erlachstein“: „Imposant ist die Vorhalle im ersten Stock, die mit Stuccatur-Arbeit und Deckengemälden, welche Scenen aus dem wendischen Bauernkriege (1516) darstellen... geziert ist.“ Slika ‚boj pri Brežicah‘ ohranjena je še precej dobro, čeprav je bržčas iz samega 16. stoletja. Kolikor se da razločiti na visokem stropu, vidiš v ozadji na desni strani požar nekega poslopja, na sredi proti desni strani v ozadje pa beži dolga vrsta kmetov na konjih. Kmetje nosijo narodni kroj: širok klobuk in čudno pisano suknjo. Spredaj na levici vidiš jezdeca na konji; jezdec kaže z desnico proti dvema človekoma; jeden njiju

kleči ko obsojence, zadaj za njim stoji krvnik. Jezdec je bržčas Žiga Dietrichstein, deželni glavar štajerski, ki je bil slovenske vstaše pobil pri Brežicah. Drevje, ki se začinja na levici proti ospredju, vzbuja v gledalcu temno slutnjo, da utegnejo po njem v kratkem viseti puntarski kolvodje. — Janisch govori l. c. o slikah, in res je okoli velike podobe še več manjših medaljonov, s katerih moreš vsaj toliko posneti, da spadajo tudi v cyklus ‚stare pravde‘. Na jednom teh medaljonov spoznaš brez težave pravi tip slovenskega kmeta. Vse te slike kažejo, kako živo — z različnih stališč seveda! — so se pečali v 16. stoletji in še dolgo pozneje vsi duhovi s perečim in pretečim vprašanjem ‚stare pravde‘. Ker je ta epizoda naše zgodovine tako zanimiva, zanimiva je tudi slika, katero sem očrtal.“ — Da je Aškerc sproti pesnil in objavljá svoje balade, je razvidno iz njegove opombe ob koncu „Stare pravde“ na str. 641. Ljubljanskega Zvona 1888., kjer šele razvrsti posamezne pesmi tega venca v končni red.

K Aškercčevim pridigam so tržani kaj radi hodili, ker je rad pripovedoval o svojih popotovanjih in doživljajih. O dveh pridigah pa je spomin še posebno živ: Nekoč je stopil na prižnico ter začel vpiti: „Hudič vas je prinesel“, kar je nekajkrat ponovil z vsem ogorčenjem in šele nato povedal, da je tako njega sprejela neka ženica tam ob robu te velike fare, ko je zbiral bero. Veličastna pa je bila pozdravna pridiga, ko se je Aškercu posrečilo zbrati denar za soho sv. Cirila in Metoda, ki je pritrjena v farni cerkvi na severni steni, in je med njegovo pridigo lilo sonce svoje žarke prav na ta kip.

Kakor pri pridigah, tako je govoril o svojih doživljajih Aškerc tudi v višjih razredih pri verouku. Pa tudi sicer se je zanimal za šolska vprašanja zlasti v narodnem oziru, kar spoznamo iz zalepke, ki jo je pisal takratnemu državnemu poslancu dr. Lavoslavu Gregorcju (shranjene v banovinskem arhivu v Mariboru), ki se glasi:

„Velečastiti gospod doktor!

Kakor ste čitali telegram v „Narodu“, otajal se je vendar enkrat led na — Dunaji. Pri večrajšnji seji okr. šol. sveta prečital je okr. glavar ministerstva odgovor na naš rekurz. *Učni jezik* je potemtakem v Šmarji spet *samo slovenski*; nemščina kot *predmet* pa se začne učiti v III. šolskem letu. Pri tem pa stoji klavzula, da morajo tisti starši, ki *nečejo*, da bi se njih otroci učili nemški (kot predmet), to naznaniti šole voditelju. Teksta minist. še nisem videl. Ali ga potrebujete, kadar ga dobimo. Objavil ga bom v „Narodu“.

Z odličnim spoštovanjem

Aškerc.

Šm. 10. 4. 88.“

(Brzojavka iz Šmarja v „Slovenskem Narodu“ dne 20. aprila 1888., češ, da je naučno ministrstvo razveljavilo germanizatoričen ukaz štajerskega deželnega šolskega sveta. V „Slovenskem Narodu“ z dne 30. aprila najdemo o tem nepodpisano daljše poročilo: Aprila 1887. je štajerski deželni svet določil, da se imata poučevati v višjih razredih večrazrednih osnovnih šol računstvo in zemljepis nemški. Proti temu je vložil krajevni šolski svet takoj rekurz; ko dolgo ni bilo rešitve in so že začeli poučevati v smislu tega odloka, je sledil rekurzu še protest. Ministrstvo je aprila 1888. rekurzu ugodilo in določilo, da se imata v nemški učni uri obravnavati radi jezikovne vaje računstvo in zemljepis nemški, vendar pa nemščina ni ob-

vezen predmet. Tako je bila odredba deželnega šolskega sveta stvarno razveljavljena.)

Kako silno vnet v boju proti ponemčevanju na šolah je bil Aškerc, nam zanimivo kaže odhodno izpričevalo nekega Počivalška, datirano z dne 18. septembra 1888. Tiskovina sama tako kakor vpisi so dvojezični in sta se podpisala tudi dvojezično nadučitelj in razredni učitelj. Videti je, da je Aškerc popadla sveta jeza in je v protest proti dvojezičnosti odhodnega izpričevala sebi podpisal v cirilici kot Ant. Aškerc kap.

Aškerc je imel s šolo in učiteljstvom v Šmarju že od svojega prihoda najlepše zveze. V „Popotniku“ 1884. čitamo, da „je čital ob desetletnici šmarskega učiteljskega društva sv. mašo vrli prijatelj učiteljstva č. g. Aškerc, pred zborovanjem se je zapela „Učiteljska“, katero nam je slavnoznani pesnik Gorazd nalašč za ta dan zložil.“ Pesem je tudi priobčena na prvi strani „Popotnika“ št. 17 z dne 10. septembra 1884.

Da se je v Šmarju dolgo ohranil spomin na priljubljenega kaplana Aškerc, se je pokazalo na Aškercem večeru še leta 1913., ko je predaval o Aškercu dr. Ilešič. Spominjam se, da je takrat zaključil večer sedaj tudi pokojni šmarski župan Ferlinc z besedami: „Tla, na katera je stopila noga blagega človeka, so sveta tla. Aškerc je bil blag človek, zato stojimo na posvečenih tleh!“
Dr. P. Strmšek.

ZAPISKI

Spominu Dragutina M. Domjanica. Z Dragutinom M. Domjaničem je umrl tankočuten lirik in rahločuten človek. Svoj psihofizični obraz je skušal malce zabrisati, v poeziji kakor v osebni podobi. Njegov pesniški razvoj je šel od osebne, delikatne in krhke poezije k objektivnejšim, imaginističnim stvaritvam, h kajkavskim „kipcem“ (slikam) ali popev-

kam, ki v njih posnema ljudsko pesem. Kot človek je bil vzlic plemiškimi tradicijam v rodbini močno demokratičen, preprost in domač, da si se včasih kar čudil. Za vso vidno kulisarijo njegovega duševnega odra, za svetom, kamor smo lahko prodirali skozi njegove pesmi ali preko prijateljskih stikov, pa je bil skrit Domjanicev intimni in najbolj resnični svet —

dežela njegovih sanj. Tu je bil doma in odtod so pritekale njegove najlepše pesmi.

Zares so v zadregi vsi, ki bi ga hoteli končno obeležiti z določeno literarno etiketo. Ni bil enovit. Njegova pesniška nadarjenost se je razvijala pod različnimi vplivi: včasih je čislal Verlainea, drugokrat se je ogreval za Puškina, Lermontova in Heineja. Spominjam se, kako toplo so zvenele besede, ki jih je pred vojno napisal v „Savremenuku“ o ruskem pesniku Nadsonu, ki je danes do malega pozabljen, ki pa so ga hrvaški modernisti okrog leta 1912. večkrat citirali. Romantizem, parnasistična poezija, simbolizem, impresionizem in v zadnjih treh desetletjih slovenska moderna lirika in slovenska narodna popevka — vse to je po svoje odmevalo v Domjaničevi duši in ga izpodbujalo k samostojnemu, osebnemu pesniškemu doživljanju, stvarjanju in oblikovanju.

Proces njegovega pesniškega razvoja kaže normalno podobo: od mladostne subjektivnosti do objektiviziranega pesniškega izraza v zrelih letih. Vsekako je bil kot pesnik in kot človek najožji sorodnik vsem, ki so jih kdaj imenovali romantike; bil je tak po svojem psihičnem značaju, tipološko: ves zasanjan in obrnjen navznoter, pasatist in trubadur, ki se le s težavo prilagaja oblikam sodobnega življenja. Bil je pesnik hrepenenja, ki največkrat ni poznalo trdnega smotra; stvarjalec sveta, ki ne bo ustvarjen drugače kot v poetovih sanjah.

Njegov pesniški lik sem skušal orisati v svoji studiji v tem obzorniku (LZ 1928), in ker je bil poet s to skromno razčlemba in približno rekonstrukcijo svoje nemirne spiritualne osebnosti vidno zadovoljen, mi ni treba za sedaj ničesar izpreminjati ali dostavljati. Naj samo omenim Domjaničeve tesne vezi s Slovenci: ne poznam hrvaškega ali srbskega književnika, ki bi bil v slovenski literaturi tako doma kakor pesnik „kipcev in popevk“. Že kot abiturient se je udeležil sestanka hrvaških in slovenskih dijakov; poslej je redno zasle-

doval našo književnost, čital slovenske knjige kakor hrvaške (Jurčičev „Deseti brat“ je bila prva slovenska knjiga, ki jo je prečital); v predvojnem „Savremenuku“ je večkrat poročal o naših književnih pojavih in novicah. Gregorčič, Aškerc, Kette, Župančič so bili iz slovenskega slovstva njegove največje simpatije. Kettejeve in Župančičeve verzije je vpletel v svoje pesmi. Z Aškercem je bil v osebnih stikih. Sodeloval je pri naših revijah, zlasti pri „Ljubljanskem Zvonu“ in „Odmevih“.

Posebno vez med Domjaničem in slovensko književnostjo pa je tvorila njegova kajkavska poezija, ki je po barvi slik, značilnosti forme (obilje moških rim, soroden naglas i. dr.) in svojskem lirizmu, ki se zdi, kakor da je potekel iz melosa slovenske narodne popevke, močno sorodna slovenski liriki.

Domjaničeva akademija, ki je bila dne 14. marca 1930. v ljubljanski operi, je z vso pravico počastila tega tihega, a vnetega prijatelja slovenske besede in naše kulturne samobitnosti.

Njegova smrt je prišla nenadno, kakor blisk z neba; omahnil je v brezno večnosti brez krika in menda brez zavesti, da žc vstopa tja, „kud za vazda gré se“. Njegovo zadnje vprašanje je bilo naslovljeno na sestro, ki se je bila vrnila iz gledališča: „Jel' bilo lijepo?“ Poslednja beseda o lepem ni bila patos umirajočega komedi-janta, ki skuša tudi ob skrajnem odhodu z življenjskega prizorišča „napraviti vtisk“. Bile so to vsakdanje, preproste besede, vzlic temu pa imajo simbolično vsebino za Domjaniča-poeta. To simboličnost jim je v tistem hipu dala — smrt, *pallida mors*, ta eterična priča vseh romantičnih zanosov in sanj.

Ali je bilo lepo v življenju? Dragutin M. Domjanič ni utegnil napraviti zaključne črte, sešteti in odšteti. Odšel je nenadno, brez slovesa; tako odhajajo v večnost samo oni, ki so se tudi sredi življenja venomer poslavljali, zavedajoč se, da je tajna smrti neločljiva skrivnost večnega življenja.

B. Borko.

Grofica de Noailles. Z velikanskim sijajem je francoska službena javnost odpravila s tega sveta „predstavnico francoske lirike“. Smrt Ane de Noailles je zbudila odmev po vsej Evropi. Albert Pauphilet poziva na žalovanje s Katulom: Lugete, o Veneres Cupidinesque et quantum est hominum venustiorum... (L'Europe Centrale, 13. V. 33.)

Vsi dnevnikarji, tednikarji, mesečnikarji so pri našli zanosite panegirike na darovito pokojnico. Fernand Gregh (Revue des Deux Mondes, 15. V.) govori o nekakšnem človeškem čudežu, misleč na družabne nastope, pri katerih je ta krasna Romunka, mešana z grško krvjo, načejala vse predmete: slovstvo, gledališče, politiko, filozofijo, zgodovino, zdravilstvo, prerokovanje, zadnje salonsko klepetanje. „Ako bi bilo mogoče stenografirati te vpleumne improvizacije, bi bili nastali snopiči, pri katerih ne bi bilo treba nič izpreminjati. Njeni pomenki bi spadali med njene najbolj dovršene pesnitve ter bi nemara bile edinstvene na zemlji. Gospa de Staël je bržkone prav dobro govorila. Toda gospa de Noailles je govorila bolje ko prav dobro: narekoval ji je Duh.“

Z njo gre v grob pisateljsko pokolenje, ki je ustvarilo simbolizem¹, čigar ugledna zastopnika sta še H. de Régnier in P. Valéry. Rajna pesnikinja je sicer plavala nad vsemi krožki, vendar človek je sin svoje dobe. Tako jo Gregh zahteva za svojo brezimno, posimbolično šolo.

„Že ob zori mojega življenja“, piše naša Ana Brankovanova, „je bilo usmiljenje moj glavni občutek... Odgojiteljica mi je pri malici rekla, da ubožni otroci nimajo smetane z vaniljo — nobena stvar se mi ni zdela slastnejša — pa sem odložila žličko.“ Kakor je ljubila, je hotela biti ljubljena. To čuvstvo zavzema nesteto oblik, od strasti do spogledljivosti.

¹ O tej struji glej DS 1912. (Izidor Cankar, Simbolizem v francoskem pesništvu.)

Pripovedujoč o svojem potovanju na Turško, dostavlja: „Komu sem hotela ugajati? Bosforu.“

Pri njej opažamo tisto menjavanje med zanosom in pobitostjo, tisto ciklotimijo, kakor ji pravijo zdravniki, izraženo v znamenem nemškem verzu: himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt.

*

Poleg visoko donečih ditirambov pa se je oglašil glas kritika, ki brezobzirno rešeta delo ognjevitve orientalk¹. Ob poslovilnem trušču se mu vrivajo v spomin skoraj pozabljeni umetniki peresa: Apollinaire, Charles Guérin, Deubel, Maurice du Plessys. Je li res ta gosposka razvajenka predstavljala vso francosko liriko zadnjih desetletij? „Bojim se, da so njeni telesni čari, njena mladost, njena porednost, njeni stiki z odličnimi krogi močno pripomogli njeni prvi knjigi do slovesa.“ Je mar zares mlada romunska plemka odkrila prirodo? Že leta 1914. je Florian-Parmentier v svoji slovstveni zgodovini poudarjal, da je „jammizem“ vplival na avtorico „Nestetega srca“. V dikciji pa se ji pozna Edmond Rostand, da ne omenim predhodnikov, ljubiteljev narave, kakršni so: Moréas, Samain, Paul Fort itd. Tudi njena eksotika, n. pr. „Constantinople“ v zbirki „Éblouissements“, spominja P. Lotija in romantikov. Najboljši je oni del knjige, ki stoji pod Taine-ovo egido: „Antika je mladost svetá“. Pa še tu ji hudo tekmujejo Heredijeva hči, s pesniškim imenom Gérard d'Houville, njen mož H. de Régnier, P. Louys z Bilitinimi pesmimi, francoska Sapfo Renée Vivien.

Henry Bidou (Revue de Paris, 15. V. 33) poroča, da je Ana pl. Brankovanova s 15 leti izgubila vero, ko je prečitala nekoliko Spinoza. Vendar v zbirki „les Vivants et les Morts“ (1913) nahajamo učin-

¹ Yves-Gérard le Dantec, La place d'Anna de Noailles dans la poésie contemporaine (Mercure de France, 1. VI. 33., str. 276—298).

kovite verze, kjer izraža hrepenenje po veri. Tako končuje nagovor Gospodu:

Pourtant, ayez pitié! Que votre main penchante
Vienne guider mon sort douloureux et terni;
J'aspire à vous, Splendeur, Raison éblouissante!
Mais je ne vous vois pas, ô mon Dieu! et je chante
A cause du vide infini!

Svetovni požar ni vrgel naše pesnice iz njenega egotizma (jazovstva), njenega egocentrizma. Vendar je dala tudi nekaj „vojnih“ kitic, a v dostojnem tonu; otvarjajo zbornik „Forces éternelles“, kjer bi moral glavni oddelek Poèmes de l'Esprit prav za prav nositi naslov: pesmi proti duhu. Dolga in divna pesnitev Les Espaces infinis, prežeta z meglenim panteizmom, svetuje človeku:

Abaisse tes regards, interdits à tes yeux
Le coupable désir de chercher, de connaître,
Puisqu'il te faut mourir comme il t'a fallu naître,
Résigne-toi, pauvre âme, et guéris-toi des cieus.

Oblikovno je sedaj že bolj dozorela. Drugi del knjige, ljubavne popevke, pa že razodevajo strah pred smrtjo, ki truje naslado kratke zveze. To bojazen omiljuje prazna nada, da ugasneta dva hkrati:

Et je me réjouirais d'être un repas funèbre
Et d'héberger la mort qui se nourrit de nous,
Si je sentais encor dans ce lit de ténèbres
L'emmelement de nos genoux . . .

Zadnja knjiga, njena lirski oporoka, „L'Honneur de Souffrir“ (1927), zavrača vso nadnaravnost, uvaja v popoln ateizem:

J'affirme, en recherchant vos nuits vastes et vaines,
Qu'il n'est rien qui survive à la chaleur des veines!

Taka odločnost nas iznenadi pri ženi, ki je bila po boljarsko vzgojena, čudimo se ji celo pri zakrknjeni meščanki, kakršna je bila Louise Ackermann. Vendar stoicizem se ni kdo ve koliko prilegal temu prevergljivemu bitju. In nič ne vemo, kaj nam prinese posmrtna zbirka njenih stihov.

*

Anna de Noailles, o kateri sem zbral nekaj podatkov s sliko v Žisu, 4. VI. 1933., je bila po eni strani iz grškega rodu s Krete: kardinal Musurus, prijatelj Eraz-

mu iz Rotterdamu, je napisal razpravo o Platonu. Paša Musurus, turški poslanik v Londonu, je prevedel Danteja na staro grščino. Njegova vnukinja Ana Brankovan, poročena Noailles, je pričela pisati že z osmim letom. Od vseh njenih knjig, romanov in pesmi pa bo ostala samo kratka in krasna antologija verzov.

A. Debeljak.

Pisateljski pogrški. Moskovski mesečnik „Krasnaja novj“ je natisnil članek A. Dermana „Pogrški pri mojstrih“ („Promahi masterov“), ki je menda osnutek bodoče knjige. Avtor prosi čitatelje, da bi mu pošiljali primerno gradivo. Avtor je načel psihološko zanimivo poglavje umetnostnega ustvarjanja. Teža dela je v analizi, ki poskuša ugotoviti izvor dokazanih pomot, dasi ne utegnejo pogrški sami zmanjšati pomena razčlenjenih veledel ruske književnosti. Tako vsebuje n. pr. več očitnih netočnosti Gogoljeva „Ženitev“. V nobeni verni premožni hiši ne bi opravili svatbe istega dne, ko je zasnil ženin nevesto. Tu so izpadle številne vmesne svečanosti: zaroka v navzočnosti sorodnikov, slovo neveste od samškega stanu in drugo. Razen tega je moral duhovnik tri nedelje zaporedoma oklicati zaročenca, preden ju je poročil... Tudi „Mrtve duše“ slonijo ponekod na nemogočih predpostavkah. Čičikov je kupoval samo moške tlačane in načelno ni maral ženskega spola: zaradi tega se je tudi sprl s Sobakjevičem. Med tem je bilo dovoljeno kupovati za naselitev v južnoruski stepi samo popolne, neločene kmečke družine z ženskami in otroci. Sodobniki so takoj opazili več sličnih napak, in znani književni zgodovinar prof. S. Vengerov je zatrjeval že pred desetletji, da „je popolnoma pogršil Gogolj znanje resničnega ruskega življenja. Poznal je samo svojo domovino Ukrajino in Petrograd.“ Ta trditev ni brez podlage. Vengerov je dokazal, da je potoval Gogolj v celem samo štirikrat ali petkrat iz Petrograda v rojstno Poltavo in nazaj in je vedno zelo hitel.

A kljub temu je podal neprekosljivo mogočno sliko ruskega življenja in oblikoval iz njene globine zajete, popolnoma resnične postave.

Kakor marsikateri veliki pisatelj ima Gogolj tudi drugačne pogrške: nasprotujoče si podrobnosti, ki kazijo enotnost slike. Vse dejanje prvega dela „Mrtvih duš“ se godi poleti. Na to kažejo številne podrobnosti prihoda Čičikova v gubernsko mesto in njegovih izletov k bližnjim graščakom. A ko se povrne Čičikov v mesto in gre takoj prihodnji dan v urad overit kupčije (VII. poglavje), je nepričakovano oblečen v medvedji kožuh. Prav tako, poletni vročini popolnoma neprimerno, ima kožuh in z vato podloženo kapo z uhogrelci Manilov, ki ga sreča Čičikov na ulici. A po zajtrku, ki so ga priredila oblastva novemu graščaku, odpelje okajenega Čičikova „sličnih nezgod vaje“ kočijaž državnega pravdnika zopet na kolesih, dasi bi moral imeti pozimi sani.

Medvedji kožuh je moral tako zamikati Gogolja, da je pozabil na poletje. Lev Tolstoj ima v I. delu „Vojne in miru“ slično, a še zanimivejšo pomoto. Knežna Marja Bolkonska natakne za slovo na vrat bratu, knezu Andreju, ki odhaja na vojno, „starinsko Odrješnikovo podobico s črnim obrazom v srebrnem okviru, na srebrni, lepo izdelani verižici“. A ko leži težko ranjen knez Andrej na bojnem polju pri Slavkovu poleg droga odtrgane zastave in ga opazi Napoleon, pohitijo vojaki ujetnikom vračat dragocenosti, ker vidijo, kako je z njimi prijazen cesar. Kristusova podobica nenadno postane zlata in isto izpremembo doživi verižica. „Knez Andrej ni videl, kdo in kako mu jo je zopet nataknil, a na njegovih prsih se je zopet prikazala vrhu vojaške suknje podobica na drobni zlati verižici.“ Odkod je ta izprememba? Morebiti je poudarjalo v začetku romana cenejše srebro pomen dedne družinske svetinje tem bolj, da je zajel pisatelj dogodek iz domačih spominov. A v drugem prizoru je bilo zlato zopet pri-

mernejše, da bi pojasnilo grabčljivost francoskih vojakov.

V splošnem je zagrešil Tolstoj jako malo sličnih pomot, in so malopomembne, če upoštevamo razsežnost njegovega romana. Najbolj čudno je to, da večkrat gleda Kutuzov „z uprtimi očmi“, dasi Tolstoj ponovno omenja, da je izgubil Kutuzov eno oko še v turški vojni.

Zato so za Tolstega jako značilne trdovratne časovne pomote. Nataša Rostova je bila leta 1805. šele trinajstletno dekletce. Torej bi morala šteti leta 1809. že 17 ali celo 18 let (ker tudi pravi Tolstoj, da je štela leta 1806. že 15 let). A namesto tega čitamo: „Nataša je imela 16 let, in je bilo leto 1809. tisto, pred katerim je štiri leta poprej z Borisom štela po prstih po tem, ko ga je bila poljubila.“ Psihologija pomote je takoj razvidna, pripomni avtor: Nataša je podoba življenja, vtelesena mladost, in Tolstoj jo stalno pomladi, četudi v ta namen dela pogrške. Nasprotno je Natašina sestra, preudarna Vera, od mladih nog starikava, in zato redno pretirava Tolstoj njena leta. Leta 1805. ima Vera 17 let, a leta 1809., kadar poroči lutki sličnega Berga, šteje že 24 let. Še zanimivejši so kronološki pogrški v zvezi z ganljivim povratkom Nikolaja Rostova domov „po poldrugem letu ločitve“. Če bomo pregledali vse v romanu navedene točne časovne podatke, bomo videli, da je odrinil Nikolaj Rostov v vojsko septembra leta 1805. in se povrnil odtod najpozneje februarja leta 1806. To pomeni, da je bil odsoten namesto poldruga leta kvečjemu pol leta, morebiti samo pet mesecev. A če bi obvaroval pisatelj časovno točnost, bi bilo to na kvar verjetnosti Nikolajeve duševnosti po povratku. Istočasni dogodki v družini Bolkonskih so popolnoma pravilno strnjeni v okvir petih do šestih mesecev. Na ta način je upošteval Tolstoj hkrati dvojne časovne smernice. „Samo podrobno pregledovanje rokopisa in osnutkov romana bi utegnili pojasniti, kako se je to zgodilo.“

Zelo redke so napake pri Dostojevskem, da si je pisal vedno v naglici in se odlikujejo njegovi romani po zapletenem dejanju. A. Derman je naštel samo pet pogršk. Najpomembnejša od njih je v „Zločinu in kazni“ pri popisu prvega obiska Raskolnikovega pri Sonji. Njena soba se slika „zdaj z očmi Dostojevskega samega, zdaj zopet z očmi Raskolnikovega“. Od kraja je omenjeno, da je „Raskolnikov samo z bežnim pogledom preletel sobo“. A potem vidimo, da je Sonja „molče gledala gosta, ki je tako pozorno in brezobzirno ogledoval njeno sobo“. Tudi to nasprotje je posledica psihološke naloge, ki si jo je zastavil pisatelj.

Čehov je zakrivil samo štiri pomote. Prva izmed njih se ponavlja trikrat v povesti „Sreča“ in „Črešnjevem vrtu“. To je „čuden, nihanju strgane strune sličen glas“ v stepi. To je odmev padca dvigala, ki se je utrgalo v premogovniku. Med tem je dokazano, da ni mogoče slišati tega glasu izven rova. V povesti „Brez naslova“ govori Čehov o „strunah orgel“, med tem ko imajo orgle namesto strun cevi. Prvo časovno pomoto srečamo v „Primeru iz prakse“, kjer so točno označene vse ure dejanja, a kljub temu „brli svit“ v majniku blizu Moskve že ob enajstih zvečer. Druga, Gogoljevemu medvedjemu kožuhu slična časovna pomota je v povesti „Tri leta“. Laptjev poroči Julijo Sergejevno. „Svatba se je vršila septembra, in mladoporočca sta istega dne odpotovala v Moskvo.“ Vozila sta se dan ali dva. Prvo nedeljo je peljal Laptjev mlado ženo v lahkem enovprežnem koleslju po glavnih ulicah. To je moralo biti najpozneje v začetku oktobra. „Ulice, hiše in cerkve so bile jako vseč Juliji Sergejevni. Če bi se lahko ves dan od jutra do večera vozila po Moskvi v teh krasnih saneh z dragimi konji in uživala pri nagli vožnji hladni jesenski zrak, bi se menda počutila manj nesrečno.“ Toda v septembru in začetku oktobra nima v Moskvi še nihče sani. Napaka je tem bolj nepričakovana,

da je posvetil Čehov podrobnostim nepričakovano več pažnje kakor na primer Tolstoj in sam omenil v začetku odstavka „enovprežne koleselje“.

Zanimivo je, da nimajo novi pisatelji skoro nobenih sličnih pomot. Pri Buninu je našel Derman samo eno v povesti „Prerok Ilija“, in pisatelj jo je takoj odstranil, čim je bil nanjo opozorjen. Tudi pri Kuprinu srečamo napake samo v mladostni povesti „Tekočice solnce“ pri popisu velike zvezdarne. Junak mora vsako jutro obrisati optične leče s kosom jelenjega usnja. V resnici so malokdaj potrebne drage, velike leče sličnega brisanja, ker so zavarovane pred prahom s posebnimi napravami. Razen tega jih ne smemo brisati z jelenjim usnjem, ker bi jih pokvarili z neštevilnimi drobnimi praskami...

Avtor samo nabira svoje zanimivo gradivo. A če hočemo izraziti splošen vtisk po njegovem delu, moramo ugotoviti specializacijo, poglobitev lepe književnosti, kakor jo opazujemo tudi v znanosti in tehniki. N. P.

Češkoslovaška narodnostna filozofija. Sociolog E. Chalupný je zasnoval velikopotezno delo z naslovom „Národní filosofie československá“, čigar prvi del (*Národní povaha československá*) je izšel v avtorjevi samozaložbi (Prah 1932). Že Palacký, Havlíček, Masaryk, Pekář in drugi so razmišljali in pisali o smislu češke zgodovine. Njih razglabljanja pa so imela pretežno spekulativno-filozofski značaj in so se sukala predvsem okoli literarnih in zgodovinskih spoznav. Ogromen material, ki so ga v novejšem času nakopičile zgodovinska, etnografska, lingvistična, literarna, sociološka in psihološka veda o bitju in žitju češkoslovaškega naroda, je prvi smelo zagrabil, razčlenil, iztrebil in zložil v filozofsko premišljeni sestavi E. Chalupný. Metafizična vprašanja o smislu in namenu naroda, o njegovem bitnostnem značaju, o duhu njegove preteklosti in o njegovih nalogah v človeštvu si je pisec „Národní filosofie česko-

slovenská“ postavil za končni smoter, ne pa za izhodišče. Induktivna metoda ga sicer vodi po raznih ovinkih, vendar se z vsake navidezne stranpoti vrača z obilno filozofsko tvarino, iz katere organsko rase njegova „narodnostna metafizika“.

V karakterizacijo tega zajemljivega in vzlic vsem posameznim pomislekom tehtnega poskusa naj kratko in zgolj referativno pokažem, kako dela Chalupný: V enem prvih poglavij ugotavlja, da sodi proučevanje narodnih značajev med najstarejše in obenem najpraktičnejše nauke, v nadaljnjem označuje in kritično razglablja metode takega proučevanja, zlasti empirijo, ki vodi k razločevanju vnanjih in notranjih vplivov in k induktivni generalizaciji, s katero doženemo tipične pojave. Pri tem je v dobi splošne kozmopolitske civilizacije evropskih noš, šeg in navad, ekonomije, umetnosti, znanosti itd. posebno pomemben jezik kot izraz narodovega psihičnega in materialnega življenja. Češkemu jeziku je posvetil pisec tri obsežna poglavja, izmed katerih je posebno podprto poglavje o češkem naglasu z lingvističnega, zgodovinskega in psihosociološkega stališča. V nadaljnjih poglavjih se Chalupný zlasti bavi s češko jezikovno in zgodovinsko anticipacijo in z vplivom anticipacije na razmer umotvorov. Tu med drugim razlaga, zakaj imajo Čehi tako razvit čut za podrobno in drobno delo. Zatem pisec analizira nekatere, že kar popularne napake češkega narodnega značaja, razpravlja o vplivu češke zemlje na narodni značaj, o posledicah verskih vplivov, o češkem socialnem mišljenju, o vplivih podčelja in mest, slovanstva in nemštva, politične zgodovine in kulturnih vzorov i. dr. Posebno poglavje je namenil specialnim značilnostim dobe po bitki na Beli gori (v kateri so Čehi izgubili samostojnost) in pa vprašanju, zakaj se v češkem narodnem značaju spaja misticizem s skrajnim realizmom, kakor je to ugotovil že Masaryk v svojem predavanju o Komenskem. Teht-

nega pomena je analiza lastnosti, ki so jih Čehi pokazali med vojno in po vojni. V zaključnih poglavjih razglablja Chalupný najprej slovaški in nato skupni češko-slovaški narodni značaj, ob koncu pa se zaustavlja pred problemom regionalnih tipov.

Chalupný ugotavlja, da je češki značaj močno kompliciran agregat, kar je po Comteu osnovna lastnost socioloških pojavov. V njem so številna nasprotja, nekatera resnična, druga samo navidezna. V splošnem je analiza konkretne stvarine pokazala, da je češki narodni značaj obsežna in življenjska tvorba, svojevrsten konkretni izraz poglavitnih zakonov abstraktne sociologije in psihologije. Chalupný ugotavlja na osnovi psihosociološke razčlembे narodno edinstvo Čehov in Slovakov ter izraža mnenje, da bo češko-slovaški narodni značaj v bodoče, mnogo bolj kakor danes, enoten agregat, kateremu bodo Čehi vtisnili prevladujoče poteze.

Čeprav je bil spis E. Chalupnega, kar je umljivo, sprejet z deljenimi mnenji in bo morala strokovna kritika razčistiti še marsikatero sporno vprašanje, smemo vendar opozoriti nanj kot na značilni primer, kako naj gradimo znanstvene temelje narodne zavesti. O narodu in narodnosti, o narodni samobitnosti itd. je lahko govoriti, težje pa je že formulirati odgovor na preprosto vprašanje: kaj je narod? Še težje je odgovoriti na vprašanja: V čem obstoji narodov genij? V čem se kaže narodova samobitnost? Kaj je v narodu pristnega in kaj je nastalo pod tujimi vplivi?

Razglabljanje narodnega značaja je edino mogoča pot h kolikor toliko objektivni narodnostni filozofiji, t. j. h končni strnitvi vseh specialno-znanstvenih izsledkov v odgovor na večna vprašanja vsake filozofije: Zakaj in čemu je vse to, kakšen smisel ima v celotnem dogajanju? Chalupný je pokazal, kod vse vodi raziskovalca na tem področju induktivna metoda, ki odklanja apriorno izhodišče. Geofizična,

zgodovinska, etnološka, sociološka, gospodarska, psihološka, jezikoslovna, literarnozgodovinska, verska, umetnostna, glasbena in razna druga raziskavanja nudijo obilo gradiva za narodnostno filozofijo; dokler te vede ne morejo dati najpotrebnejšega materiala, je tudi najboljši poskus narodnostne filozofije bolj ali manj uspešno tipanje v temi.

Želeti bi bilo, da bi že kmalu tudi pri nas prešli od poudarjanja naše samobitnosti k proučevanju njenih resničnih osnov. Samo tedaj bi prenehali tuje vplive istovetiti z našo nacionalno posebnostjo, z druge strani pa bi utegnili odkriti marsikaj bistveno našega, česar sedaj morda niti ne vidimo.

B. Borko.

F. X. Šalda mladim pesnikom. Zanimive so besede, ki jih je napisal znani češki kritik F. X. Šalda reviji „Listy pro umění a kritiku“, ki jo ureja doktor B. Fučík z uredniškim odborom, na pot. Mladi, v katerih rokah je list, so stavili dr. Šaldi tale vprašanja: Kakšno je njegovo mnenje o pesniškem ustvarjanju, kakšen pomen mu pripisuje in kako se pesniška tvorba uresničuje? Zelo zanimivi so odgovori esejista F. X. Šalde, poleg Arne Nováka najpomembnejšega češkega kritika. On veruje v poezijo kot v veliko životvorno moč; poezija povzroča, da je svet mlad in svež. Želi si, da bi v to verovali tudi mladi pesniki in imeli o svojem poslanstvu vzvišeno mnenje. Tudi poezija, enako kakor veda in kakor vsaka tvorba sploh, izpopolnjuje človeka v višjo potenco in višjo enoto. Pesnik, prav tako kakor učenjak, hoče razumeti in pojasnjevati življenje. Med pesnikovo tvorbo in tvorbo velikih učenjakov je podobnost zelo vidna: obema gre v prvi vrsti za velik, zedinjujoč življenjski vpogled. Tudi poezija je metodično ustvarjanje. Pesnik mora biti smotren krmar svoje ladje, v poeziji mora priti do izraza tudi močan in dosleden intelekt, čeprav podrejen domiselnosti. Podrejen? Ne. Stisnjen ž njo v enoto.

Mladim pesnikom daje še naslednje nasvete: Brigajte se kar najmanj zase. Tembolj pa se brigajte za sočloveka, za njegovo bolest in radost, za družbo in dobo. Cesta k Bogu vodi preko človeka, zgolj preko človeka. Zato je poezija velik dar usode, kajti pomaga pesniku, da pozabi na lastno gorje, na svojo malenkostnost in se spaja z nadosebnim deležem, z vrelci in toki življenja. Zgolj na ta način vznikata poezija in umetnost, ki dajeta vzorec, ki se jih s posnemanjem polašča ljudstvo: prenaša ju v življenjsko empirijo, oslablja, res, pa vkljub temu le posnema. Zgolj tako je mogoče, da umetnost in poezija ne strohnita v knjigah, ampak se prelivata v življenje, pronikata vanj in ga obenem preoblikujeta. Zato ne kultivirajte svojega gorja, mladi pesniki! Ne igračkajte se z njim! *Radost* je najvišji dar poezije in umetnosti. Radost je porok, da se je tvoja domiselnost razmahnila, da je tvoja ekstaza vzplamtela visoko k modremu svodu s čistim, brezdimnim plamenom, in da je bila tvoja žrtev sprejeta. Res je: veselja ni mogoče priklicati na povelje. Toda lahko se ga dostvarjaš s težnjo življenja in s trudom. To je angelski blagoslov po boju z Jakobom, zadnje plačilo in poslednja sladkost odrešenega pesnika.

„Z milijoni ste zvezani v skrivnem bratstvu in zgolj v veselju milijonov se boste veselili“, je napisal mladi pesnik Březina kot svojo oporoko. Mladi pesnik, pomisli, preden sežeš po peresu, da moraš biti govornik svojega rodu, njegov reprezentant v emersonovskem smislu besede, da si zastopnik njegovega razpora pred Bogom.

Ni spomladi pri nas, zgolj obup, mraz in zima je. Pa vkljub temu — toda bolje *vprav zaradi tega*: pojte! Peti spomladi ali pa poleti, ko vse zeleni in cvete, ni umetnost, toda peti pozimi, na ledu, v snegu, v mrzlih meglah je umetnost. Prava umetnost, prava poezija nosita vedno znak protesta proti današnji bedi, proti malenkostnosti sodobnosti; vselej postulirata boljšo in višjo prihodnost in jo naposled tudi priključeta.

Dobro je povedano: Pogum je najboljša molitev. Bodite v svojem stvarjenju pogumni dobrega poguma. Ne posnemajte drugih, ne posnemajte samih sebe; ne ponavljajte znano in že povedano. Bodite najditelji in zavojevalci novih pokrajin, ki se jih doslej ni doteknila niti noga, niti kopalo starejših pesnikov. Ne lajšajte si svojega dela! Ne hrepenite po tem, da bi ugajali sebi ali pa drugim. Zapreke, ki ste jih premagali, srečate nekega dne kot usmev device in njen poziv k ljubavi. Vsa lahkota, vsak smehljaj, vse žarjenje so zgolj obresti črnega dela, dolgo in vestno vršenega. Grki so rekli, da so bogovi dajali znoju prednost pred popolnostjo in nekateri Francozi pravijo, da je genij marljivost. Vse to ima ta dober namen, da bi želeli najprej ustvariti popolno delo, brezhibno in brezmadežno — potem bomo šele lahko govorili o poeziji in umetnosti, ne prej.

M. Z. Sch.

Informativni in priložnostni tiski o priliki dubrovniškega kongresa. Najlepša prilika, da pokažemo svoje književnosti raznim predstavnikom kulturnih narodov, se je gotovo nudila na letošnjem XI. kongresu PEN-klubov v Dubrovniku. Zato je zasluga slovenskega centra, Matice Hrvatske in raznih založb in izdajateljev, da so dobili tuji gostje v dar nekaj reprezentativnih in informativnih del, ki jih bodo seznanila z jugoslovanskimi literaturami in tako dala osebnim znanstvom trdnjšo podstavo. Slovenski center PEN-kluba je izdal za to priložnost dve knjigi. Lepo bibliofilsko izdajo nemških prevodov (tisk Delniške tiskarne po osnutku inž. Serajnika) „Blätter aus der slowenischen Lirik“ s kratkim uvodom Josipa Vidmarja je oskrbela izvrstna prevajalka ga. Lili Novyeva. „Listi“ so izbor iz poezije naše moderne. Zastopani so: Ivan Cankar s tremi, Dragotin Kette s tremi, Oton Župančič z devetimi, Josip Murn s tremi in Alojz Gradnik s sedmimi pesmimi. „La Slovénie, aperçu de son histoire, sa cul-

ture, sa litterature“ iz peresa dr. Franceta Steleta nudi kratke, a zelo zgoščene podatke o Slovencih, o zemljepisni legi slovenskega ozemlja, o glavnih zgodovinskih obdobjih, o razvoju in sedanjem kulturnem stanju in o slovenski književnosti. „Nova založba“ pa je ob tej priliki založila knjigo prevodov naših pripovednikov (Slowenische Erzähler), ki jo je oskrbel dr. J. A. Glonar in ki vsebuje črtice, krajše spise in odlomke iz del Janeza Trdine, Ivana Tavčarja, Janka Kesnika, Frana Milčinskega, F. S. Finžgarja, Iva Šorlija, Ivana Cankarja, Ivana Preglja, Antona Novačana, Stanka Majcna, Franceta Bevka in Juša Kozaka. K tej izdaji je treba pripomniti, da bralec pogreša imena mlajših književnikov, tembolj pa iznenadi, da so izpuščena imena, kakor so n. pr. dr. Alojz Kraigher i. dr. Podrobnejša poročila o teh domačih izdajah bomo še priobčili. — Hrvatje so se predstavili z Z. Gorjanovimi prevodi „Kroatische Dichtung“, ki obsega poleg Lj. Marakovičevega uvoda izbor pesmi od Petra Preradovića do najmlajših, kakor sta n. pr. Dragutin Tadijanović in Jeronim Korner. V francoščini je izšla prav zajetna in lepa knjiga modernih pripovednikov (Anthologie des conteurs Croates Modernes). Delo ima obširen uvod, ki ga je napisal prevajalec Jean Dayre, ter združuje imena hrvaških pisateljev od leta 1880. do 1930. Obe knjigi sta izšli kot izredni publikaciji Matice Hrvatske. — Srbi so izdali v zasebni založbi Narodne prosvete knjigo z naslovom „Jugoslavische Dichter“, ki je tudi okusno izdana. Poleg prevodov srbskih pesmi (na primer M. Rakića, J. Ducića, A. Šantića, M. Jakšića, Sv. Stefanovića, T. Manojlovića, D. Maksimovićeve i. dr.) vsebuje še nekatere prevode hrvaških pesnikov. Mučno in nedopustno pa je, da pod takšnim naslovom ni slovenskega imena! — Pohvale vredna je gesta nemške Zsolnayeve založbe, ki je gostom poklonila lično zbirčico Pavle Preradovićeve „Dalmatinische Sonette“. — Poleg omenjenih knjig so izšle še slavnostne številke raznih revij in čas-

nikov (Nova Evropa, Kalangya, South Slav Herald itd.), ki so tudi precej prispevale k boljšemu poznavanju literarnih in kulturnih razmer v Jugoslaviji. A. G.

Pisatelji na indeksu. Izšel je uradni seznam vseh leposlovnih del, ki se v Nemčiji ne smejo prodajati niti izposojati. Spisek obsega imena vseh pisateljev in je razdeljen v dve kategoriji. V prvi so imena tistih pisateljev, katerih dela so bila obsojena na smrt na grmadi, in ti so: Ernst Glaeser, Arthur Holitscher, Alfred Kerr, Egon Erwin Kisch, Emil Ludwig, Heinrich Mann, Ernst Ottwalt, Plitvier, Remarque, Kurt Tucholsky, Arnold Zweig in Lion Feuchtwanger.

Prepoved razpečavanja in izločitev iz vseh knjižnic pa je zadela dela naslednjih pisateljev: Nathan in Schalom Asch, Babel, Barbusse, Max Barthel, Johann Becher, Beer-Hofmann, Günther Birkenfeld, Bobinskaja, Bogdanov, Bonsels, Fritz Bley, Braune, Brecht, Breitbach, Maks Brod, Anita Brück, Robert Carr, Alfred Döblin, Dos Passos, Ebermayer, Kasimir Edschmid, Ehrenburg, H. Ewers, Felden, Georg Fink, Leonhard Frank, Frey, Rudolf Geist, Gladkov, Ivan Goll, Gorki, Graf O. M., Karl Grünberg, Jaroslav Hašek, Hasenclever, Hemingway, Hermann, Hirsch, Hofbauer, Hoffmann, Hotopp, Illes Bela, H. E. Jacob, Johannsen, Ilf Ilja, Inber, Erich Kästner, J. Kalinikov, Katajev, Kaus, B. Kellermann, Keun, Kesten, Kurt, Klauer, Köppen, Kolontaj, Kurtzig, Kuzmin, Schatzko, Lampel, Eva Leidmann, Leitner, Leonov, Lernet-Holenia, Lewinsohn, Libedinski, Lidin, Liepmann, H. Linck, Jack London, Klaus Mann, Meyrink, Michael, Robert Neumann, Neverov, Ognjev, Olbracht, Panferov, Pantelejev, Pinthus, Regler, Ludwig Renn, Ringelnatz, Roth, Rubiner, Rumann, Sanzara, Schäffer, Schirokauer, Schlump, Schnitzler, Schröder, Seifulina, Ana Seghers, Upton Sinclair, Sochaczewer, Zoščenko, Serafimovič, Sollogub, Suttner, Thomas, Tokunaga, Toller, Traven, Turk, Ulitz, Unruh, Vanek,

Wassermann, Wedding, Wegner, Weiskopf, Werfel, Wöhrle in Stephan Zweig. Izčrpen seznam znanstvenikov, glasbenikov, slikarjev in drugih bo v kratkem objavljen. Večina teh literatov je pobegnila iz Nemčije v emigracijo in živi zdaj v Pragi, na Dunaju, v Parizu in v Švici. Vsak komentar k temu barbarstvu je odveč. S.

V spomin petdesetletnice smrti Ivana Sergejeviča Turgenjeva, ki bo dne 22. avgusta t. l., priobčujemo esej „Turgenjev — sanjski videc“ iz peresa ruskega pesnika in esejista A. Remizova, namenjen nalašč bralcem „Ljubljanskega Zvona“. O tem svojstem spisu nam sporoča naš sodruknik dr. Anton Ocvirk, ki je lani objavil v naši reviji razgovor z Remizovim, naslednje:

„Noben ruski pisatelj ni ohranil v svojih spisih toliko sanj, kolikor jih je sanjal Turgenjev“, piše A. Remizov v obsežnem, ostroumno pisanem eseju „Sanje pri Turgenjevu“. Toda tudi Remizov sam je ves zajet v ta tajinstveni sanjski svet, kjer se vse dogaja v drugi vzročnosti in v drugi resničnosti. Pri njem so sanje večkrat celó osrednji del njegovih spisov, so zrcalo duš njegovih junakov, simbolične izpovedi notranjih pesnikovih prelomov, doživetij, vizij in omotic. Toda, ali ni Remizov izšel prav iz tega temnega kraljestva ljudske podzavestne tvornosti, ki jo je črpal iz bajk, pravljic, basni, apokrifov in povesti? — Ob Gogolju je odkril Remizov Turgenjeva, njegove sanjske privide, njegova podzavestna erotična in umska razbolevanja. V tem spominskem eseju pripoveduje Remizov o Turgenjevu kot sanjskem vidcu, o gibalih njegove osebnosti in o junakih njegovih spisov.“

Prav za to priliko bomo prinesli v prihodnji številki lep esej o istem velemojstru ruske proze, ki bo pisan s povsem drugega zrelišča. Pisec tega eseja je naš odlični sodruknik g. univ. prof. dr. Evgen Spektorskij. A. G.